

13-14 (53-54)
2011

ЕКОЛОГІЯ ПРАВО ЛЮДИНА

Слідами незручної правди в Україні

У номері:

Зміна клімату та права людини

Зміна клімату, біорізноманіття і права людини: вплив, синергія й інтегрування

Світлана Кравченко..... 9

Актуальні проблеми природно-заповідного фонду та проблема зміни клімату

Актуальні проблеми природно-заповідного фонду та проблема зміни клімату

Олексій Василюк, Григорій Коломицев 29

Проблеми знесліснення та спричиненої деградації ґрунтового покриву як результат неефективного лісокористування в Україні

Юрій Дмитрук..... 32

Актуальні проблеми адаптації до зміни клімату

Огляд «Адаптація до змін клімату»: Україна

Андрій Желізний 35

Институциональные подходы ко внедрению программных методов адаптации Причерноморского региона к негативным изменениям климата

Олег Рубель 40

Репортаж

Україно-молдавські консультації в дельті Дністра

Олег Рубель, Анастасія Снігірєва 52

На конференції в Москві кліматологи розглянули проблеми адаптації до зміни клімату

Наталія Шпег 56

Національне законодавство у сфері охорони клімату

Огляд нормативних актів у сфері охорони клімату

Аліна Самура, Наталія Шпег 58

Варто знати

Що потрібно знати про зміну клімату кожному?

Олена Кравченко 65

Резолюція 7/23 «Права человека и изменение климата»

Рада ООН з прав людини 68

Екофорум

Очікування від переговорів в Дурбані на зустрічі, яка відбудеться 28 листопада — 09 грудня 2011 року

Міжнародна мережа з питань зміни клімату 70

Позиція НУО Білорусі, Росії й України до 17-ої Конференції ООН з клімату в Дурбані (ПАР)

ЕкоНУО Білорусі, Росії й України CAN ЕЕССА 73

Позиція Робочої групи НУО України з питань зміни клімату на міжнародних переговорах ООН зі зміни клімату

Робоча група НУО України з питань зміни клімату 76

Позиція делегації України на 17-й Конференції Сторін РКЗК ООН та 7-й Зустрічі Сторін Кіотського протоколу

ДАЕІ України 79

Судова практика ЕПЛ

Судовий процес про довірче управління атмосферним повітрям в Україні

Наталія Шпег 81

Обзор судебных дел ЭПЛ по изменению климата

Аліна Самура, Анна Хомечко 85

Інтелектуальний календар

Олена Кравченко..... 90

Контактна інформація:

МБО «Екологія—Право—Людина»
а/с 316, м. Львів, 79000
Тел.: (032) 243-38-88;
(032) 298-58-88
Тел./факс: (032) 225-76-82

Електронна скринька:
epl@mail.lviv.ua;
office@epl.org.ua

Інтернет-сторінка:
www.epl.org.ua

Environment People Law Journal № 13–14 (53–54)

A Quarterly Legal Professional Publication

«Environment—People—Law» is an independent, nongovernmental, public interest, environmental law organization providing legal services and education in environmental protection for citizens and NGOs

In this issue:

Climate change and human rights

Climate Change, Biodiversity, and Human Rights: Impact, Synergy, and Confluence

Because of the profound threats to the climate, to biodiversity, and to human rights in the world today, the world can no longer afford to leave the legal regimes and mechanisms governing these three areas separate from one another. This paper examines some impacts of climate change on biodiversity, and on human rights and synergies between legal instruments addressing these areas, and then proposes concrete steps to integrate the existing legal regimes and make each more effective for the protection of all.

Svitlana Kravchenko 9

Current issues of protected areas and the problem of climate change

Implementation of the Kyoto Protocol threatens steppes of Ukraine

This article is devoted to one of the problems that are most neglected in the political and public processes related to climate change. This is the role of steppes in depositing greenhouse gases.

Oleksiy Vasyliuk, Hryhoriy Kolomytsev 29

The problem of deforestation and degradation of soils as a result of ineffective forest management in Ukraine

Current deforestation processes in the Ukrainian Carpathians are in fact uncontrolled and there is no accurate information on actual forestation and its dynamics for the last 10–15 years. The author of the article analyses this problem and ways of solving it.

Yuriy Dmytruk 32

Current problems of adaptation to climate change

Review «Adaptation to climate change»: Ukraine

Every country and every resident of the Earth bears responsibility for present climate changes. We all have to act right now in order to prevent further irreversible catastrophic changes that can change the life forever. The problem of global climate change brings challenges that all countries have to oppose. This review «Adaptation to climate change» has been prepared with the aim to summarize knowledge and analyze preconditions

of possible risks related to climate change consequences in Ukraine. The analysis is based on research results of Ukrainian researchers and international organizations.

Andriy Zheleznyi 35

Institutional approaches to implementation of program methods of adaptation of Black Sea region to adverse climate changes

The main goal of this paper is to develop a conceptual methodological basis of forming regional policy in the sphere of preventing dangerous climate changes, adopting program goals, decisions on the basis of complex economic-environmental approach, program management theory and the theory of economic-environmental systems. The proposed measures have been developed in accordance with the requirements of the national system of environmental law and a number of international agreements and programs in the sphere of preventing dangerous climate changes and are the basis of creating a national program of preventing dangerous climate changes and their economic and environmental consequences for Black Sea region.

Oleh Rubel' 40

Reportage

Ukrainian-Moldavian consultations in the Dniester delta

«Strengthening of Moldova—Ukraine cooperation and public participation in the development and implementation of transboundary policies and measures for climate change adaptation of Dniester water resources». The project under this title had its continuation in the seminar held by Ukrainian stakeholders of the Lower Dniester on 5 November 2011. The project was realized in 2011 with the support of the German Marshall Fund within the Black Sea Trust for Regional Cooperation program. Eco-TIRAS International Environmental Association of River Keepers is the main implementing party of the project. Ukrainian partner of the project is the Black Sea Regional Branch of the Ukrainian Ecological Academy of Sciences.

Oleh Rubel', Anastasiya Snihiriova 52

At the conference in Moscow climatologists considered the problems of adaptation to climate change

Russia organized the international conference on adaptation to climate change (PACC—2011) taking into consideration the needs for scientific discussion of the problem of adaptation to climate change, exchange of international experience and plans in the sphere of adaptation, developing priorities as for research directions in the sphere of adaptation.

Nataliya Sheh 56

National legislation in the sphere of climate protection

Review of normative acts in the sphere of climate protection

Climate change on the planet is one of the most serious environmental problems of the present times and it gradually causes negative consequences for the environment, economics and society. Therefore, every country must «handle» this problem and ensure its regulation on the legislative level.

First of all, it is necessary to understand what the legislation in the sphere of climate change is. What does it consist of and what legal power does it have? This article is devoted to answers to these questions.

Alina Samura, Nataliya Shpesh..... 58

It is Worth to Know

The Danube Strategy and civil society participation: creating the structure of dialogue for the civil society in the Danube basin

When speaking about climate change, we often encounter such issues as «adaptation», «sensitivity», «capability for adaptation», «evaluation of adaptation», «risk», «climate change» etc. What do these notions mean? What is their correct interpretation and how should we correctly understand them and apply them in the context of climate change? These questions are answered below and explanations for each of these notions are presented here.

Olena Kravchenko..... 65

Resolution 7/23 «Human rights and climate change»

In 2008 the United Nations Council by consensus adopted the Resolution 7/23 «Human Rights and Climate Change» (Resolution). The Resolution was supported by 69 states. The Resolution recognizes that climate change poses immediate and far-reaching threat to people and communities around the world and impacts full compliance with human rights.

United Nations Human Rights Council 68

Ecoforum

Expectations from the negotiations in Durban at the meeting to be held from 28 November till 9 December 2011

Climate Action Network International, CAN — International, is the biggest in the world network of NGOs and includes over 700 organizations in 90 countries that perform joint activities in order to solve the problem of climate crisis. Its view as for climate change issue and expectations for the meeting in Durban are presented below.

Climate Action Network International..... 70

Position of NGOs from Belorussia, Russia and Ukraine for the 17th UN Conference on climate change in Durban (Republic of South Africa)

Text of the position is the result of discussions at the meetings of CAN EECCA in Kyiv and Minsk as well as the National conference held by Russian Socio-Ecological Union on climate change and energy in St. Petersburg. As of beginning of November 2011 (when the Journal is issued), the text is the draft open for commentaries and amendments.

Environmental NGOs of Belorussia, Russia and Ukraine..... 73

The position of the Climate change working group of Ukrainian NGOs at the UN international negotiations on climate change

The public of Ukraine encourages Ukrainian government to present an ambitious position at the UN international negotiations on climate change aimed at solving the global environmental problem.

Climate change working group of Ukrainian NGOs..... 76

Position of the Ukrainian delegation at the 17th Conference of UNFCCC Parties and the 7th Meeting of the parties to the Kyoto Protocol

On 4 November 2011, the Aarhus Center at the Ministry of Ecology and Natural Resources hosted a regular meeting of the Public council at the State Agency of Environmental Investments of Ukraine. One of the issues on the agenda of the meeting of the Public council was the position of Ukraine at the negotiations at the 17th Conference of UNFCCC Parties and the 7th Meeting of the parties to the Kyoto Protocol. The State Agency of Environmental Investments presented a draft Position of the Ukrainian delegation at the Meeting of Parties to be held in Durban, the Republic of South Africa, on 28 November – 9 December 2011.

State Agency of Environmental Investments of Ukraine..... 79

Court practice of EPL

Atmospheric Trust Litigation in Ukraine

Atmospheric Trust Litigation (ATL) is a voluntary initiative of the public representatives in many countries of the world aimed at using court in order to demand decrease of greenhouse gas emissions and therefore preserve clean air for future generations.

The goal of the litigation is to oblige governments of respective countries to implement policy and measures aimed at air protection for the sake of present and future generations.

The idea of filing the lawsuit is based on «public trust doctrine» of Roman law. According to this doctrine, the people entrusted the air to the state to ensure effective use of this natural resource, its protection for the benefit of people. International public interest environmental law organization Environment-People-Law joined this international initiative and filed a lawsuit in Ukraine. You can get more information reading the article.

Nataliya Shpesh 81

Review of EPL climate change litigation

Alina Samura,
Hanna Khomechko 85

Intellectual calendar

Compiled by Olena Kravchenko 90

© Environment People Law Journal,
№ 13–14 (53–54), 2011
Address of Environment—People—Law
Post office Box 316, L'viv, 79000, Ukraine
Tel. +38 (032) 243-38-88
Tel./fax: +38 (032) 225-76-82
e-mail: epl@mail.lviv.ua;
office@epl.org.ua
web: www.epl.org.ua

Професор

Світлана Кравченко

є засновником та незмінним президентом ЕПЛ. Викладала екологічне право в Україні протягом 25 років. Вона широко відома у світі водночас і своїм теоретичним науковим доробком, і практичною юридичною діяльністю. В останні роки спеціалізується на питаннях участі громадськості у прийнятті рішень з екологічно важливих питань, доступу до екологічної інформації та доступу до правосуддя. Зараз керує міжнародною програмою з екологічних прав людини та викладає в Орегонському університеті (США). Віцепредседола Комітету з дотримання Організації Конвенції, член МСОП, директор Магістерської програми права в Орегонському університеті та Регіональний голова Міжнародної ради з екологічного права. Автор 174 публікацій, з них 12 книг або розділів.

Олексій Василюк

Співробітник Відділу моніторингу та охорони тваринного світу Інституту зоології НАН України. З 2001 року – член Національного екологічного центру України, з 2004 – очолює молодіжне відділення НЕЦУ. З березня 2008 – заступник голови НЕЦУ, з 2011 року – член ради НЕЦУ. Співзасновник Дружини охорони природи «Зелене Майбутнє» та благодійного фонду «Київська ландшафтна ініціатива». Співавтор проекту «www.environment.org.ua», екологічних відеоневин та української екологічної відеотеки в Інтернеті. Автор низки наукових обґрунтувань на створення об'єктів природно-заповідного фонду. Коло інтересів: природно-заповідний фонд, зелені зони в населених пунктах, заплыви великих річок, медіа-активізм.

Андрій Железний

Закінчив інженерно-фізичний факультет Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (НТУУ «КПІ») у 2010 році. Приєднався до громадської організації Національний екологічний центр України в 2008 році. З 2009 року вивчає інженерну екологію при Інституті енергозбереження та енергоменеджменту НТУУ «КПІ». У Національному екологічному центрі України працює в програмі з питань зміни клімату, метою якої є попередження глобальних змін клімату та їхніх негативних наслідків.

Олег Рубель

К. е. н., старший науковий співробітник, заступник голови Чорноморського відділення Української Екологічної Академії наук, доцент Одеського державного екологічного університету. Старший науковий співробітник, докторант Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Більше 80 наукових публікацій. Сфера наукових інтересів: інституційна економіка, економіка природокористування, регіональна економіка, інтегроване управління морегосподарським комплексом, ділові ігри та інтерактивне навчання студентів. Оглядач Міжнародної комісії щодо захисту ріки Дунай, член Балканської екологічної асоціації, співзасновник Всеукраїнського екологічного товариства.

Анастасія Снігір'ова

Закінчила біологічний факультет Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, місце роботи: з 2003 р. — Гідробіологічна станція ОНУ імені І. І. Мечникова, дослідницька робота за напрямками: гідробіологія, екологія, альгологія; з 2007 — менеджер проектів у НПО — Чорноморське відділення Української Екологічної Академії наук у сфері природоохоронної, освітницької діяльності в регіоні Чорноморського басейну (GEF-UNDP, TACIS, JOP).

Аліна Самура

Починала свою діяльність в ЕПЛ як волонтер. З квітня 2010 року працює на посаді спеціаліста з міжнародних питань, а з червня 2011 року також працює на посаді юрисконсульта. Займається проблемами зміни клімату, ядерної енергетики, гармонізації законодавства до директив ЄС, впровадженням Європейської стратегії розвитку Дунайського регіону.

Ганна Хомечко

працівник міжнародного відділу Львівського національного університету імені Івана Франка, керівник програм та проектів ЕПЛ, координатор напрямку діяльності ЕПЛ в реалізації ініціатив Східного партнерства. Сфера зацікавлень – літературний і науковий переклад, академічний та діловий дискурс, розбудова громадянського суспільства, посилення ролі НУО в євроінтеграційних процесах. Учасниця програм партнерства між Львівським, Орегонським та Канзаським університетами (США).

Наталія Шпег

Починала свою діяльність в ЕПЛ як волонтер. З 2009 року працювала на посаді юрисконсульта ЕПЛ, з 2011 року – юрисконсульт 1-ої категорії ЕПЛ, відповідальний секретар журналу «Екологія. Право. Людина». Досліджує проблему порядку проведення екологічної експертизи, займається питанням вирубки лісів в контексті проблеми зміни клімату, проблемою заліснення степів, проблемою доступу до екологічної інформації.

Журнал «Екологія. Право. Людина»,
№ 13–14 (53–54), 2011 р.

Засновник: Міжнародна благодійна організація
«Екологія—Право—Людина»

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ №14787-3758 Р від 14.11.2008 р.

Головний редактор: О. Кравченко

Відповідальний секретар: Н. Шпег

Редколегія: С. Кравченко, д.ю.н., професор,
академік УЕАН, Д. Бонайн, професор
Орегонського університету, І. Войтюк, к.ю.н.,
П. Стецюк, к.ю.н., доктор права, Заслужений
юрисист України, В. Адам, Є. Алексеева,
Т. Жиравецький, О. Мелень, М. Панькевич,
А. Самура, Г. Хомечко, Н. Шпег.

Переклад: Г. Хомечко

Дизайн: О. Жінчина

Світлини: О. Рубель, А. Снегіррова, Н. Шпег

Верстка: В. Мельник

Друк: ТзОВ «Компанія „Манускрипт“»
(Свідоцтво серії ДК № 3628 від 11.11.2009)
79008, м. Львів, вул. Руська, 16
Тел.: (032) 235-52-20,
тел./факс: (032) 235-51-40

Підписано до друку 00.00.2011 р.
Формат 60×84/8. Папір офсетн.
Гарнітура Minion Pro. Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. 10,70. Обл.-вид. арк. 8,02.

© Журнал «Екологія. Право. Людина»
№ 13–14 (53–54), Львів, 2011

До уваги авторів

Журнал «Екологія. Право. Людина» спрямований на відображення всіх аспектів громадського екологічного руху та стану довкілля в Україні. Його метою є сприяння розвитку природно-заповідного фонду та природоохоронної справи, сприяння розвитку науки та освіти, підвищення рівня поінформованості населення в еколого-правовій сфері. Відповідно, редакція публікує статті, що присвячені еколого-правовій та екологічній проблематиці, актуальним проблемам навколишнього середовища, інформуванню населення з актуальних питань законодавства України. Видання засноване з благодійною метою та для безкоштовного розповсюдження.

1. Стаття повинна бути обсягом до 21–23 тис. знаків з пробілами (6–8 сторінок А4 формату з відступами: вгорі — 2; внизу — 1; зліва — 3; справа — 1,3. Шрифт — Arial 11.)
2. Редакція залишає за собою право публікувати авторські матеріали мовою оригіналу. Викладені автором міркування можуть не співпадати з точкою зору редакції.
3. Оформлення статті: прізвище та ім'я автора; наукове звання, якщо є; установа, де була виконана робота; назва статті. Обов'язковим є адреса та контактний телефон.
4. До статті має бути додане резюме українською мовою. Оформлення резюме: назва статті, прізвище та ім'я автора, короткий зміст чи ідея статті. Обсяг резюме: 700–900 знаків.
5. Формат подання текстових файлів: всі матеріали подаються у форматі Microsoft Word 2000 і вище, файл з розширенням doc.
6. При передруку матеріалів посилання на журнал «Екологія. Право. Людина» обов'язкове.

Шановні читачі та дописувачі!

На сторінках нашого часопису ми неодноразово розповідали про участь громадянськості у вирішенні проблеми зміни клімату, аналізували позицію уряду країни в цій сфері. Під час 17-ої конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та 7-ої Наради Сторін Кіотського протоколу ми пропонуємо нашим читачам особливий випуск журналу, присвячений аналізу різних аспектів проблеми зміни клімату.

Усвідомлення людством всього спектру проблеми зміни клімату приходить доволі повільно. Поодинокі вчені ще на початку минулого століття почали досліджувати причини глобального потепління Землі. Так, ще у 1905 році шведський вчений, лауреат Нобелівської премії (1903 р.) Сванте Август Арреніус, вивчаючи вплив сонячної радіації на атмосферу та шукаючи пояснення таким кліматичним змінам, як льодовикові періоди, дійшов до висновку, що викиди двоокису вуглецю від згоряння органічного палива можуть спричинити глобальне потепління на нашій планеті. Втім перша важлива міжнародна конференція, на якій обговорювалися питання зміни клімату, відбулася в Женеві лише в 1979 році. Людству ж потрібно буде пройти ще більш, ніж 20 довгих років, щоб серйоз задуматися над проблемою зміни клімату та прийняти Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату в Ріо-де-Жанейро. РКООНЗК підписало 150 з 176 країн, присутніх на Форумі Землі. Але лише після присудження Нобелівської премії Альберту Гору у 2007 році за його багаторічний внесок щодо запобігання негативного впливу людини на навколишнє середовище та його

книгу «Незручна правда. Глобальне потепління. Як зупинити катастрофу» світова громадськість зрештою голосно заговорила про проблему зміни клімату. Людство зрештою усвідомило, що глобальне потепління – це не політичне чи економічне питання, це «моральний вибір», що стоїть перед цивілізацією. На сьогоднішній день вже можна стверджувати, що численні наукові дискусії точаться не навколо питання можливості зміни клімату, і навіть не навколо питання, на скільки підвищиться температура на планеті, а навколо питання, яким чином таке потепління впливатиме на довкілля та здоров'я людей, і що людство зобов'язано зробити, щоб бодай уповільнити ці процеси. Чи усвідомлює кожен українець важливість вирішення даної проблеми для планети в цілому та нашої країни зокрема? Чи готовий кожен з нас долучитися до вирішення проблеми зміни клімату? Чи усвідомлює уряд України своє місце та роль у вирішенні різних аспектів проблеми зміни клімату? Чи достатньо політичної волі у нашого уряду побачити не лише економічну складову та матеріальну вигоду від продажу квот, а усвідомити проблему зміни клімату як багатовекторну та таку, що порушує права людини, приносить непоправну шкоду біорізноманіттю, та зрештою взятися до вирішення проблеми зміни клімату в комплексі, налагоджуючи конструктивний діалог та співпрацю з вченими, зацікавленою громадськістю? На ці та інші питання ми спробуємо відповісти нашим читачам на сторінках даного номеру часопису.

Через серйозні загрози для клімату, біорізноманіття та прав людини сьогодні світ вже не може собі дозволити залишити відокремленими один від одного правові режими та механізми, які керують цими трьома сферами. У рубриці «Зміна клімату та права людини» Світлана Кравченко представить на розгляд читачів аналіз впливів зміни клімату на біорізноманіття, на права людини та синергії між правовими інструментами, що застосовуються у цих сферах. Автор також запропонує конкретні кроки в напрямку інтегрування існуючих правових режимів та посилення ефективності кожного

з них задля захисту усіх. Проблему збереження біорізноманіття, степів через призму проблеми зміни клімату підхопить Олексій Василюк та Григорій Коломицев у рубриці «Актуальні проблеми збереження природно-заповідного фонду та зміна клімату». Зокрема, автори детально зупиняться на питанні ролі степів у депонуванні парникових газів.

Важливою складовою проблеми зміни клімату як такої є питання адаптації до зміни клімату. У рубриці «Актуальні проблеми адаптації до зміни клімату» Олег Рубель поділиться з читачами розробкою концептуальної методологічної бази формування регіональної політики у сфері запобігання небезпечних змін клімату, прийняття програмно цільових установок, новаторських рішень на базі комплексного економіко-екологічного підходу та теорії економіко-екологічних систем. Запропоновані автором міри узгоджені з національним екологічним законодавством та низкою міжнародних угод і програм в галузі запобігання небезпечних змін клімату і становлять основу для створення державної програми запобігання небезпечних змін клімату для Причорноморського регіону. Андрій Железний ознайомить читачів із оглядом, в якому зробить узагальнення знань та аналізу передумов можливих ризиків, що пов'язані з наслідками змін клімату в Україні.

У рубриці «Репортаж» Олег Рубель запросить читачів на українсько-молдавський семінар, на якому його учасники обговорювали можливості посилення українсько-молдавського транскордонного співробітництва та участі громадськості у розробці адаптаційних політик для управління водними ресурсами Нижнього Дністра. А Наталія Шпег розповість про аспекти проблеми адаптації до зміни клімату, на розгляді яких зупинялись кліматологи на конференції в Москві, та де протягом трьох днів відбувалось всебічне обговорення та наукове обґрунтування заходів адаптації до подій і очікуваних кліматичних змін й обмін міжнародним досвідом, планами в області адаптації. У рубриці «Національне законодавство у сфері охорони клімату» Аліна Самура та Наталія Шпег дадуть відповіді на питання, з чого ж складається національне законодавство у сфері охорони клімату, які проблеми в цій галузі правової науки існують на сьогодні в Україні.

Говорячи про зміну клімату, ми не раз стикаємося з такими поняттями, як «адаптація», «вразливість», «здатність до адаптації», «оцінка адаптації», «ризик», «зміна клімату», тощо. Що означають ці поняття та як їх коректно застосовувати власне у контексті питання зміни клімату ви дізнаєтесь у рубриці «Варто знати». У цій же рубриці ми пропонуємо читачам ознайомитися і з Резолюцією 7/23 «Права человека и изменение климата».

Ми неодноразово розповідали про участь громадськості у вирішенні проблеми зміни клімату, аналізували позицію уряду країни в цій сфері. Цей номер не став винятком. У ньому у нашій рубриці «Екофорум» читачі матимуть змогу ознайомитися водночас і з офіційною позицією делегації України на 17-й Конференції Сторін РКООНЗК та 7-й Нараді Сторін Кіотського протоколу, яка була представлена урядом на засіданні Громадської ради при ДАЕІ України в листопаді 2011 року і яка була піддана критиці Робочою групою з питань зміни клімату, і з позиціями екоНУО Білорусі, Росії, України, Міжнародної мережі з питань зміни клімату, Робочої групи НУО України з питань зміни клімату.

Продовжуючи працювати над вирішенням проблеми зміни клімату правовими інструментами, ЕПЛ ініціювала у 2011 році нову судову справу про довірче управління атмосферним повітрям в Україні. Основна мета зазначеного позову спрямована на зобов'язання уряду здійснювати політику та заходи у сфері охорони атмосферного повітря в інтересах теперішніх і майбутніх поколінь. Також юристи ЕПЛ підготували огляд судових справ ЕПЛ в сфері зміни клімату. Завершується спеціальний випуск журналу інтелектуальним календарем, в якому ми упорядкували практично всі знакові події, що відбувалися в світі за минуле та нинішнє століття.

Дописувачами 13–14 номеру журналу були ВГО «Національний екологічний центр України», Львівський національний університет імені Івана Франка, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Чорноморське відділення Української екологічної академії наук, Орегонський університет. Маємо надію, що даний номер часопису стане вам у пригоді. Редакція радо запрошує наших читачів до співпраці на сторінках часопису ЕПЛ. Ми завжди відкриті до діалогу та спільної роботи.

З повагою,

Олена Кравченко
виконавчий директор ЕПЛ,
головний редактор

Зміна клімату, біорізноманіття і права людини: вплив, синергія й інтегрування

Світлана Кравченко,
доктор юридичних наук, професор,
Орегонський університет¹, президент ЕПЛ

Через серйозні загрози для клімату, біорізноманіття та прав людини у сьогоденні світі світ не може вже собі дозволити залишити відокремленими один від одного правові режими та механізми, які керують цими трьома сферами. У цій статті аналізуються певні впливи зміни клімату на біорізноманіття, на права людини та синергії між правовими інструментами, що застосовуються у цих сферах. Автор також пропонує конкретні кроки в напрямку інтегрування існуючих правових режимів та посилення ефективності кожного з них задля захисту усіх.

I. Вплив зміни клімату на біорізноманіття.

1. Зміна клімату – основна причина втрати біорізноманіття.
2. Вплив зміни клімату на об'єкти світової спадщини.
3. Зміна клімату та окислення океану.

II. Вплив заходів пом'якшення зміни клімату на біорізноманіття.

1. Гідроенергетика та вплив дамб на біорізноманіття.
2. Фертилізація океану залізом і мораторій на геоінженерію.
 - а) фертилізація океану: за і проти;
 - б) правові питання: Лондонська конвенція про запобігання забрудненню моря скидами відходів та Протокол до неї (надалі – Протокол);
 - в) Конвенція про охорону біологічного різноманіття.

III. Синергія між правовими режимами біорізноманіття та зміни клімату.

1. Інтеграція аспектів біорізноманіття в реалізацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу.
2. Інтеграція впливів зміни клімату на біорізноманіття в реалізацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття.
3. Застосування закону США «Про види, що знаходяться під загрозою зникнення» для боротьби зі зміною клімату.

IV. Інтегрування зміни клімату, біорізноманіття та прав людини.

1. Зміна клімату впливає на дотримання фундаментальних прав людини.
2. Чому варто розглядати зміну клімату та біорізноманіття через призму прав людини?
 - а) впливові пакти про права людини, що стосуються зміни клімату;
 - б) розвинені інститути захисту прав людини та їхня судова практика;
 - в) програма щодо скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів (REDD+): зміна клімату, біорізноманіття та права корінних народів;
 - г) процедурні права в межах Рамкової конвенції ООН про зміни клімату.

V. Висновки.

І. Вплив зміни клімату на біорізноманіття

1. Зміна клімату — основна причина втрати біорізноманіття

Першочерговий вплив зміни клімату включає зростання температури, підвищення рівня моря, окислення океану, танення льодовиків, погіршення стану земель та лісів та втрату біорізноманіття. Вчені відзначають реакцію певних видів на зміну клімату, яка включає, наприклад, зміни географічних ареалів та часових рамок життєвих циклів. Швидка зміна клімату спричиняє зміни частково через зростання температури, штовхає види на північ і змушує їх підніматися на вищі пояси. Відповідно до даних Фонду дикої природи, тварина під назвою пищуха — це перший ссавець у Північній Америці, який, ймовірно, стане жертвою глобального потепління². Вона живе в ареалі з прохолодним альпійським кліматом. Оскільки температура зростає через зростання викидів парникових газів, пищуха рухається на вищі рівні або мігрує на північ, намагаючись знайти відповідні оселища. Проте існують обмеження в тому, наскільки далеко на північ чи як високо пищуха може рухатися. Оскільки її альпійське оселище скорочується і може зникнути, ця тварина зазнає ризику вимирання. Це лише один з багатьох прикладів. Зміна клімату серйозно впливає на коралові рифи та лісові екосистеми. Окрім того, втрата біорізноманіття цих екосистем має вплив і на життя людей.

Світові ландшафти вже рухаються і вже зазнали фрагментації через знищення ареалів, спричинене зміною клімату. Наявні стратегії збереження природи, які спрямовані на збереження існуючого біорізноманіття, не спрямовані на боротьбу із впливом зміни клімату. Стратегії збереження природи повинні включати зміну клімату, моделюючи регіональні зміни, спричинені зміною клімату, і нові межі природно-заповідного фонду, щоб компенсувати вплив зміни клімату.

Вже протягом десятиліть є очевидними ризики для біорізноманіття та екосистем. Наприклад, мета Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (1992 р.) — «досягнути... стабілізації концентрації парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би серйозного антропогенного впливу на кліматичну систему... у строки, необхідні для природної адаптації екосистем до зміни клімату...»³. Як ще один приклад, вплив зміни клімату на біорізноманіття є одним з основних занепокоєнь Конвенції про охорону біологічно-

го різноманіття (1992 р.). Виконавчий секретар Конвенції про охорону біологічного різноманіття заявив, що «у плануванні діяльності, спрямованої на пом'якшення впливу зміни клімату, суттєвими є питання збереження біорізноманіття»⁴. Втім, як автор покаже далі, визнання проблеми і її розв'язання — це дві різні речі.

2. Вплив зміни клімату на об'єкти світової спадщини

Зміна клімату впливає і напевно і надалі впливатиме на біорізноманіття об'єктів світової спадщини. Згідно Стратегічного документа ЮНЕСКО від 2008 року, зміна клімату змушуватиме види змінювати їхні ареали поширення, проте на значно фрагментованих ландшафтах такий рух буде утрудненим або й неможливий. Окрім того, зміна клімату «загострює випадки зі шкідниками, патогенами та пожежами. Вищі температури у пустелях можуть загрожувати видам, які зараз існують на межі температурної витривалості, і посилюються опустелення. Прогнозоване зменшення льодовиків, вічної мерзлоти та снігових покривів матиме вплив на стабільність ґрунтів та гідрологічні системи... та все більше знебарвлення та відмирання коралів серйозно вплине на продуктивність рифових екосистем»⁵.

Конвенція ЮНЕСКО про охорону світової культурної та природної спадщини містить визначення природної спадщини як «природних об'єктів чи чітко окреслених природних територій, які надзвичайно цінні для усього світу з точки зору науки, збереження та природної краси»⁶. Багато об'єктів природної спадщини містять значні екосистеми, там живуть рідкісні види, і вони є важливими компонентами світового біорізноманіття.

Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (надалі — РКООНЗК) та Кіотський протокол⁷ містять багато положень, які співвідносяться з розв'язанням проблемних питань, викладених у Конвенції про світову спадщину, включаючи те, як забезпечити адаптацію до негативного впливу зміни клімату на об'єкти світової спадщини. Більшість країн, які є Сторонами Конвенції про світову спадщину, є також Сторонами РКООНЗК. Тому, співпраця між Секретаріатом РКООНЗК та Комітетом з питань світової спадщини могла б бути плідною саме в напрямку розв'язання проблеми впливу зміни клімату на об'єкти світової спадщини.

Питання про вплив зміни клімату на об'єкти світової природної та культурної спадщини піднімалося на 29-ій сесії Комітету з питань збереження світової спадщини у 2005 році групою занепокоєних організацій та окремих осіб, які подали

звернення до Комітету з питань збереження світової спадщини. Ці звернення містили вимогу включити Національний парк Сагармата (Непал) Національний парк Нуаскаран (Перу), Великий бар'єрний риф (Австралія) та Природоохоронну систему Белізкий бар'єрний риф (Беліз) до переліку об'єктів світової спадщини, які знаходяться під загрозою (надалі — Перелік)⁸. Включення до переліку означає підвищений рівень охорони. Шосте звернення було подане у 2006 році дванадцятьма організаціями зі США та Канади, що займаються збереженням природи, і воно містило вимогу включити Міжнародний парк миру Ватертон-Глесіар до переліку об'єктів природної спадщини, що знаходяться під загрозою. У цьому зверненні говориться про те, що зміна клімату спричиняє швидке зникнення льодовиків Міжнародного парку миру Ватертон-Глесіар, а також завдає значних збитків рослинності та дикій природі парку, а тому міжнародний парк миру Ватертон-Глесіар має бути включений до Переліку⁹.

У відповідь на ці звернення Комітет з охорони світової спадщини закликав Центр світової спадщини ЮНЕСКО у співпраці з дорадчими органами, зацікавленими країнами-сторонами та авторами звернень зібрати робочу групу з експертів щодо впливу зміни клімату на світову спадщину. Комітет з охорони світової спадщини прийняв рішення зазначити, «що вплив зміни клімату зараз торкається і ймовірно у наступні роки буде торкатися багатьох об'єктів природної і культурної світової спадщини»¹⁰. Відповідно Комітет закликав усі країни-сторони серйозно зважити потенційний вплив зміни клімату в контексті адміністративного планування, особливо стосовно стратегій моніторингу та підготовки до ризиків, а також здійснити вчасні дії, щоб не допустити цей потенційний вплив»¹¹. На основі Статті 114 Конвенції про охорону світової спадщини, до компетенції Комітету з охорони світової спадщини входить визначення «переліку об'єктів світової спадщини, які знаходяться під загрозою»¹². Виглядає так, що єдиним результатом звернень є те, що у 2007 році ЮНЕСКО перевидало цю публікацію¹³. Можливо, завдяки зверненням було досягнуто те, що серйозність проблеми зміни клімату набула певного розголосу, але більше нічого.

У січні 2009 року організація «Ерсджастіс» подала у Комітет з охорони світової спадщини звернення «Роль чорного вуглецю у створенні загроз для об'єктів світової спадщини, над якими нависла небезпека танення льодовиків та підвищення рівня моря»¹⁴. У своєму зверненні організація «Ерсджастіс» стверджує, що Комітет з охорони світової спадщини має унікальну можливість розвивати діяльність в напрямку зменшення викидів вуглецю, поки не будуть реалізовані стратегії,

які розробляються в рамках процесу РКООНЗК. Звернення було надіслано для розгляду делегаціям країн-сторін, і станом на 2011 рік процедура полягає в тому, що країна-сторона має підняти питання, що висвітлюються у зверненні, для того, щоб їх включили до порядку денного щорічної зустрічі Комітету з охорони світової спадщини. Організація «Ерсджастіс» планує провести консультації з декількома країнами-сторонами, щоб одна чи декілька з них підтримали це питання у Комітеті.

3. Зміна клімату та окислення океану

Провідні експерти Екологічного форуму в Оспені у 2009 року назвали окислення океану, спричинене високим рівнем викидів CO₂ «спотворювачем планети» і передбачили, що усі корали в океані будуть під загрозою вимирання до середини століття, якщо ми продовжуватимемо використовувати викопне паливо теперішніми темпами¹⁵. Як стверджує Мійоко Сакашіта, старший адвокат та директор з питань океану у Центрі біологічного різноманіття: «Окислення океану ймовірно є найбільшою загрозою для здоров'я наших океанів, і відбувається жахливими темпами»¹⁶. Окислення завдає шкоди усім морським ракушковим тваринам, а не лише коралам.

Центр біологічного різноманіття оприлюднив дослідження, яке описує ці зміни як «невідворотні» за людськими часовими мірками¹⁷. Окислення океану спричинене збільшенням вбиранням океанами CO₂, що потім зменшує рівень рН та концентрації карбонатних іонів, а, отже, насичення вод карбонатом кальцію¹⁸. Карбонат кальцію важливий для балансу морських екосистем; його всмоктують багато морських видів для побудови своїх мушель, і він життєво важливий для росту коралових рифів. Також вважається, що окислення океану впливає на метаболічні, репродуктивні, імунні та респіраторні функції безхребетних істот¹⁹ і сповільнює розвиток планктону, який є основним джерелом харчування для багатьох морських видів. Нещодавні дослідження показують, що «умови, які є шкідливими для високопродуктивних екосистем, можуть розвинути протягом десятиліть, а не століть, як вважалося раніше»²⁰.

Дослідження, видане у 2008 році у вигляді протоколів Національної академії наук США, вказує на те, що рівні рН океану зменшуються в міру збільшення атмосферного CO₂, і зниження рН відбувається «значно швидше», аніж передбачалося наявними моделями²¹. Океани увібрали приблизно 50 % CO₂, утвореного в результаті використання викопного палива, що спричинило зростання

кислотності океану на приблизно 30% від початку промислової епохи²². Передбачається, що до 2100 р. викиди CO₂ приведуть до зниження рівня рН на 0,4 одиниці, і якщо не будуть вжиті певні заходи до появи цих змін, буде вже «запізно, щоб ефективно зменшити шкоду»²³.

Провідні науковці з питань окислення океану попереджають, що зміна рівня рН на 0,2 одиниці матиме негативний вплив на життя у морі²⁴. У 4-ому звіті Міжурядової експертної групи зі зміни клімату вказується на те, що окислення розрізняють відповідно до глибини океану і широт океану²⁵. Відповідно, морські види можуть зазнати різного впливу окислення в залежності від їхніх ареалів. Також, зі зниження рівнів рН океану види можуть зміщати свої ареали, втрачати можливість справлятися з екологічними змінами, гинути і спричиняти порушення існуючих харчових ланцюгів.

Що ж робиться для зупинення окислення океану? У 2007 році Центр біологічного різноманіття офіційно звернувся до Агенції США з охорони довкілля, вимагаючи на основі розділу 304 Закону про чисту воду (33 U. S. C. § 1251–1376) опублікувати переглянені критерії якості води та іншу інформацію із врахуванням нової наукової інформації про окислення океану²⁶. Звернення Центру біологічного різноманіття відзначає перший крок до створення національного підходу до недопущення забруднення двоокисом вуглецю та погіршення якості води наших океанів²⁷.

Центр біологічного різноманіття попросив Агенцію США з охорони довкілля накласти суворіші стандарти рН для якості океанічної води і опублікувати інструкцію для штатів, яка б допомогла захищати води США від подальшого окислення згідно Закону «Про чисту воду». Федеральний закон про чисту воду вимагає, щоб штати визначили забруднені води, які Закон «Про чисту воду» визначає як ті водні об'єкти, які не відповідають встановленим стандартам якості води. Закон «Про чисту воду» також вимагає, щоб Агенція США з охорони довкілля переглянула переліки забруднених водних об'єктів штатів, затвердила або відхилила переліки, подані штатами, і додала ті водні об'єкти, які не відповідають стандартам якості води, до переліку забруднених водойм, якщо ці об'єкти не були подані штатом.

Наприкінці 2008 року штат Вашингтон подав перелік зіпсутих водойм до Агенції США з охорони довкілля, яка не включила океанічні води, зіпсуті окисленням океану. Центр біологічного різноманіття поінформував Агенцію США з охорони довкілля про її обов'язок додати океанічні води, які не відповідають стандартам рН, до переліку забруднених вод штату Вашингтон при перегля-

ді цього переліку. 29 січня 2009 р. Агенція США з охорони довкілля затвердила перелік забруднених вод штату Вашингтон, не включивши туди океанічні води, що зазнали впливу окислення. У травні 2009 року Центр біологічного різноманіття подав судовий позов в Окружний суд США в Сіетлі, намагаючись змусити Агенцію США з охорони довкілля внести поправки до переліку забруднених водних об'єктів Вашингтону, додавши туди усі океанічні води, які не відповідають стандартам якості вод в результаті окислення океану.

У відповідь на звернення Центру біологічного різноманіття стосовно розділу 304 Закону «Про чисту воду» Агенція США з охорони довкілля розпочала публічний процес, щоб обговорити, чи її критерії якості води потрібно переглянути, щоб вони відображали вплив окислення на океан. У квітні 2009 року Агенція США з охорони довкілля опублікувала «Повідомлення про наявність даних», і у листопаді 2010 р. Агенція порекомендувала, щоб прибережні штати почали розглядати проблему окислення океану згідно Закону «Про чисту воду», повідомляючи про «зіпсуті» води згідно Закону «Про чисту воду»²⁸. Тому Агенція США з охорони довкілля закликала, щоб Закон про чисту воду оцінював окислення океану та критерії якості води у відповідь на звернення Центру біологічного різноманіття, в якому вимагається введення суворіших критеріїв щодо рН якості океанічної води та інструкції Агенції для допомоги штатам захищати води США від подальшого окислення²⁹. Сподіваються, що національна інструкція щодо прослідкування окислення океану буде корисною для штатів у процесі запровадження ними власного моніторингу окислення океану. У США Закон «Про чисту воду» є відповідним і потенційно потужним засобом адаптації до зміни клімату.

У 2010 р. на 16-ій Конференції Сторін РКООНЗК у Канкуні (Мексика) Екологічна програма Організації Об'єднаних Націй (надалі — ЕПООН) підготувала звіт та порекомендувала певні дії для пом'якшення наслідків окислення океану і подальше вивчення цього питання³⁰. У звіті ЕПООН майбутній вплив все більших викидів на здоров'я морів та океанів назвали «більш масштабним та комплексним, аніж вважалося раніше»³¹. Звіт ЕПООН пов'язує окислення океану з безпекою харчових продуктів. Цей зв'язок важливо проводити, щоб підвищувати міжнародне усвідомлення тих наслідків, які настануть, якщо проблема не буде розв'язуватися. Окислення океану підпадає під режими зміни клімату та біорізноманіття, а також океанічного права. Розв'язання її з цих різних точок зору може забезпечити інтегрований підхід до захисту здоров'я океану та океанічного життя.

II. Вплив заходів пом'якшення зміни клімату на біорізноманіття

1. Гідроенергетика і вплив дамб на біорізноманіття

Альтернативна енергія є одним із засобів пом'якшення, щоб зменшити викиди парникових газів, але вплив на біорізноманіття гідроенергетичних проектів та дамб може бути значним.

До прикладу, проект Гідроайсен — це гідроелектрична схема вартістю від 3 до 4 мільярдів доларів США, яка, якщо буде повністю реалізована, передбачає до 2020 р. будівництво п'яти масивних дамб у регіоні Айсен Чилійської Патагонії³². Вплив проекту на біорізноманіття буде руйнівним, оскільки тисячі миль лісу мали би бути вирубані. Це матиме вплив на 14 природоохоронних зон, і розділить ліси, що знаходяться під загрозою зникнення, і деякі наймальовничіші національні парки Чилі³³. Проект також матиме вплив на 64 місцеві спільноти, які живуть за рахунок цих земель. Вони постраждають через затоплення, переселення і руйнування їхнього стилю життя³⁴.

Другий приклад — це Беліз. У 2004 році Таємна рада Великої Британії відхилила звернення від Альянсу неурядових організацій Беліза, які займаються питаннями збереження довкілля, дозволивши урядові Беліза продовжити будівництво дамби Чаліло на річці Макал. Біологічно унікальне прибережне оселище вздовж ріки Макал було відсунуте до дна штучного озера, яке тягнеться 20 км вгору по течії ріки Макал і 10 км вгору по течії ріки Распауло³⁵. Згідно Рішення палати лордів, «у цьому регіоні найвища густина заселення великими котячими (ягуар, пума, оцелот) у Центральній Америці. Центральньоамериканський крокодил (рідкісний вид) живе у річках. Сором'язливі та потайні тапіри бродять лісами. Прекрасні червоні ара, яких у світі налічується десь біля 1000, гніздяться на деревах біля берегів рік»³⁶. У рішенні Палати лордів вказується, що це є один з біологічно найбагатших та різноманітніших регіонів, що залишилися у Центральній Америці»³⁷.

Дамба Чаліло підняла потужну хвилю опозиції екологів не лише у Белізі, але й в усьому світі. Дамба затопить приблизно 10 км² землі на кордоні між гірським заповідником Пайн Ридж Форест та Національним парком Чікюбул. Існують регіони, які Беліз попередньо визначив для збереження національних екологічних ресурсів з огляду на важ-

ливість рослин та тварин, які тут знаходяться³⁸.

Альянс неурядових організацій Беліза, які займаються питаннями збереження довкілля, як заявник, стверджував, що оцінка впливу на навколишнє середовище (ОВНС), подане Електрокомпанією Беліза і затверджене Відділом охорони довкілля Беліза, була невідповідною через ряд недоліків. Найвражаючий недолік полягав у тому, що «ОВНС містило багато геологічних помилок»³⁹. Стосовно рослин та дикої природи, то ОВНС включало звіт Лондонського музею історії природи, в якому говорилося, що «абсолютно зрозуміло, що будівництво дамби Чаліло спричинить основні, незворотні, негативні екологічні впливи національного та міжнародного значення, і що будуть неможливими жодні ефективні заходи з пом'якшення»⁴⁰. У звіті далі йшлося: «Проект знищить більшість необхідних та унікальних оселищ, створюючи загрозу для останніх життєздатних представників тих вразливих видів дикої природи у Белізі, які знаходяться під загрозою»⁴¹. Заявники стверджують, що уряд порушив закон, не звертаючи увагу на ці застереження в ОВНС.

Незважаючи на вищевикладене застереження, Таємна рада зосередилася на процедурних питаннях звернення і дозволила будівництво дамби. Таємна рада погодилася із зауваженнями до уряду Белізу. «Уряд Белізу вирішив дати дозвіл на будівництво дамби. Він вважає, що переваги для спільноти у вигляді можливості генерувати більше власної енергії переважають втрати»⁴². На думку Таємної ради, питання полягало у тому, чи «відділ уряду Белізу, який затвердив проект будівництва дамби, не порушив процедуру, що вимагаються законом і які мають дотримуватися до того, як таке схвалення буде отримано»⁴³. Відповідно, Таємна рада лише проаналізувала чи процедура ОВНС відповідала законодавству Белізу. Таємна рада зробила висновок, що процедури ОВНС були задовільними.

Нарешті, Таємна рада розглянула звинувачення в упередженості і зауваження, що мали бути проведені громадські слухання. Незважаючи на значні розходження в думках двох з п'яти суддів, більшість зробила висновок, що звернення потрібно відхилити. Таким чином унікальні оселища та вразливі види дикої природи, які знаходяться під загрозою зникнення, будуть затоплені, коли буде збудована дамба.

Третій приклад стосується України В Україні уряд виділив 27 гектарів вразливих земель, розміщених в межах заповідника «Гранітно-Степове Побужжя» вздовж річки Південний Буг у постійне користування атомній компанії «Енергоатом». «Енергоатом» використав ці землі для водосхо-

вища, оскільки вода потрібна для нормального функціонування Ташлицької гідроакумуючої електростанції. В результат цього, унікальні ущелини річки Південний Буг зникли і були знищені місцеві види рослин, які входять до Червоної книги України (саме тому територія має статус національного).

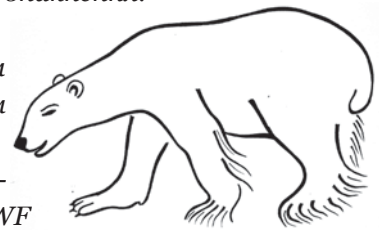
Реагуючи на це, у 2006 році Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина» (ЕПЛ) розпочала судову справу проти Кабінету Міністрів України, вимагаючи анулювати Постанову Кабінету Міністрів № 842 «Про виділення земель у постійне користування»⁴⁴. За цим рішенням були вилучені 27 гектарів цінних в сенсі біорізноманіття земель регіонального ландшафтного парку «Гранітно-Степове Побужжя» і виділені у постійне користування «Енергоатому» для будівництва Олександрівського водосховища Південноукраїнської атомної електростанції. Справа розглядалася кілька років українськими судами різного рівня. Рішенням Вищого адміністративного суду України справа була відіслана на повторний розгляд до окружного суду у 2009 році. Судді окружного суду уважно розглянули аргументи позивача про те, що виділення заповідних земель у користування «Енергоатому» є порушенням Земельного кодексу України. 9 листопада 2010 р. колегія суддів Окружного адміністративного суду міста Києва підтримала позов ЕПЛ і постановила, що рішення уряду було незаконним і повернула справу до Одеського адміністративного апеляційного суду на повторний розгляд⁴⁵. Відповідач «Енергоатом» подав апеляцію. Апеляційний суд скасував рішення від 9 листопада 2010 року⁴⁶. Водночас, у 2006 році «Енергоатом» підняв рівень води у Олександрівському водосховищі на 14,7 метра, що створило загрозу біорізноманіттю парку «Гранітно-Степове Побужжя»⁴⁷.

Усі три приклади показують, що біорізноманіття страждає від будівництва дамб тоді, коли переважають економічні інтереси.

Міжамериканська комісія з прав людини (надалі — МАКПЛ) на своїй 141-ій черговій сесії, яка тривала з 21 березня до 1 квітня 2011 р., висловила стурбованість стосовно змушеного переселення, які мають місце у багатьох країнах регіону в результаті будівництва мега-дамб та експлуатації природних ресурсів на первозданних територіях, що у багатьох випадках ставить під загрозу виживання народів. МАКПЛ закликала держави зробити певні кроки, щоб подолати перепони, які стоять на шляху повного застосування права на попередні, вільні та поінформовані консультації з корінним населенням щодо рішень, що стосуються їхніх територій⁴⁸.

До 2050 року може зникнути чверть видів тварин і рослин. Всесвітній фонд дикої природи (WWF) назвав десять тварин, популяціям яких загрожує загибель через глобальну зміну клімату на нашій планеті. «За оцінками вчених, якщо викиди парникових газів залишаться на колишньому рівні, до 2050 року зникне чверть відомих нам сьогодні видів тварин і рослин», — говориться в складеному екологами списку тварин, що перебувають під загрозою зникнення.

Головним символом погрози зміни клімату WWF

називає білого ведмедя. На думку вчених, при сучасному темпі росту глобальної температури на Землі до середини XXI століття 42 % літнього льоду буде загублено, і через 75 років білий ведмідь може зникнути як вид.

2. Фертилізація океану залізом і мораторій на геоінженерію

а) Фертилізація океану: за і проти

Підживлення залізом — це процес сприяння цвітінню фітопланктону через введення у поверхню океану сполук заліза. Загалом фертилізація залізом проводиться у тих ділянках океану, які мають високий вміст азоту та низький вміст хлорофілу, і в яких відносно невисокий вміст заліза обмежує природний ріст фітопланктону⁴⁹. Квітки фітопланктону діють як поглиначі вуглецю, забираючи з атмосфери вуглекислий газ шляхом процесу фотосинтезу. Квітки фітопланктону загнивають і в кінці падають на дно, увібраний вуглекислий газ падає на дно океану, подалі від поверхні океану⁵⁰.

Дослідження фертилізації залізом показали низку потенційних переваг. По-перше, фертилізація залізом виявилася ефективною в плані масового вирощування квіток фітопланктону при відносно невеликих витратах. Експерименти з фертилізацією океану спричинили різке зростання біомаси фітопланктону⁵¹. Національна дослідницька рада США оприлюднила звіт, в якому зроблено висновок, що квітки фітопланктону щорічно вбирають 2 гігатонни вуглецю за менш, ніж 1 мільярд доларів США⁵². Згідно однієї моделі кожен атом заліза, доданий до океану, може витягнути з атмосфери від 10 000 до 100 000 атомів вуглецю⁵³.

По-друге, фертилізація залізом потенційно могла б усунути вуглець з атмосфери у таких кількостях, яких би вистарчило, щоб значно пом'якшити зміну клімату. Згідно певних розрахунків, великомасштабна фертилізація залізом лише у Південному океані могла б абсорбувати приблизно 15 відсотків усіх нашарувань вуглекислого газу в атмосфері Землі⁵⁴.

Проте фертилізація залізом має і свої недоліки. Нещодавні дослідження підняли питання про ефективність та реалістичність фертилізації залізом як методу вбирання вуглецю. По-перше, квітки фітопланктону можуть бути менш ефективними в плані вбирання вуглецю, аніж вважалося за результатами раніших досліджень. Ефективна фертилізація не є еквівалентом ефективному вбиранню, а фертилізація є лише першим необхідним кроком до вбирання. Вчені висунули припущення, що ефективне вбирання вуглецю становить лише від 10 до 25 відсотків рівня перенесення вуглецю через фертилізацію⁵⁵. Коли планктон, що розкладається, опускається з поверхні на дно океану, то до 50 відсотків часточок вуглецю можуть знову мінералізуватися протягом 150 метрів, тобто настільки близько до поверхні океану, що вони ймовірно можуть знову входити в атмосферу⁵⁶.

Фертилізація залізом також піднімає суттєві екологічні питання. Екосистеми є комплексними, і зміна їхнього складу несе у собі небезпеку ряду наслідків. Наслідки широкої фертилізації залізом можуть включати зміни рівнів рН та продуктивності у певних регіонах, зменшений вміст кисню у глибинах океану та зростання викидів оксиду азоту з океанів в атмосферу⁵⁷. Взаємозв'язок між морськими процесами та вуглецевим циклом є складним, і спроби змінити ці процеси у великих масштабах несуть у собі ризики численних невідомих наслідків⁵⁸.

Окрім цих загальних, невизначених екологічних питань, нещодавні дослідження показали, що фертилізація океану може призвести до зростання рівня домоевої кислоти, невротоксичної речовини, яка зустрічається у природному вигляді у

певних видах фітопланктону⁵⁹. В той час, як домоева кислота не зустрічається у природному вигляді у таких кількостях, які б створювали загрозу для більшості морських організмів, принаймні один вид фітопланктону, який виробляє домоеву кислоту, виявився дуже чутливим до фертилізації залізом⁶⁰. Відповідно, фертилізація залізом могла б підняти рівень домоевої кислоти в таких середовищах, в яких наслідки довготривалої взаємодії з високими рівнями домоевої кислоти є невідомими, що потенційно руйнує екосистеми⁶¹.

б) Правові питання: Лондонська конвенція про запобігання забрудненню моря скидами відходів та Протокол до неї

Лондонська конвенція про запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів (Лондонська конвенція про скиди) — це міжнародна угода, сторонами якої є 86 держав⁶². Вона набула чинності у 1975 році. Протокол до Лондонської конвенції про скиди (Лондонський протокол) діє з 2006 року і має на меті модернізувати і врешті замінити Лондонську конвенцію про викиди. У 2007 році у відповідь на зауваження наукової консультативної групи Лондонської конвенції про скиди представники 35 країн-членів погодилися на мораторій на фертилізацію залізом, за яким має слідувати затвердження правил щодо діяльності, пов'язаної з фертилізацією залізом⁶³.

У 2008 році Сторони Лондонської конвенції про скиди прийняли необмежувальну резолюцію про те, що Конвенція стосується фертилізації океану залізом (Резолюція 2008 року). В Резолюції 2008 року йдеться про те, що діяльність, пов'язана з фертилізацією океану залізом, за винятком тієї, що здійснюється з метою наукових досліджень, не повинна бути дозволеною і «Повинна вважатися такою, що суперечить цілям Конвенції та Протоколу і на даний час повністю підпадає під визначення «скиди»⁶⁴. Резолюція 2008 року вимагала, щоб була розроблена Оцінювальна база для наукових груп в рамках Лондонської конвенції та Протоколу (LC-LP.1(2008))⁶⁵, і оцінювальна база повинна допомагати Сторонам оцінювати пропозиції щодо дослідження питання фертилізації океану так, щоб можна було визначити, чи ці пропозиції мають законні юридичні підстави. Оцінювальна база, прийнята у жовтні 2010 року, розроблена так, щоб можна було оцінити чи пропозиції про фертилізацію океану залізом можна включити до обґрунтованих наукових досліджень⁶⁶.

в) Конвенція про охорону біологічного різноманіття

У 2008 році Конвенція Організації Об'єднаних Націй про охорону біологічного різноманіття зу-

стрічалася у Бонні і прийняла де факто мораторій на фертилізацію залізом, спонукаючи уряди «діяти у відповідності з рішенням Лондонської конвенції», проводячи подальші дослідження наслідків фертилізації залізом⁶⁷. У 2010 році в Нагої (Японія) Конвенція зробила наступний крок, приймаючи мораторій на геоінженерні проекти загалом⁶⁸. Обидва мораторії чітко застосовують запобіжний принцип, який відображає твердження Конвенції про те, що ризики та непевні наслідки для біорізноманіття, які створюються фертилізацією залізом та іншими геоінженерними проектами, переважають позитивні сторони.

III. Синергія між біорізноманіттям та правовими режимами зміни клімату

1. Інтеграція аспектів біорізноманіття в реалізацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу

Синергія між правовими режимами біологічного різноманіття і зміни клімату включає інтеграцію і координацію аспектів біорізноманіття з імплементацією РКООНЗК та Кіотським протоколом, інтеграцію та координацію впливів зміни клімату на біорізноманіття з імплементацією Конвенції про охорону біологічного різноманіття. Метою РКООНЗК є стабілізація концентрацій парникових газів в таких часових рамках, які є достатніми для того, щоб дозволити екосистемам адаптуватися до зміни клімату. Менеджмент біорізноманіття може зробити свій вклад до пом'якшення та адаптації до зміни клімату шляхом здійснення заходів збереження та збільшення наземних, прибережних та морських екосистем, які виконують роль поглиначів вуглецю. Сповільнення знищення та погіршення стану лісів може бути корисним для біорізноманіття та пом'якшення зміни клімату.

Підходи стратегії РКООНЗК тепер включають позитивні стимули щодо питань, пов'язаних зі зменшенням викидів парникових газів, спричинених знелісненням та деградацією лісів у країнах, що розвиваються, і роль збереження, сталого менеджменту лісами та зростання запасів лісового вуглецю у країнах, що розвиваються⁶⁹. У 2010 році на Конференції Сторін РКООНЗК у Канкуні

Спеціальна робоча група з питань довготермінової співпраці визнала потребу зміцнювати міжнародну співпрацю та експертний потенціал, щоб зрозуміти і зменшити втрати та шкоду, пов'язані з негативним впливом зміни клімату, включаючи вплив, пов'язаний з надзвичайними природними явищами, такими, як підвищення рівня моря, зростання температури, окислення океану, танення льодовиків та інші впливи, погіршення стану земель та лісів, втрата біорізноманіття⁷⁰.

У дискусійній статті, підготованій Спеціальною експертною групою Європейського Союзу (ЄС) з питань біорізноманіття та зміни клімату, наголошується на зв'язках між цими стратегічними ділянками та важливості розвивати синергію поміж ними⁷¹.

Збереження біорізноманіття також допомагає пом'якшувати зміну клімату через охорону природного вбирання вуглецю та накопичувальну здатність екосистем. Для того, щоб забезпечити відпирність біорізноманіття до впливу зміни клімату необхідно буде забезпечити існування здорових екосистем та оселищ. Збереження та охорона біорізноманіття може також допомогти адаптуватися до зміни клімату⁷². З іншого боку, цілі біорізноманіття можуть страждати від посилення зміни клімату. Деякі запропоновані форми відновлюваної енергетики — потужний засіб пом'якшення зміни клімату — можуть, наприклад, не відповідати цілям стратегій у сфері охорони біорізноманіття. Про вітрові турбіни часто говорять як про такі, що створюють загрози для міграційних шляхів та природних ареалів видів, які перебувають під охороною. Нестале виробництво біоенергії також створює ризик для біорізноманіття в плані збереження оселищ⁷³.

2. Інтеграція впливів зміни клімату на біорізноманіття в реалізацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття

Менеджмент біорізноманіття може зробити свій внесок до пом'якшення та адаптації до зміни клімату шляхом здійснення заходів збереження та збільшення наземних, прибережних та морських екосистем, які виконують функцію поглиначів вуглецю. Сповільнення знищення та погіршення стану лісів може бути корисним для біорізноманіття та пом'якшення зміни клімату. Останнім часом розвивається політична прихильність Європейського Союзу до інтеграції кліматичної політики у сектор біорізноманіття⁷⁴. У 2006 році Європейська Комісія прийняла План дій щодо збереження біо-

різноманіття і мала амбіційну ціль зупинити втрату біорізноманіття в ЄС до 2010 року. У Плані дій визначалися десять пріоритетних цілей для досягнення мети. Дев'ята ціль — це «підтримувати адаптацію біорізноманіття до зміни клімату»⁷⁵.

Визнаючи потенційний вплив зміни клімату на глобальне біорізноманіття, План дій ЄС зі збереження біорізноманіття затверджує амбіційні цілі та закликає країни-члени та європейську спільноту «визнати центральну роль, яку можуть відігравати біорізноманіття та екосистеми, у зменшенні впливу зміни клімату та адаптації до неї, наприклад, допомагаючи зменшувати повені, запобігати ерозії та абсорбувати парникові гази і т. і. Забезпечити недопущення негативного впливу на біорізноманіття будь-яких заходів пом'якшення зміни клімату та адаптації до неї... Забезпечити повне визнання взаємозв'язку між зміною клімату та біорізноманіттям»⁷⁶.

Ця амбіційна ціль провалилася. Що далі? У січні 2010 року Європейська Комісія видала опції для пост-2010 стратегічного рамкового документа стосовно збереження біорізноманіття у ЄС, в яких наголошувалося на важливості забезпечення синергії між цілями у сфері зміни клімату та біорізноманіття, оскільки «втрата біорізноманіття створює загрозу для кліматичних цілей», та окреслила наступні кроки⁷⁷. Ці кроки включають: «значне зменшення «швидкості втрати біорізноманіття та послуг екосистем в ЄС до 2020 року», припинення втрати біорізноманіття та послуг екосистем в ЄС до 2020 року та відновлення їх, «наскільки це можливо...»⁷⁸ Стимування зміни клімату допоможе сповільнити втрату біорізноманіття. Синергія між РКООНЗК та Конвенцією про охорону біологічного різноманіття повинна створити можливість реалізації взаємовигідної діяльності. Навіть за позитивними оцінками рух у напрямку такої інтеграції чи синергії сповільнюється. Ті, хто приймають рішення, повинні подвоїти свої зусилля у цьому напрямку.

3. Застосування Закону США «Про види, що знаходяться під загрозою зникнення» для боротьби зі зміною клімату

На національному рівні у США Закон «Про види, що знаходяться під загрозою зникнення» (16 U. S. C. § 1531–1544) застосовується як засіб зупинити чи зменшити зміну клімату. Центр біологічного різноманіття подав декілька звернень, застосовуючи Закон про види, що знаходяться під загрозою зникнення, для того, щоб створити політичний тиск на уряд, законодавчу владу

та компанії, щоб вони зробили певні кроки для захисту видів, які зазнають впливу зміни клімату. Звернення Центру біологічного різноманіття стосуються полярного ведмеда, американської пищуки, куріпки білої.

У першому зверненні вимагалось, щоб Служба з охорони риб та дикої природи США включила полярного ведмеда до переліку видів, що знаходяться під загрозою зникнення. У 2008 році ця Служба класифікувала полярного ведмеда як вид, що знаходиться в групі ризику, але не під загрозою зникнення, і Служба відмовилася посилити охоронні заходи, які мають застосовуватися до полярного ведмеда як виду, що «знаходиться під загрозою зникнення». 22 грудня 2010 р. суд, розглядаючи звернення Служби охорони риб та дикої природи, обґрунтував своє рішення класифікувати полярного ведмеда як такого, що знаходиться у групі ризику, на основі того, що полярний ведмідь не може вважатися видом, що знаходиться під загрозою вимирання, оскільки його ареал поширення і чисельність «є відносно стабільними»⁷⁹.

24 листопада 2010 року уряд США визначив «крайні межі ареалу» для полярних ведмедів, які живуть на Алясці. Найбільша загроза для полярного ведмеда є танення його морського льодового ареалу, що спричинене антропогенною зміною клімату. Служба охорони риб та дикої природи визначила 187 000 кв. миль території Аляски як ареалу полярного ведмеда, яке знаходиться під загрозою. Визначення «крайніх меж ареалу» означає, що будь-який федеральний проект, що може мати вплив на полярного ведмеда, повинен підлягати ретельному контролю. Це рішення визначити крайні межі ареалу може вплинути на нові проекти з видобутку нафти і газу в Арктиці. Воно не забороняє буріння чи іншу діяльність у певній місцевості, але визначає «території в межах географічного регіону, де проживає вид,.. де знаходяться певні фізичні чи біологічні особливості (I), які важливі для збереження виду і (II) які можуть потребувати особливих умов поводження чи охорони»⁸⁰. Втім визначення крайніх меж ареалу «за винятком обставин, визначених Секретарем,.. не повинно включати усю географічну територію, яку може займати вид, що знаходиться у зоні ризику чи під загрозою зникнення»⁸¹. Служба охорони риб та дикої природи підтвердила, що визначені крайні межі ареалу полярного ведмеда, які включають простори моря Бофорта та Чукотського моря біля північної Аляски, включають «території, на яких, як відомо, відбувається нафто- та газовидобувна діяльність»⁸².

У 2008 році Центр біологічного різноманіття (який представляла організація «Ерсджастіс») подала

друге звернення до Служби США з охорони риб та дикої природи, вимагаючи включити американську пищу до переліку видів, що знаходяться у групі ризику, і надати пищусі федеральний захист згідно Закону про види, що знаходяться під загрозою зникнення⁸³. Служба США з охорони риб та дикої природи затягнула з розглядом звернення. І після того, як попередньо було вирішено, що пищу може бути включена до списку, 4 лютого 2010 року Служба США з охорони риб та дикої природи прийняла рішення, що пищу може адаптуватися до зміни клімату і відмовила у задоволенні звернення Центру біологічного різноманіття⁸⁴. Служба США з охорони риб та дикої природи відмовилась включити американську пищу до переліку видів, що знаходяться у групі ризику, але потім через 12 місяців оголосила рішення щодо звернення включити американську пищу до цього переліку як вид, що знаходиться у групі ризику чи під загрозою зникнення згідно Закону «Про види, що знаходяться під загрозою зникнення» і попросити громадськість подавати нову наявну інформацію стосовно загрози для американської пищу⁸⁵.

Центр біологічного різноманіття також боровся за охоронний статус пищу на рівні штату і намагався добитися включення пищу до переліку видів, що знаходяться під охороною згідно Закону Каліфорнії «Про види, що знаходяться під загрозою зникнення», з огляду на загрози, спричинені глобальним потеплінням. Комісія штату Каліфорнія з питань охорони риб та дичини двічі відхиляла звернення Центру біологічного різноманіття, але у жовтні 2010 року суддя у Сан-Франциско наказав Комісії штату Каліфорнія з питань охорони риб та дикої природи переглянути своє рішення, яким на рівні штату пищусі було відмовлено в охороні як виду, що знаходиться під загрозою зникнення⁸⁶.

Так само зміна клімату становить значну загрозу для виживання куріпки білої через втрату її альпійського оселища, яке зменшується при вищих температурах, спричинених викидами парникових газів. Опірність цих птахів цяткувато-сіре і коричневе з чорним влітку і цілковито біле взимку, що допомагає їм маскуватися і виживати. Оскільки тривалість зими скорочується, а літа збільшується, їхній окрас не змінюється відповідно до пір року, що наражає їх на небезпеку. Вищі температури взимку і переміщення догори лінії покриву деревами до максимально допустимих висот спричинить, що оселище білої куріпки стане непридатним для її виживання. У серпні 2010 року Центр біорізноманіття подав Наукове звернення до Служби США з охорони риб та дикої природи з вимогою надати білій куріпці захист на федеральному рівні як виду, що належить до групи

ризиків згідно Закону «Про види, що знаходяться під загрозою»⁸⁷.

IV. Інтегрування зміни клімату, біорізноманіття та прав людини

1. Зміна клімату впливає на дотримання фундаментальних прав людини

Зміна клімату впливає на дотримання фундаментальних прав людини — прав на життя, здоров'я, культуру, воду, їжу та притулок. Ці права людини визнані в основних договорах стосовно захисту прав людини та регіональних конвенціях з прав людини. Конкретні формулювання в договорах з прав людини можна застосовувати для боротьби зі зміною клімату та охорони біорізноманіття. Вже є приклади застосування цього підходу на практиці і отримання позитивних результатів.

У 2005 році інуїти подали звернення проти Сполучених Штатів Америки в Міжамериканську комісію з прав людини, що було знаковим кроком у встановленні зв'язку між зміною клімату та порушеннями прав людини⁸⁸. Хоча звернення було відхилене, заявник вимагав і отримав можливість звернутися до Міжамериканської комісії з прав людини ще раз 1 березня 2007 року⁸⁹.

У 2008 році Рада ООН з прав людини консенсусним рішенням прийняла Резолюцію 7/23 «Прав людини і зміна клімату (Резолюція)»⁹⁰. Резолюція була підтримана 69 державами. В Резолюції визнається, що зміна клімату створює безпосередню та далекосяжну загрозу для людей та спільнот в усьому світі і впливає на повне дотримання прав людини. В Резолюції вимагалось, щоб Офіс Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини провів детальне дослідження взаємозв'язку прав людини та зміни клімату⁹¹. Офіс Верховного Комісара провів відповідне дослідження, і у його звіті від 2009 року стосовно зв'язку між зміною клімату та правами людини був окреслений значний вплив зміни клімату на дотримання конкретних прав людини. У висновку йшлося, що держави зобов'язані захищати права тих людей, які попали під вплив зміни клімату (включаючи тих, які були переселені) незалежно від того, чи вони «несуть відповідальність» за цю проблему (тобто незалежно від рівня викидів парникових газів, які вони спричинили)⁹².

У найновішому варіанті проекту переговорного документа Спеціальної робочої групи РКООНЗК щодо довготривалої співпраці, прийнятому під

час Конференції Сторін у Канкуні говориться таке: «Зважаючи на резолюцію 10/4 Ради Організації Об'єднаних Націй з прав людини щодо «прав людини та зміни клімату», в якій визнається, що негативний вплив зміни клімату має низку прямих та непрямих наслідків для ефективного дотримання прав людини і що вплив зміни клімату буде особливо гостро відчуватися тими сегментами населення, які вже є вразливі через географічне розташування, статеву та вікову приналежність, статус корінного народу чи меншини, чи особливі потреби. (Виділення курсивом відповідно до оригіналу)»⁹³.

У спільному баченні щодо довготривалої співпраці йдеться про потребу поважати права людини... «Наголошується на тому, що Сторони повинні у всіх видах діяльності, пов'язаної зі зміною клімату, повністю поважати права людини»⁹⁴.

2. Чому варто розглядати зміну клімату та біорізноманіття через призму прав людини?

Зміна клімату — це не лише екологічне питання, але й питання, пов'язане з правами людини для мільйонів людей та спільнот в усьому світі, які потерпають від підвищення рівня моря, потужних повеней та ураганів, танення льодовиків та інших негативних впливів. Дотримання прав людини має прийматися до уваги при обмірковуванні можливих негативних наслідків заходів, які здійснюються у відповідь на зміну клімату, і які можуть спричинити порушення прав людини.

Стосовно адаптації та пом'якшення, Сторони РКООНЗК мають наявні зобов'язання поважати, захищати та просувати дотримання прав людини, щоб захистити найбільш вразливих від негативного впливу зміни клімату.

Процедурні права (доступ до інформації, повна та ефективна участь у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя) є важливими засобами у захисті прав людини⁹⁵, і підсилюють дію Статей 4 і 6 РКООНЗК та Принципу 10 Декларації Ріо.

а) Впливові пакти про права людини, що стосуються зміни клімату

Основні пакти про права людини — Загальна декларація з прав людини (ЗДПЛ), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП), Американська конвенція з прав людини, Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини, Африканська хартія про захист прав людини та

народів — були розроблені ще до того, як погіршення стану довкілля та зміна клімату були визнані загрозою для людства⁹⁶. Проте вони охоплюють низку проблем, пов'язаних зі зміною клімату. Найперший приклад того, про що йдеться у Ст. 1 МПГПП: «у жодному випадку народ не може бути позбавленим власних засобів до існування»⁹⁷. Це чітко пов'язано зі зміною клімату, яка впливає на доступ до базових потреб, таких як вода, їжа, притулок та здоров'я, які забезпечуються у Статті 25 ЗДПЛ.

У Статті 3 ЗДПЛ говориться про те, що «кожен має право на життя, свободу та безпеку особи»⁹⁸. Так само Стаття 6 МПГПП гласить, що «кожна людина має невід'ємне право на життя. Це право захищене законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя»⁹⁹. Ці положення розглядаються як такі, що вимагають від держав застосування позитивних заходів, включаючи заходи із зменшення дитячої смертності та продовження тривалості життя.

Зміна клімату може мати прямий і непрямий вплив на життя людини: наприклад, через лиха, спричинені зміною клімату, погіршення здоров'я людей через хвороби, спричинені зміною клімату, та обмежений доступ до безпечної питної води. Таким чином, зміна клімату має вплив на право на здоров'я, культуру, самовизначення, права корінних народів¹⁰⁰.

Міжамериканська комісія з прав людини визнала, що дотримання культурних прав та виживання корінних спільнот залежать від фізичного оточення¹⁰¹. Це особливо стосується невеликих острівних держав, над якими нависла реальна загроза. Якщо корінні народи будуть змушені мігрувати в результаті підйому рівня моря, дуже ймовірно, що їхні культурні права будуть порушені¹⁰².

Декларація ООН про права корінних народів (2007) визнає права корінних спільнот застосовувати та відроджувати їхні культурні практики, звичаї та інституції. У ній наголошується на невід'ємний зв'язок між культурою та землею¹⁰³. Вплив зміни клімату на землю може також суттєво вплинути на права практикувати традиційні способи життя.

б) Розвинені інститути захисту прав людини та їхня судова практика

Інституції із захисту прав людини є добре розвиненими і можуть використовуватися для захисту прав людини, порушених зміною клімату. На глобальному рівні це такі інституції: Рада Організації Об'єднаних Націй із захисту прав людини, Комітет захисту прав людини в рамках МПГПП. На regi-

ональному рівні відповідні інституції такі: Між-американська комісія та Суд з прав людини, Європейський суд з прав людини, Африканська комісія та суд з прав людини. Ці інституції не використовувалися для захисту прав людини, порушених зміною клімату (за винятком безуспішного звернення ескімосів до Міжамериканської комісії з прав людини) і частіше використовуються для захисту права на культуру. Втім творчий підхід до трактування прав людини у прецедентному праві цих інституцій може застосовуватися для захисту прав людини, які зазнали впливу або були порушені через зміну клімату.

28 березня 2011 року міжамериканська комісія з прав людини під час своєї 141-ої чергової сесії обговорила *поміж іншим* питання зміни клімату та її вплив на доступ до прісної води на двох американських континентах. В результаті цього розгляду міжамериканська комісія зробила важливий крок у визнанні, що зміна клімату та її вплив порушують фундаментальні права людини. Міжамериканська комісія заявила: «Комісія також отримала тривожну інформацію про вже серйозний вплив антропогенної зміни клімату на дотримання прав людини, особливо у гірських районах, де обширне танення льодовиків та снігового покриву та підвищення температури погіршують доступ до води, виробництво харчових продуктів та породжують нові хвороби. Комісія закликає держави висунути питання дотримання прав людини на перший план в переговорах зі зміни клімату, включаючи розробку та реалізацію заходів з пом'якшення та адаптації»¹⁰⁴.

Інституції із захисту прав людини застосовуються для захисту людських прав жертв погіршення екологічної ситуації. Регіональні суди з прав людини розробили прецедентне право через творче трактування прав людини, які порушені погіршенням стану довкілля. Європейський суд з прав людини визнав порушення права на життя¹⁰⁵, і права на приватне і сімейне життя¹⁰⁶, пов'язані з погіршенням стану довкілля у декількох справах. Міжамериканський суд з прав людини визнав порушення земельних прав корінних народів у знаковій справі *Авас Тінгні проти Нікарагуа*¹⁰⁷.

в) Програма щодо скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів REDD+: зміна клімату, біорізноманіття та права корінних народів

У Програмі Організації Об'єднаних Націй щодо скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів питання захисту прав людини, зокрема права корінних народів та екологічні питання, такі як охорона лісів та біорізноманіття, є добре відомими, але недостатньо вирішуються.

Киотський протокол зосереджується перш за все на зменшенні парникових газів, але також в ньому визнається важливість стратегій, спрямованих на мінімізацію втрати поглиначів вуглецю¹⁰⁸. Допоміжний дорадчий орган з наукових та технологічних питань, створений в рамках РКООНЗК, вимагав від Міжурядової групи експертів зі зміни клімату підготувати спеціальний звіт про використання земель та поглинання вуглецю з точки зору Киотського протоколу¹⁰⁹. У Спеціальному звіті наголошувалося на важливості поглинання вуглецю шляхом належного лісового менеджменту¹¹⁰. В ньому також наголошується на сталості, включаючи біорізноманіття та вплив на місцеве населення¹¹¹.

Після того, як Міжнародна група експертів зі зміни клімату видала Спеціальний звіт, питання ролі лісового менеджменту у країнах, що розвиваються, щодо зменшення рівня вуглецю в атмосфері було заморожено до 2005 року, коли Папуа Нова Гвінея звернулася до РКООНЗК з вимогою додати «Зменшення викидів від знеліснення у країнах, що розвиваються: підходи до стимулювання дій» як тему попереднього порядку денного 11-ої сесії Конференції сторін¹¹². Папуа Нова Гвінея разом з Коста-Рікою і за підтримки багатьох країн, що розвиваються, також подали звіт з такою ж назвою¹¹³. У Спеціальному звіті описувалась важливість біорізноманіття у цих двох країнах¹¹⁴. В ньому наголошується на важливості ролі, яку відіграють ліси в атмосферних рівнях вуглецю¹¹⁵. В ньому також була вимога до Конференції Сторін включити лісовий менеджмент у його оглядах та дискусіях¹¹⁶. Конференція Сторін таки підняла це питання на 13-ій Конференції Сторін у 2008 році. Сторони погодилися на «Балійську дорожню карту», яка поміж іншого включала «позитивні стимули щодо питань, пов'язаних зі зменшенням викидів, спричинених знелісненням та деградацією лісів у країнах, що розвиваються, і роль збереження, сталого менеджменту лісів та збільшення лісових активів у країнах, що розвиваються»¹¹⁷. Важливо, що це рішення також визнає те, що потреби «місцевих та корінних спільнот повинні враховуватися у процесі здійснення дій»¹¹⁸.

Після Балійського плану дій слідувала 14-а Конференція Сторін у Познані (Польща, 2008 р.), де під час зустрічі Допоміжного дорадчого органу з наукових та технологічних питань була започаткована Програма щодо скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів¹¹⁹.

Спеціальна робоча група довготермінової співпраці в рамках РКООНЗК підготувала проект переговорного тексту для 15-ої Зустрічі Сторін у Копенгагені у 2009 році¹²⁰. Цей текст на 200 сторінок включає різні альтернативні варіанти чис-

ленних запропонованих параграфів і не надавався для переговорів та для досягнення консенсусу. Наприклад, параграфи 108 та 109 пропонують формулювання щодо біорізноманіття та прав корінних народів. Параграф 108 має чотири (4) альтернативні параграфи; параграф 108 говорить про біорізноманіття як про «екологічну співперевагу» (параграф 108 та Альтернативні варіанти 1, 2, 3 і 4 Опція 1)¹²¹. Альтернативний варіант 4, Опція 2 не розглядає біорізноманіття як «співперевагу», а лише як «екологічну перевагу»¹²². В усіх варіантах тексту говориться, що біорізноманіттю слід «сприяти», а в інших варіантах говориться, що його також потрібно «брати до уваги»¹²³. У параграфі 109.1 говориться, що дії в рамках Програми скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів повинні бути «співвідносні з Конвенцією про збереження біорізноманіття»¹²⁴. У Параграфі 109 також йдеться про корінні народи та місцеві спільноти: «потрібна комплексна і ефективна співпраця з ними у розробці та реалізації планів в рамках Програми скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів, і їхні права повинні дотримуватися»¹²⁵. У Параграфі 109, альтернативному варіанті 1 говориться, що ці групи повинні бути залучені, але лише у відповідності з національним та відповідним міжнародним законодавством»¹²⁶. В усіх трьох варіантах Параграфу 109 йдеться про права корінних народів і про те, що ці права народів повинні дотримуватися¹²⁷.

На 15-ій Конференції Сторін у Копенгагені у 2009 році, Рішення 4/СР. 15 дозволило подальшу роботу над ініціативою Програми скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів у відповідності із Рішеннями 1/СР. 13 і 2/СР. 13¹²⁸ У ньому міститься заклик розробити інструкції для ефективного залучення корінних народів та місцевих спільнот до процесу моніторингу та звітування»¹²⁹.

На 16-ій Конференції Сторін у «Результатах роботи Спеціальної робочої групи з довготермінової співпраці» Сторони ще раз підтвердили свою прихильність до Програми скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів¹³⁰. Сторони заявили, що реалізація ініціатив Програми REDD+ зі скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів повинна «враховувати потребу у сталому життєзабезпеченні корінних народів та місцевих спільнот та їхню залежність від лісів у більшості країн...»¹³¹

Кульмінацією розвитку цілей Програми REDD+ зі скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів на рівні ООН є Програма співпраці ООН щодо зменшення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів у країнах, що розвиваються (UN-REDD+). В Установчому документі для Програми скорочення викидів в ре-

зультаті знеліснення та деградації лісів¹³² говориться, що «застосування учасницьких та базованих на правах підходів Програми розвитку ООН, Економічної програми ООН та Організації з питань продовольства та сільського господарства також допоможуть запевнити захист прав корінних народів та тих народів, що проживають у лісах, та активне залучення місцевих спільнот та відповідних інституцій до створення та реалізації планів Програми скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів»¹³³.

Згідно Програми REDD+ скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів, країни будуть винагороджуватися за покращення охорони та менеджменту лісів з використанням запасів вуглецю. Проте, щоб отримати вуглецеві одиниці проект повинен демонструвати, що його діяльність зменшила рівні викидів в результаті знеліснення та деградації лісів у порівнянні з базовим рівнем¹³⁴.

Одним з важливих компонентів зв'язку між правами людини корінного народу та Програмою REDD+ зі скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів є добровільна попередня поінформована згода (ДППЗ). ДППЗ для народу означає «їхнє фундаментальне право вести переговори щодо умов стратегій, програм та діяльності, накинутих ззовні, які прямо впливають на життєздатність добробуту, і погоджуватися чи не погоджуватися на них»¹³⁵.

Правові рамки добровільної попередньої поінформованої згоди — це досить новий аспект міжнародного права та політики. Проте, їхні елементи були закладені у Конвенції Міжнародної організації праці № 169,¹³⁶ Конвенції про охорону біологічного різноманіття¹³⁷, Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату¹³⁸.

Як складова Програми зі скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів, така ж програма ООН прийняла «Операційні інструкції: залучення корінних народів та інших спільнот, залежних від лісів»¹³⁹, які повністю базуються на принципах Декларації ООН про права корінних народів та ДППЗ.

Окрім того, відповідно до Статті 29 Загальної декларації про права корінних народів «корінні народи мають право на збереження та охорону довілля та продуктивність їхніх земель, територій чи ресурсів. Держави повинні започаткувати та реалізовувати програми допомоги для корінних народів для такого збереження та охорони. Це положення можна трактувати як зв'язок між біорізноманіттям та правом корінних народів брати участь в охороні довілля через їхнє залучення до менедж-

менту природними ресурсами, включаючи національні парки та інші природоохоронні території.

Розробляючи системи звітування і на міжнародному, і на національному рівнях, Сторони повинні створити можливості для країн, які не є Сторонами, подавати інформацію стосовно того, як реалізуються та дотримуються гарантії Програми REDD+ зі скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів. Така участь дозволить окремим особам, спільнотам чи народам, чії права можуть бути порушені діями, пов'язаними з Програмою зі скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів, створити форум, де їхні занепокоєння будуть почуті¹⁴⁰.

г) Процедурні права в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату

Згідно Статті 4.1 РКООНЗК, Сторони зобов'язані «сприяють і співпрацюють у галузі освіти, підготовки кадрів і просвіти населення в питаннях зміни клімату» і «підтримують найширшу участь у цьому процесі, у тому числі неурядових організацій» в рамках РКООНЗК¹⁴¹. Щоб реалізувати це зобов'язання, Сторони повинні поміж іншого просувати та розвивати «участь громадськості у розгляданні питань зміни клімату та їх наслідків і у розробленні відповідних заходів реагування» на національному, субрегіональному та регіональному рівнях¹⁴².

Канкунські угоди визнають цінність участі громадськості в рамках РКООНЗК. Параграф 8 рішення про співпрацю гласить, що «у всій діяльності, пов'язаній зі зміною клімату, Сторони повинні повністю поважати права людини»¹⁴³, які включають права окремих осіб та народів брати участь у процесах прийняття рішень. Щоб виконати зобов'язання Сторін щодо дотримання прав людини, потрібно приділяти належну увагу розробці, реалізації та моніторингу процесів та механізмів РКООНЗК.

У Канкунських угодах також говориться про потребу враховувати «інформацію від тих, хто зазнав впливу, та докази фактичного впливу» заходів пом'якшення та реагування, та вимагати, щоб Сторони розглянули існуючі канали, такі як інформаційні повідомлення та подання додаткової інформації, як засоби для «тих, хто зазнав впливу, надати таку інформацію»¹⁴⁴. Сторони розглядатимуть вплив реалізації заходів реагування на наступному форумі, який проходитиме на тридцять четвертій та тридцять п'ятій сесіях Допоміжного органу з науково-технічного консультування та Допоміжного імплементаційного органу. На цих переговорах Сторони працюватимуть над розробленням аргументації для операціоналізації робо-

чої програми та можливого механізму здійснення заходів реагувань, які мають бути затверджені на 17-ій Конференції Сторін¹⁴⁵.

Для того, щоб сприяти повній та ефективній участі народів та спільнот, які зазнають впливу, Сторони повинні розробити механізм заходів реагування, за яким би розглядалися повідомлення від тих, хто зазнав впливу від реалізації заходів реагування. Цей механізм повинен оцінювати вплив на права людини заходів реагування і давати рекомендації щодо недопущення чи мінімізації цих впливів.

Доступ до інформації та участь громадськості є важливими елементами усіх складових РКООНЗК, включаючи адаптацію, звітування та реалізацію гарантій Програми REDD+ зі скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів, оцінювання, звітування та перевірку.

На 5-ій Зустрічі Сторін Кіотського протоколу (у Копенгагені) Сторони вимагали, щоб Виконавча рада механізму чистого розвитку «після консультацій із зацікавленими сторонами встановила процедуру розгляду звернень від прямо залучених зацікавлених сторін, щодо впливу на довкілля, затвердження та реалізації проектів Механізму чистого розвитку»¹⁴⁶. На 6-ій Зустрічі Сторін Кіотського протоколу (у Канкуні), Допоміжний імплементаційний орган попросили подати рекомендації для Сторін щодо прийняття рішення про процедури, механізм та інституційні домовленості, щоб дозволити апеляційний розгляд рішень Виконавчої ради Механізму чистого розвитку на 7-ій Зустрічі Сторін Кіотського протоколу (у Дурбані). ЄС висловив зацікавленість у дослідженні «розширення права на апеляційний розгляд»¹⁴⁷. Право подавати апеляційну заяву не повинне обмежуватися лише учасниками проекту та владними органами держав-Сторін, а повинні поширюватися і на народи та спільноти, які зазнають впливу проекту та на зацікавлену громадськість.

Під час шостої зустрічі Спеціальної експертної групи з питань участі громадськості в міжнародних форумах, започаткованої на зустрічі Сторін Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Оргуська конвенція)¹⁴⁸, що проходила у Женеві 23 лютого 2011 р., виклики були проаналізовані і були розроблені рекомендації щодо того, як підсилити участь громадськості у РКООНЗК¹⁴⁹. Секретаріати РКООНЗК та інших Конвенцій Європейської економічної комісії ООН, міжнародні фінансові інституції, академії і громадянське суспільство брали участь і подали низку рекомендацій щодо посилення залучення громадянського суспільства у процес РКООНЗК, включа-

ючи поміж іншого пряму участь представників громадянського суспільства шляхом виділення часу для виступів під час переговорів¹⁵⁰.

На тридцять другій сесії Допоміжний імплементаційний орган в рамках РКООНЗК привітав постійний інтерес організацій-спостерігачів, підтвердив важливість залучення організацій-спостерігачів, про що йдеться у Статті 7, параграф 2 (I) РКООНЗК і визнав важливу роль представництва громадянського суспільства в міжурядовому процесі¹⁵¹.

Допоміжний імплементаційний орган на своїй двадцять шостій сесії відзначив досвід, отриманий від теперішніх домовленостей для участі організацій-спостерігачів і від відповідного розвитку доброї практики в межах системи Організації Об'єднаних Націй, включаючи Алмаатинський документ Оргуської конвенції. Допоміжний імплементаційний орган вимагав, щоб Секретаріат моніторив і ввів у свої теперішні практики будь-який відповідний розвиток добрих практик в рамках системи Організації Об'єднаних Націй для того, щоб ще більше розширити участь організацій-спостерігачів¹⁵².

Допоміжний імплементаційний орган почав визнавати **права на виступ** (втручання) громадянського суспільства. В обговоренні можливості втручання спостерігачів Синтезований звіт особливо наголосив, що процес Оргуської конвенції, в якому НУО мають ті ж права на виступи, що й Сторони, і входять до груп, які створюють переговорний текст під час зустрічей Сторін¹⁵³. В ньому також пропонуються письмові подання з боку громадянського суспільства щодо усіх важливих питань.

Напевно ще зарано пропонувати доступ до правосуддя для НУО або тих, хто зазнає впливу, не лише у Виконавчій раді Механізму чистого розвитку, але й Виконавчій гілці Комітету з дотримання Кіотського протоколу (підхід на зразок Оргуської конвенції)? Як перший крок, НУО та громадянському суспільству можуть дозволити подавати інформацію про недотримання у Секретаріат РКООНЗК, і Секретаріат вирішить, чи передавати цю інформацію до Комітету з дотримання Кіотського протоколу.

V. Висновки

Вплив зміни клімату на біорізноманіття є різноманітним. Зміна клімату є однією з причин втрати біорізноманіття такими темпами, які є небаченими для історії — темпи вимирання можуть бути у 1000 разів швидшими, аніж історичні темпи¹⁵⁴.

Причинами втрати біорізноманіття є окислення океану та танення льодовиків та інші впливи у місцях Світової спадщини. Хоча окислення можна пом'якшувати, вживаючи певні новітні геоінженерні технології, вони також можуть спричиняти серйозні наслідки. Комітет з охорони об'єктів Світової спадщини може прийняти рішення про особливу увагу до ризиків для об'єктів світової спадщини внаслідок впливу зміни клімату, включивши їх до Переліку об'єктів світової спадщини, що перебувають під загрозою.

Шкідливого впливу деяких заходів із пом'якшення зміни клімату, таких як гідроелектричні дамби, можна уникнути, зробивши належну оцінку екологічного впливу таких дамб. Попереджувальний підхід можна застосовувати для фертилізації океану, оскільки її наслідки для біорізноманіття є ще невизначені, та й інші геоінженерні проекти створюють ризики, які перевищують переваги.

Зусилля в напрямку застосування інструментів біорізноманіття для боротьби зі зміною клімату на національному та регіональному рівнях поки-що не були успішними. На міжнародному рівні координація між РКООНЗК та Конвенцією про збереження біологічного різноманіття разом з спільною діяльністю може принести значні результати. Охорона біорізноманіття може стати частиною розв'язання проблеми зміни клімату (напр. океани чи ліси, які виконують роль поглиначів вуглецю).

Втім зміна клімату впливає не лише на тварин та ландшафти. Вона впливає на здоров'я людей, спричиняє недостачу води, спричиняє екстремальні погодні умови, підняття рівня моря і призводить до страждання людей. Вона порушує фундаментальні права людини — на життя, здоров'я, культуру, самовизначення та права корінних народів. Можливо, засоби захисту прав людини можна застосовувати на додаток до екологічного права. Заходи з пом'якшення та адаптації щодо неминучості зміни клімату також повинні бути у центрі уваги існуючих інститутів та засобів захисту прав людини. Формулювання пактів із захисту прав людини є досить конкретним і інституції із захисту прав людини та судова практика є добре розвиненими і можуть вже використовуватися. Серед важливих засобів варто згадати і про процедурні засоби, які доступні для посилення участі тих, хто може зазнати впливу зміни клімату чи заходів боротьби з нею.

Як підсумок, ще багато потрібно досліджувати щодо синергії зміни клімату, біорізноманіття та режимів захисту прав людини. Належна увагу до синергії може допомогти розглядати питання у всіх трьох напрямках.

- 1 Професор Орегонського університету, директор магістерської програми, Віце-голова Європейської економічної комісії ООН Комітету з дотримання Оргуської конвенції (Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості та доступ до правосуддя у питаннях, що стосуються довкілля, підписана 25 червня 1998 р.), президент МБО «Екологія — Право — Людина». Автор висловлює подяку помічникам у дослідженнях, студентам магістерської програми Еллен Родні, Гуд Алекс, Вестфал Роберт та особливу подяку Голмс Елізабет за її внесок та за редагування.
- 2 *American Pika*, WORLD WILDLIFE FUND, <http://www.worldwildlife.org/species/finder/americanpika/americanpika.html> (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 3 United Nations Framework Convention on Climate Change [hereinafter UNFCCC], Ст. 2, відкрита для підписування 12 червня 1992 року і набула чинності 21 березня 1994 р., знаходить за адресою http://unfccc.int/essential_background/convention/background/items/1349.php (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 4 Ахмад Джоглаф, виконавчий секретар, Конвенція про охорону біологічного різноманіття, заява. Зроблена на Експертній зустрічі з питань світової спадщини та зміни клімату, що проводилася в Організації ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Париж, (16–17 березня, 2006 р.) (стенограма доступна у розділі *Climate Change and World Heritage: Report on predicting and managing the impacts of climate change on World Heritage and Strategy to assist States Parties to implement appropriate management responses*), за адресою http://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_22_en.pdf (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 5 UNESCO World Heritage Convention, *Policy Document on the Impacts of Climate Change on World Heritage Properties*, at 3 (2008), available at whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-393-2.pdf (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 6 UNESCO Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Ст. 2, *прийнята* 16 листопада 1972 р., знаходиться за адресою <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 7 Kyoto Protocol to the UNFCCC, *відкритий для підписування* 16 березня 1998 р. [надалі Кіотський протокол], знаходиться за адресою <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/krpeng.pdf> і див. http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 8 UNESCO danger-listing petitions presented, CLIMATE JUSTICE PROGRAMME, 17 листопада 2004, знаходиться за адресою <http://climatelaw.org/cases/country/intl/unescoperal/2004Nov17> (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 9 Звернення груп на підтримку включення Міжнародного парку миру Ватертон-Глесіер до переліку об'єктів «під загрозою», CLIMATE JUSTICE PROGRAMME, February 16, 2006, знаходиться за адресою <http://www.climatelaw.org/media/2006Feb16/> (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 10 *Threats to World Heritage Properties*, World Heritage Committee Decision 05/29 COM 7B.a, Para. 5 — Sept. 9, 2005, знаходиться за адресою <http://whc.unesco.org/archive/2005/whc05-29com-22e.pdf> (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 11 Там само, пара 6.
- 12 UNESCO Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Art. 11. 4, *adopted* Nov. 16, 1972, знаходиться за адресою <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 13 *See Climate Change Threatens World Heritage Sites*, UNESCO WORLD HERITAGE (Apr. 10, 2007) available at <http://whc.unesco.org/en/news/319> (last visited June 2, 2011); *see also Case Studies on Climate Change and World Heritage*, UNESCO WORLD HERITAGE (2009) знаходиться за адресою <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-473-1.pdf> (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 14 Petition to the World Heritage Committee from Earthjustice and Australian Climate Justice Program, *The Role of Black Carbon in Endangering World Heritage Sites Threatened by Glacial Melt and Sea Level Rise*, Jan. 29, 2009, знаходиться за адресою <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-393-4.pdf> (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 15 Derek Markham, *Experts Say Ocean Acidification is a «Planet Changer»*, PLANETSAVE (Mar. 29, 2009), знаходиться за адресою <http://planetsave.com/2009/03/29/experts-say-ocean-acidification-is-a-planet-changer/> (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 16 Miyoko Sakashita, *EPA Evaluates Ocean Acidification as a Threat to Water Quality Under Clean Water Act*, Environmental News Network (Apr. 15, 2009) available at <http://www.enn.com/wildlife/article/39681#> (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 17 Petition to U. S. Environmental Protection Agency [hereinafter EPA] for Revised Ph Water Quality Criteria under Section 304 of the Clean Water Act, 33 U. S. C. § 1314, to Address Ocean Acidification (hereinafter Ocean Acidification Petition) at 7, Dec. 18, 2007, available at http://www.biologicaldiversity.org/campaigns/ocean_acidification/pdfs/section-304-petition-12-18-07.pdf, citing Kleypas, J. A., et al., *Impacts of Ocean Acidification on Coral Reefs and Other Marine Calcifiers* (2006) (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 18 James C. Orr, et al. *Anthropogenic ocean acidification over the twenty-first century and its impact on calcifying organisms*, 437 NATURE 681 September 29, 2005, available at http://www.ipsl.jussieu.fr/~jomce/acidification/paper/Orr_OnlineNature04095.pdf (останнє відвідування 2 червня 2011 р.). See also Hoegh-Guldberg, et al., *Coral Reefs Under Rapid Climate Change and Ocean Acidification*, 318 SCIENCE 1737–1742 (2007).
- 19 See, e. g., Jessica W, *Ocean Acidification: The Untold Stories*, Oceana Blog (Dec. 3, 2010) available at <http://na.oceana.org/en/blog/2010/12/ocean-acidification-the-untold-stories> (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 20 Orr, примітка 18.
- 21 J. Timothy Wootton et al. *Dynamic patterns and ecological impacts of declining ocean pH in a high-resolution multi-year dataset*. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, Vol. 105, № 48 (Dec. 2, 2008). available at <http://www.pnas.org/content/105/48/18848.full> (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 22 Bindoff, N. L. et al. Intergovernmental Panel on Climate Change [hereinafter IPCC] 4th Report, «Observations: Oceanic Climate Change and Sea Level» in *Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY USA at 405–406 (2007) available at http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_ipcc_fourth_assessment_report_wg1_report_the_physical_science_basis.htm (останнє відвідування 2 червня 2011 р.); *See also State of the Science FACT Sheet: Ocean Acidification*, NATIONAL OCEANIC AND ATMOSPHERIC ADMINISTRATION (May 2008) available at http://www.nrc.noaa.gov/plans_docs/2008/Ocean_AcidificationFINAL.pdf (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 23 Ocean Acidification Petition, *supra* note 20 at 7, citing K. Caldeira & M. E. Wickett, *Anthropogenic Carbon and Ocean pH*, 425 NATURE, 365 (2003), and R. A. Feely et al., *Carbon Dioxide and Our Ocean Legacy*, THE PEW CHARITABLE TRUST

- SCIENCE BRIEF. (2006) знаходиться за адресою <http://www.ocean-acidification.net/OAdocs/PewFactSheet.pdf> (останнє відвідування 4 червня 2011 р.), and R. A. Feely et al., *Impact of Anthropogenic CO₂ on the CaCO₃ System in the Oceans*, 305 SCIENCE, 362–366 (2004).
- 24 Ocean Acidification Petition, примітка вище 19 at 9, citing K. Caldeira et al., Comment on *Modern-age buildup of CO₂ and its effects on seawater acidity and salinity*, by Hugo A. Loaiciga, GEOPHYSICAL RESEARCH LETTERS 34: L18608 (2007).
- 25 Див. IPCC 4th Report at 406.
- 26 Див. Ocean Acidification Petition, примітка вище 19.
- 27 A comprehensive analysis of the Ocean Acidification Petition and can be found in Robin Kundis Craig, *Climate Change Comes to the Clean Water Act: Now What?* 1 WASH. & LEE J. ENERGY, CLIMATE, & ENV'T 9 (2010).
- 28 *Ocean Acidification*, CENTER FOR BIOLOGICAL DIVERSITY available at http://biologicaldiversity.org/campaigns/ocean_acidification/index.html (last visited June 2, 2011); see also EPA Memorandum from Denise Keehner, Director, Office of Wetlands, Oceans and Watersheds to Water Division Directors Regions 1–10, *Integrated Reporting and Listing Decisions Related to Ocean Acidification*. (Nov. 15, 2010) [hereinafter EPA Memorandum] знаходиться за адресою http://water.epa.gov/lawsregs/lawsguidance/cwa/tmdl/upload/oa_memo_nov2010.pdf (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 29 Вище, EPA Memorandum.
- 30 United Nations Environment Program [hereinafter UNEP] Report, *Emerging Issues: Environmental Consequences of Ocean Acidification: A Threat to Food Security*. (2010) знаходиться за адресою http://www.unep.org/dewa/pdf/Environmental_Consequences_of_Ocean_Acidification.pdf (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 31 UNEP Abstract 'Acidification' May Push Already Over-Stressed Oceans Into the Red at 1. (Dec. 2, 2010) знаходиться за адресою http://www.rona.unep.org/documents/news/20101202_ocean_acidification_PR_English.pdf (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 32 *The Struggle, ¡SIN REPRESAS!* (2009), знаходиться за адресою <http://sinrepresas.com/struggle.htm> (останнє відвідування 2 червня 2011 р.).
- 33 Там само.
- 34 Там само.
- 35 United Kingdom Privy Council Appeal № 47 of 2003 from the Court of Appeal of Belize, *Belize Alliance of Conservation Non-Governmental Organizations v. The Department of the Environment and Belize Electric Company Limited*, p. 2–3. (Jan. 29, 2004) знаходиться за адресою www.privacy-council.org.uk/files/other/bacongo.jud.rtf (останнє відвідування 4 червня 2011 р.).
- 36 Там само. С. 3.
- 37 Той самий параграф.
- 38 Той самий параграф.
- 39 Там само. С. 11.
- 40 Там само. С. at 16–17, quoting Lieutenant Colonel Alastair Rogers.
- 41 Там само.
- 42 Там само на с. 3.
- 43 Там само на с. 4.
- 44 <http://epl.org.ua/en/lawnbnsbnbsnpublic-participation/cases/tashlytska-pumped-storage-hydro-station/>
- 45 Там само.
- 46 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13948410>
- 47 Прим. 44 вище.
- 48 Press Release, *IACHR Concludes Its 141st Regular Session*, Organization of American States, № 28/11, Para. 6 (1 квітня, 2011 р.) знаходиться за адресою <http://www.cidh.oas.org/Comunicados/English/2011/28-11eng.htm> (останнє відвідування 4 червня 2011 р.).
- 49 John H. Martin & Steve E. Fitzwater, *Iron Deficiency Limits Phytoplankton Growth in the North-East Pacific Subarctic*, 331 NATURE 341, 342–3 (1988).
- 50 Quirin Schiermeier, *Iron Seeding Creates Fleeting Carbon Sink in Southern Ocean*, 428 NATURE 788 (2004).
- 51 See Kenneth H. Coale et al., *A Massive Phytoplankton Bloom Induced by Ecosystem-Scale Iron Fertilization Experiment in the Equatorial Pacific Ocean*, 383 NATURE 495, 499 (1996).
- 52 Rachel Petkewich, *Fertilizing the Ocean with Iron*, 86 CHEM. & ENG'G NEWS 30, 31 (2008).
- 53 Schiermeier, прим. 53 вище на с. 788.
- 54 Там само.
- 55 See R. E. Zeebe & D. Archer, *Feasibility of Iron fertilization and its Impact on Future Atmospheric CO₂ Levels*, 32 GEOPHYS. RES. LETT. 4 (2005).
- 56 Там само на с. 3.
- 57 Petkewich, прим. вище 55, с. 3.
- 58 Schiermeier, прим. вище 53, с. 788.
- 59 Sid Perkins, *Iron Fertilization in Ocean Nourishes Toxic Algae*, SCIENCE NEWS (Mar. 15, 2010), available at <http://www.sciencenews.org/view/generic/id/57318> (as reprinted at [http://www.cacoastkeeper.org/news/iron-fertilization-in-ocean-nourishes-toxic-algae-](http://www.cacoastkeeper.org/news/iron-fertilization-in-ocean-nourishes-toxic-algae/) (останнє відвідування 4 червня 2011 р.))
- 60 Там само.
- 61 Там само.
- 62 Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter [hereinafter London Convention] *adopted* Nov. 13, 1972, *entry into force* August 30, 1975. Summary available at <http://www.imo.org/About/Conventions/ListOfConventions/Pages/Convention-on-the-Prevention-of-Marine-Pollution-by-Dumping-of-Wastes-and-Other-Matter.aspx> (останнє відвідування 4 червня 2011).
- 63 1996 Protocol to the London Convention *adopted* Nov. 7, 1996, *entry into force* March 24, 2006. Summary available at <http://www.imo.org/About/Conventions/ListOfConventions/Pages/Convention-on-the-Prevention-of-Marine-Pollution-by-Dumping-of-Wastes-and-Other-Matter.aspx> (last visited June 4, 2011). See also Quirin Schiermeier, *Convention Discourages Iron Fertilization*, NATURE (Nov. 12, 2007) <http://www.nature.com/news/2007/071112/full/news.2007.230.html> (останнє відвідування 4 червня 2011).
- 64 Input to the FCCC/AWGLCA/2008/16 — The Assembly Document, Annex III, Para. 8 at 19. Note by the International Maritime Organization, *Ocean Fertilization and CO₂ sequestration in sub-seabed geological formations*. «Outcome Of the 30th Consultative Meeting of Contracting Parties to the London Convention/3rd Meeting Of Contracting Parties to the London Protocol (27 — 31 October 2008)», available at <http://unfccc.int/resource/docs/2008/smsn/igo/026.pdf> (останнє відвідування 4 червня 2011).
- 65 Там само, пар. 4, 5 і 7 на с. 19.
- 66 «Assessment Framework for scientific research involving ocean fertilization agreed,» Briefing: 50/2010, 20 October 2010, available at <http://www.imo.org/mediacentre/press-briefings/pages/assessment-framework-for-scientific-research-involving-ocean-fertilization-agreed.aspx>.
- 67 Convention on Biodiversity, Bonn, Germany, May 19–30, 2008, Biodiversity and Climate Change, Para. 2, *Ocean Fertilization Decision IX/16C*. Знаходиться за адресою <http://www.cbd.int/decision/cop/?id=11659> (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 68 Convention on Biodiversity, Nagoya, Japan, Oct. 18–29, 2010, Biodiversity and Climate Change, Draft decision submitted by the Chair of Working Group, Para. 8(w), UNEP/CBD/COP/10/L. 36, (закликає Сторони і Уряди «[запевнити... щоб не здійснювалася жодна геонженерна діяльність, пов'язана з кліматом (примітка пропущена), що може мати вплив на біорізноманіття, поки не буде належної правової основи для такої діяльності та належно не розглянуті певні ризики для довкілля та бі-

- орізноманіття і пов'язані з ними соціальні, економічні та культурні впливи, за винятком невеликих наукових досліджень...») знаходиться за адресою <http://www.cbd.int/cop10/in-session/> (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 69 See UNFCCC, Negotiating text prepared by Ad Hoc Working Group on Long-term Cooperative Action under the Convention, Twelfth Session, Tianjin, October 4–9, 2010, AWGLCA/2010/14, available at <http://unfccc.int/resource/docs/2010/awglca12/eng/14.pdf> (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 70 See UNFCCC, Outcome of the work of the Ad Hoc Working Group on Long-term Cooperative Action under the Convention, Advance unedited version — Draft decision-/CP.16 [hereinafter Cancun LCA Decision] available at http://unfccc.int/files/meetings/cop_16/application/pdf/cop16_lca.pdf (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 71 Towards a Strategy on Climate Change, Ecosystem Services and Biodiversity: A Discussion Paper Prepared by the EU Ad Hoc Expert Working Group on Biodiversity and Climate Change. Working with Nature (2009) available at http://ec.europa.eu/environment/nature/pdf/discussion_paper_climate_change.pdf (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 72 Там само на с. 5.
- 73 For more information on this issue, see the nature and biodiversity pages of DG Environment of the European Commission. available at http://ec.europa.eu/environment/nature_biodiversity/index_en.htm
- 74 Див. напр. Claire Dupont, *Political Commitment to Climate Policy Integration at EU Level: The Case of Biodiversity Policy*, Edinburgh Europa Paper Series, 2010/05 (Oct. 13, 2010) (finding that political commitment to climate policy integration in the biodiversity sector is slowly developing, but it is a particularly recent phenomenon) abstract available at SSRN http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1691610 (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 75 European Commission, *The EU Biodiversity Action Plan: Halting the loss of biodiversity by 2010 — and beyond* at 22, (2008) знаходиться за адресою http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/brochures/bio_brochure_en.pdf (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 76 Там само на с. 23.
- 77 *Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Options for an EU vision and target for biodiversity beyond 2010*. COM (2010) 4 final at 3 (Jan. 19, 2010) знаходиться за адресою http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/policy/pdf/communication_2010_0004.pdf (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 78 Там само. С. 7–8.
- 79 In re: Polar Bear Endangered Species Act Listing and 4(d) Rule Litigation. (D. D. C.), № 08–764, U. S. FWS response to remand filed 12/22/10.
- 80 16 U. S. C. § 1532(5) (A).
- 81 16 U. S. C. § 1532(5) (C).
- 82 See *Polar Bear Proposed Critical Habitat Questions and Answers*, FISH AND WILDLIFE SERVICE (ALASKA DIVISION) Para. 34 at 10, available at <http://alaska.fws.gov/fisheries/mmm/polarbear/pdf/PB%20PropCH.QsAs.FINAL.pdf> (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 83 See Todd Woody, *Ruling Favors the Pint-Size Pika*. THE NEW YORK TIMES. (Oct. 21, 2010) знаходиться за адресою <http://www.biologicaldiversity.org/news/center/articles/2010/new-york-times-10-21-2010.html> (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 84 Там само.
- 85 Там само.
- 86 Там само.
- 87 Petition to the U. S. Secretary of the Interior to List the White-Tailed Ptarmigan, (*Lagopus leucura*) as a Threatened Species Under the Endangered Species Act. Center for Biological Diversity, Petitioner. (Aug. 24, 2010) знаходиться за адресою http://www.biologicaldiversity.org/species/birds/white-tailed_ptarmigan/pdfs/WTP_Petition.pdf (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 88 Petition to the Inter-Am. Comm'n H. R. Seeking Relief from Violations resulting from Global Warming caused by Acts and Omissions of the United States [hereinafter Inuit Petition] (Dec. 7, 2005) знаходиться за адресою <http://www.inuitcircumpolar.com/files/uploads/icc-files/FINALpetitionICC.pdf> (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 89 Letter from Ariel E. Dulitzky, Assistant Executive Secretary, IACHR to Shelia Watt-Cloutier, Petitioner (Inuit Petitioner) (Feb. 1, 2007) http://www.ciel.org/Publications/IACHR_Response_1Feb07.pdf (останнє відвідування 5 червня 2011 р.); see also Press Release, Inter-American Commission on Human Rights to Hold Hearing on Global Warming, EARTHJUSTICE (Feb. 6, 2007) http://www.earthjustice.org/library/legal_docs/inter-ameri-can-commission-on-human-rights-inuit-invite.pdf (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 90 UN General Assembly, Human Rights Council, 41st Meeting, Human Rights and Climate Change² A/HRC/7/L. 21/Rev. 1 (Mar. 28, 2008) available at http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_7_23.pdf (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 91 Там само. С. 3.
- 92 UNHCR, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the Relationship between Climate Change and Human Rights, UN Doc A/HRC/10/61 at 28 (2009) знаходиться за адресою <http://www2.ohchr.org/english/issues/climatechange/study.htm> (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 93 Cancun LCA Decision. Див. прим. 73.
- 94 Там само пара. 8 на с. 2.
- 95 Див. Svitlana Kravchenko, *Procedural Rights as a Tool to Combat Climate Change*, 38 GA. J. OF INT'L. & COMP. L. 3, (2010).
- 96 UDHR approved Dec. 10, 1948, ICCPR adopted and opened for signature Dec. 16, 1966 and entry into force Mar. 23, 1976, ICESCR adopted and opened for signature Dec. 16, 1966 and entry into force Jan. 13, 1976, American Convention adopted Nov. 22, 1969 and entry into force Jul. 18, 1978, European Convention opened for signature Nov. 4, 1950 and entry into force Sept. 3, 1953, and African Charter adopted Jun. 27, 1981 and entry into force Oct. 21, 1986. Environmental degradation and climate change were not recognized as threats to humanity until approximately.
- 97 Ст. 1 МПГПП.
- 98 С. 3 ЗДПЛ.
- 99 Ст. 6 МПСПП.
- 100 Див. напр., Звернення ескімосів, прим. вище 94–95.
- 101 See, e.g. Maya Indigenous Communities of the Toledo District, Case 12. 053, Inter-Am. Comm'n H. R., Report № 40/04, Para. 120 and n. 127 (Oct. 12, 2004), знаходиться за адресою http://www.cidh.oas.org/annualrep/2004eng/Belize.12053eng.htm#_ftn127 (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 102 «Human Rights and Climate Change», paper produced by the LEGAL RESPONSE INITIATIVE at 3, 13 July 19, 2010 (unpublished manuscript) (on file with author) знаходиться за адресою [http://www.legalresponseinitiative.org/download/BP17E%20-%20Briefing%20Paper%20-%20Human%20rights%20and%20climate%20change%20\(19%20July%202010\).pdf](http://www.legalresponseinitiative.org/download/BP17E%20-%20Briefing%20Paper%20-%20Human%20rights%20and%20climate%20change%20(19%20July%202010).pdf) (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 103 Див., e.g. «Recognising the urgent need to respect and promote the inherent rights of indigenous peoples which derive from their political, economic and social structures from their culture, spiritual traditions, histories and philosophies,

- especially their rights to lands, territories and resources». (Para. 7) and «*Convinced* that control by indigenous peoples over developments affecting them and their lands, territories and resources will enable them to maintain and strengthen their institutions, cultures and traditions, and to promote their development in accordance with their aspirations and needs» (Para. 10). United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, Adopted by General Assembly Resolution 61/295 (Sept. 13, 2007) *знаходиться за адресою* <http://www.un.org/esa/socdev/unpfi/en/drip.html> (останнє відвідування 5 червня 2011 р.).
- 104 Див. IACHR Press Release at Para. 5, примітка 50.
- 105 *Onerildiz v. Turkey*, Application № 48939/99, ECHR 2004-XII, (2005) 41 Eur.Ct.H. R. 20 (Nov. 30, 2004), *знаходиться за адресою* <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en> (пошук за номером заяви) (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 106 *Див., e.g., Lopez Ostra v. Spain*; Application № 16798/90, Series A № 303-C, (1995) 20 Eur. Ct. H. R. 277 (Dec. 9, 1994), *available at* <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en> (enter a search by application number) (Last visited June 7, 2011); *Case of Guerra and others v. Italy*; Application № 14967/89, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I 26 Eur.Ct.H. R. 357 (Feb. 19, 1998), *available at* <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en> (пошук за номером заяви) (останнє відвідування 7 червня 2011 р.); *Fadeyeva v. Russia*, Application № 55723/00, ECHR 2005-IV, (2007) 45 Eur. Ct. H. R. 10, (Nov. 30, 2005), *знаходиться за адресою* <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en> (пошук за номером заяви) (останнє відвідування 7 червня 2011 р.) and other cases.
- 107 *Caso de la Comunidad Mayagna (Sumo) Awas Tingni v. Nicaragua*, Inter-Am.Ct.H. R. (Ser.C) № 79 (August 31, 2001), *знаходиться за адресою* http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/Seriec_79_esp.pdf (іспанською мовою) (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 108 Кіотський протокол, Стаття 2 (1) (а) (II), яка говорить: «охорона та поліпшення якості поглиначів і накопичувачів парникових газів, що не регулюються Монреальським протоколом (995_215), з урахуванням своїх зобов'язань за відповідними міжнародними природоохоронними угодами; сприяння поширенню раціональних методів ведення лісового господарства, лісонасадження та лісооновлення на стабільній основі» і Стаття 3(3), яка гласить: «Для виконання кожною Стороною, зазначеною у Додатку I, зобов'язань за цією статтею використовуються чисті зміни у кількості викидів із джерел і абсорбції поглиначами парникових газів, які є прямим результатом діяльності людини у сфері змін землекористування і в лісовому господарстві, яка обмежується, починаючи з 1990 року, лісонасадженням, лісооновленням та збезлісенням, які розглядаються як такі, що можуть бути перевірені за змінами накопичення вуглецю у кожний період дії зобов'язань. Доповіді та звіти про пов'язані з цими видами діяльності викиди з джерел і абсорбції поглиначами парникових газів надаються у прозорому вигляді, що можуть бути перевірені, і розглядаються згідно зі статтями 7 і 8...» (Available at http://unfccc.int/essential_background/kyoto_protocol/items/1678.php) (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 109 IPCC, *IPCC Special Report: Land Use, Land-Use Change and Forestry*, Forward (Approved May 2000) *знаходиться за адресою* <http://www.ipcc.ch/pdf/special-reports/spm/srl-en.pdf> (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 110 Там само. Частина II, § 3. 1, пара. 13–30.
- 111 Там само. Частина III, § 9. Пара. 84 говорить «Потрібно зважати на питання... (I) біорізноманіття... (IV)... здоров'я людини, бідність та справедливість».
- 112 UNFCCC, Reducing Emissions from deforestation in developing countries: approaches to stimulate action, 11th Session, Montreal (Nov. 28—Dec. 9, 2005) FCCC//CP/2005/Misc1, *знаходиться за адресою* <http://unfccc.int/resource/docs/2005/cop11/eng/misc01.pdf> (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 113 Там само. С. 11 (є перелік усіх країн, що підтримали цю ініціативу)
- 114 Там само. С. 2.
- 115 Там само. С. 3–5.
- 116 Там само. С. 10.
- 117 UNFCCC, Bali, Dec. 3–15, 2007, *Report of the Conference of the Parties on its thirteenth session*, FCCC/CP/2007/6/Add. 1*, Decision 1/CP. 13 «Bali Action Plan», Art 1(b) (III), (Mar. 14, 2008) *available at* <http://unfccc.int/resource/docs/2007/cop13/eng/06a01.pdf#page=3> (останнє відвідування 6 червня 2011 р.).
- 118 Там само, 2/CP. 13, Preamble Reducing emissions from deforestation in developing countries: approaches to stimulate action.
- 119 UNFCCC, *Reducing emissions from deforestation in developing countries: approaches to stimulate action*, FCCC/SBSTA/2008/L. 23 (2008), *available at* <http://unfccc.int/resource/docs/2008/sbsta/eng/l23.pdf> (last visited June 6, 2011). At this 2008 meeting, due to changes requested by India and other countries, the initiative's name was changed from «REDD» to «REDD-plus». See *The History of REDD Policy*, Carbon Planet White Paper (Dec. 4, 2009), at 14. *available at* http://unfccc.int/files/methods_science/redd/application/pdf/the_history_of_redd_carbon_planet.pdf (останнє відвідування 6 червня 2011 р.).
- 120 UNFCCC, Ad Hoc Working Group on Long-Term Cooperative Action Under the Convention, 6th Session, Bonn (June 1–12, 2009) FCCC/AWG/LCA/2009/INF. 1, *available at* <http://unfccc.int/resource/docs/2009/awglca6/eng/inf01.pdf> (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 121 Там само. С. 113.
- 122 Там само.
- 123 Там само. С. 114, Альтернативний варіант 1.
- 124 Там само.
- 125 Там само.
- 126 Там само.
- 127 Там само.
- 128 UNFCCC, Methodological guidance for activities relating to reducing emissions from deforestation and forest degradation and the role of conservation, sustainable management of forests and enhancement of forest carbon stocks in developing countries, Report of the Conference of the Parties on its fifteenth session, held in Copenhagen from Dec. 7-19, 2009, FCCC/CP/2009/11/Add. 1, 4/CP. 15 at 11 (Mar. 30, 2010) *available at* <http://unfccc.int/resource/docs/2009/cop15/eng/11a01.pdf#page=11> (останнє відвідування 6 червня 2011 р.).
- 129 Там само. С. 3.
- 130 Cancun LCA Decision, *supra* note 74, Para. 36, 46(d) and 68–79; *see also* Annexes 1 and 2.
- 131 *Id.* at Annex I, n 1 at 25.
- 132 UN Collaborative Programme on Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation in Developing Countries. (June 20, 2008) *available at* <http://www.un-redd.org/AboutUNREDDProgramme/tabid/583/Default.aspx> (останнє відвідування 6 червня 2011 р.).
- 133 Там само на с. 7.
- 134 *Free, prior, and informed consent in the REDD+: Principles and approaches for policy and project development*. THE CENTER FOR PEOPLE AND FORESTS AND ET AL. (Feb. 2011), at 7, *available at* http://www.recoftc.org/site/uploads/content/pdf/FPICinREDDManual_127.pdf (останнє відвідування 6 червня 2011 р.).
- 135 Там само на с. 15.
- 136 Конвенція Міжнародної організації праці № 169, Стаття 6. 1 (б) вимагає, щоб Сторони «встановлювали засоби,

- які б забезпечувати вільну участь людей... на усіх рівнях прийняття рішень у виборних інституціях та адміністративних та інших органах, відповідальних за стратегії та програми, які їх стосуються». «Конвенція щодо корінних та плеємних народів у незалежних країнах», прийнята 27 червня 1989 р. (знаходиться за адресою <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169> (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 137 Конвенція про збереження біологічного різноманіття прийнята 22 травня 1992 р. і набула чинності 29 грудня 1993 р., Стаття 8 (и) (вимагає...«поважати, зберігати і підтримувати знання, інновації та практики корінних та місцевих спільнот, які втілюють традиційні способи життя, пов'язані зі збереженням і сталим використанням біологічного різноманіття...») (знаходиться за адресою <http://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf> (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 138 Канкунське рішення примітка вище 74, Додаток 1, Пара. 2(с) закликає до «сприяння та підтримки гарантування прав корінним народам та місцевим спільнотам, приймаючи до уваги прийняття Декларації ООН про права корінних народів. У Статті 10 цієї Декларації вживається ДППЗ стосовно переселення корінних народів: «Жодне переселення не повинне відбуватися без добровільної попередньої поінформованої згоди корінних народів, а після згоди мають отримати справедливую компенсацію і де можливо, можливість повернутися». знаходиться за адресою http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf (останнє відвідування 7 червня 2011 р.). Проте, вони також можуть застосовуватися у Програмі-плюс зі скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів.
- 139 See UN-REDD Programme Operational Guidance: Engagement of Indigenous Peoples & other forest dependent communities. (Mar. 23, 2009) available at <http://www.unredd.org/Portals/15/documents/events/20090309Panama/Documents/UN%20REDD%20IP%20Guidelines%2023Mar09.pdf> (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 140 Opportunities for Parties to Consider and Address Non-Party Communications in the UNFCCC Framework, draft paper of the Working Group of Human Rights and Climate Change, May 27, 2011. (Зберігається в автора.)
- 141 UNFCCC, Art. 4. 1(I).
- 142 UNFCCC, Art. 6(a)(III).
- 143 Cancun LCA decision, зноска вище 74, пар. 8.
- 144 Там само пар. 92.
- 145 CaId. пар. 93.
- 146 UNFCCC, *Report of the Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Kyoto Protocol on its fifth session*, Decision 2/CMP. 5, «Further guidance relating to the clean development mechanism,» para. 42, UNFCCC CMP, 5th Sess., U. N. Doc.FCCC/KP/CMP/2009/21/Add. 1 (2010), available at <http://unfccc.int/resource/docs/2009/cmp5/eng/21a01.pdf#page=4> (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 147 UNFCCC, *Views on procedures, mechanisms and institutional arrangements for appeals against the decisions of the Executive Board of the clean development mechanism*, UNFCCC SBI, 34th Sess., U. N. Doc.FCCC/SBI/2011/MISC. 2, Para. 22. (April 21, 2011), available at <http://bit.ly/Ixquoу> (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 148 Оргуська конвенція не є юридично зобов'язальною для усіх Сторін РКООНЗЛ. Це регіональна угода, і 44 Сторони РКООНЗК є також Сторонами Оргуської конвенції. Згідно Статті 3, пар. 7 Оргуської конвенції усі Сторони «мають сприяти реалізації принципів Конвенції у міжнародних процесах прийняття екологічних рішень і в рамках міжнародних організацій у справах, що стосуються довкілля. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя у справах, що стосуються довкілля, підготована у м. Оргус (Данія), прийнята 25 червня 1998 р. і набрала чинності 30 жовтня 2001 р., знаходиться за адресою <http://www.unecese.org/env/pp/documents/cep43e.pdf> (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 149 See, e.g. Report on the sixth meeting of the Task Force on Public Participation in International Forums, UN ECE Meeting of the Parties to the Aarhus Convention, 4th Session, Chisinau, June 29 — July 1, 2011 (provisional agenda) знаходиться за адресою http://www.unecese.org/env/pp/mop4/Documents/ece_mr_pp_2011_6_e.pdf (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 150 Synthesis report on ways to enhance the engagement of observer organizations, FCCC/SBI/2010/16, 33rd Session October 19, 2010, Cancun(available at <http://www.unecese.org/env/pp/ppif/6meeting/SBI%20synthesis%20report%20on%20observer%20participation.pdf> (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 151 Id. and UNFCCC, Art. 2(I).
- 152 UNFCCC, Report of the Subsidiary Body for Implementation on its twenty-sixth session, held at Bonn from May 7–18, 2007, FCCC/SBI/2007/15 (June 20, 2007), para. 135, available at <http://unfccc.int/resource/docs/2007/sbi/eng/15.pdf> (останнє відвідування 7 червня 2011 р.); див. також Synthesis Report, примітка вище 162, пар. 14.
- 153 See Synthesis Report, *Supra* note 164 at para. 20, 22. see also, e.g. Presentation of Margreet Wewerinke, Nord-Sud XXI, «Copenhagen... and Beyond? Evaluating Public Participation in the UNFCCC Process». Promoting the Principles of the Aarhus Convention in the Lead up to, during and after the United Nations Climate Change Conference 2009, Copenhagen.Excerpt from the Chair's Summary of the Workshop on «Experiences of promoting the application of the principles of the Aarhus Convention in international forums». 29 June 2010, II. 6.IV and III. v, available at <http://www.unecese.org/env/pp/ppif.htm> (останнє відвідування 7 червня 2011 р.).
- 154 Djoghlaф, Ahmed (2010), «Message from the Executive Secretary», in Secretariat of the Convention on Biological Diversity (2010), *Global Biodiversity Outlook 3: Executive Summary*, Montreal: Secretariat of the Convention on Biological Diversity, p. 2.

Імплементация Кіотського протоколу загрожує степам України

Олексій Василюк,
ВГО «Національний екологічний центр України»,
Григорій Коломицев,
Інститут зоології НАН України

Ця стаття присвячується одній з проблем, мабуть найбільш не заслужено забутих в політичних і громадських процесах щодо питань зміни клімату. Це роль степів в депонуванні парникових газів.

Переважну частину території України займають Степова і Лісостепова зони. При цьому цілих степових ділянок залишилося не більше 1%. З цієї причини велика кількість степових видів тварин і рослин потрапили в списки Червоної книги України. Будучи приуроченими до степових біотопів, ці види не можуть існувати в будь-якому іншому місці. Залежними від збереження степів є 159 із 543 видів тварин і 276 з 826 видів рослин, включених до Червоної книги України. Степовий ландшафт гірше, ніж всі інші, представлений в складі природно-заповідного фонду України. Якщо уважно переглянути списки природно-заповідних територій, то навіть у степових областях більшість з них виявиться лісами, посадками, озерами або заплавами річок. Ці території теж вимагають охорони. Проте історично склалось так, що природні степові території ігноруються при виборі ділянок під заповідання.

4 листопада 2008 Президент України видав Указ № 995/2008 «Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів і зелених насаджень». Згідно з ч. 1 цього Указу, Кабінету Міністрів України доручено забезпечити розробку і затвердження нових показників лісистості України (20%) і план заходів щодо створення нових лісів на землях запасу, деградованих і малопродуктивних землях. Сьогодні площа лісів складає близько 15% від площі України. Отже, додатково має бути посаджено

5% від площі України нових лісів. Відсутність у законодавстві України степів як окремої категорії призводить до того, що останні степи, що збереглися на схилах і в балках, де не зручно вести орне землеробство, потрапили в категорію «деградованих сільськогосподарських земель». При цьому, майже всі інші землі України перебувають у приватній власності або оренді. І лише степи ніким не використовуються і не мають орендарів, тому саме вони є єдиним типом земель, які можна легко отримати в користування. Кожній з областей простіше розширити лісові площі за рахунок степових «латок», уникаючи погодження землевідведень з користувачами і відзвітувати, що план виконаний, ніж шукати шляхи забрати змиті деградовані поля у користувачів¹.

Причиною посадки нових лісів в такій кількості стала можливість продажу на міжнародному ринку квот на викиди парникових газів в рамках одного з механізмів, передбачених Кіотським протоколом. Україна відноситься до країн, які викидають в атмосферу значно менше парникових газів, ніж могли б. Тому, Україні є певна кількість квот, які вона може продати іншій країні, яка, в свою чергу, перевищує ліміт забруднення атмосфери. Умовою є те, що отримані країною-продавцем квот гроші, повинні бути спрямовані на природоохоронні заходи, що перешкоджатимуть парниковому ефекту і змінам клімату. В основі цього механізму лежить думка про те, що, якщо по-

садити ліс, там де його немає, то зростаюча біомаса деревини буде природним шляхом консервувати вуглецю з атмосфери, скорочуючи дію парникового ефекту.

Але, на жаль, в Україні, і тим більше в степовій зоні, цей механізм не може працювати. Кожен читач цієї статті може скористатися доступними в інтернеті засобами перегляду космічних знімків і переконатися, що більшість штучних лісових насаджень на півдні та сході України сильно деградовані й пригнічені. Крім того, що ліс в умовах степового клімату і так погано росте, ситуацію сильно погіршують постійні підпали трави, які нерідко стають причиною загоряння лісових посадок, перетворюючи їх у зарості чагарнику². Виявивши на космічних знімках ділянки «лісу» в степовій зоні, на яких не лишилось ні одного дерева, члени Національного екологічного центру України звернулися до керівництва лісової галузі з проханням розповісти про ліси на цій території. В результаті нам надійшли відповіді, що дійсно, на вказаних нами територіях є ліс віком 40–48 років. Отже, навіть згорілий ліс в степу вважається лісом, і садити новий ліс можна тільки в місцях, де його не було взагалі.

Але як це відповідає «кіотським» ідеалам? Степи зберігають останні ділянки славних українських чорноземів. Чорнозем формується тільки в умовах специфічного степового клімату: «дуже сухо», «опади бувають дуже рідко, але дуже рясні» і «постійно є загроза пожежі». У таких умовах степова рослинність створила два прекрасних пристосування: а) вся біомаса рослин максимально збережена під землею, що не дозволяє рослинам максимально зменшити випаровування і не сильно страждати від пожеж та б) на поверхні ґрунту формується густий войлок, утворений рослинними залишками і корінням, який ефективно утримує всю вологу атмосферних опадів. В результаті цього, рослини всю органіку занурюють у ґрунт, а завдяки повстї волога не проникає глибоко в нього, і завдяки цьому рослинна органіка не розщеплюється і ефективно накопичується. Таким чином, формується степовий чорнозем, який є найбільш ефективним засобом накопичення атмосферного вуглецю в межах степової зони. На 1 м² дикого степу зосереджено значно більше органіки, ніж на 1 м² будь-якого лісу в цих географічних широтах.

Але посадка лісу в степу, якій передуює розорювання території, миттєво призводить до ерозії чорнозему (і особливо на схилах), а створений лісом мікроклімат стає причиною швидкого розщеплення вже наявної в ґрунті органіки. Виходячи з аналізу космічних знімків і літературних джерел, можемо констатувати, що ліс, штучно ви-

саджений на місці природних степів, з величезною вірогідністю все одно згорить. У результаті в атмосфері виявиться весь вуглець, який встигли накопичити в своїй деревині молоді дерева, а разом з ним і весь вуглець, які акумулювала в ґрунті степова рослинність за останні 5–9 тисяч років! Отже, посадка лісу в степу стає причиною значного збільшення вуглецю в атмосфері а не його зменшення. І це не кажучи на те, що посадка лісу в степу стає жахливим ударом по охороні біорізноманіття в Україні. Тому, ініціативою щодо збільшення лісистості в степовій зоні рухає виключно жага освоїти кошти, які просто не доступні для будь-яких інших потреб.

На жаль, розробники концепції «кіотських лісів», крім сказаного вище, не врахували і деякі інші важливі моменти. Було б логічним розширювати площу лісів Полісся та Карпат і перешкоджати збільшувати кількість відмерлої в них деревини. Але українське законодавство, всупереч європейським стандартам, взагалі забороняє лісникам залишати в лісі відмерлу деревину. Таким чином, незважаючи на успішне освоєння коштів, отриманих від торгівлі квотами, Україна не тільки не сприяє зменшенню парникового ефекту на планеті, а й значно його примножує.

Аналогічну ситуацію з посадкою «кіотських» лісів³ у степах ми можемо спостерігати в Росії, де питання охорони степів також хвилює буквально кілька десятків учених і громадських активістів. Ще у вересні 2007 р. Федеральне агентство з управління лісами (Рослесхоз) прийняло рішення створювати так звані «вуглецьдепонуєчі» насадження, розглядаючи це як один із заходів, що вживаються Росією в рамках виконання Кіотського протоколу. Посадка лісів, причому з обов'язковою обмовкою, що створені масиви не будуть призначені для рубок — начебто добре починання, яке можна тільки вітати. Але за умовою для створення ВДН можуть бути використані тільки землі, раніше не зайняті лісом протягом, принаймні, 50 років. В принципі, сенс такої вимоги зрозумілий — вона має гарантувати, що «кіотські» гроші пішли саме на приращення лісової площі, а не просто на поточне лісовідновлення, яке і без того повинно здійснюватися в ході лісокористування. Можна було б використовувати цей механізм, щоб стимулювати відновлення лісів, зведених за останні 50–100 років. Такі відносно недавно знеліснені території займають величезні площі в Росії — в першу чергу, в тайгових лісах північних регіонів і Сибіру, де десятиліттями практикувалися суцільні рубки, часто залишаючи без лісового покриву тисячі гектарів за лічені роки. В останні роки ситуація погіршилась у зв'язку із масивними пожежами у російських лісах, які лише в останні 2 роки

знищили більшу площу російських лісів ніж взагалі є в Україні. Але в цьому випадку довелося б якось доводити, що дані території дійсно позбавлені лісу стільки-то років, і що ліс не може відновитися на них природним чином, без спеціальних зусиль лісників. Таке доведення, мабуть, було би справою непростюю. Тому Рослісгосп вибрав найпростіший шлях — створювати ВДН тільки за межами лісового фонду, в рамках чого наперед в найближчі 5 років на кошти федерального бюджету безповоротно позбавити Росію приблизно 25 тис. га степів. Особливо наочно, що половину «кіотських» площ, 12,5 тис. га, планується освоїти в Оренбурзькій області — одному з найбільш степових регіонів країни⁴. Редактор міжнародного журналу «Степовий бюлетень» Ілля Смілянський пише: «А та обставина, що причиною виникнення загрози степам стало «екологічна» міжнародна угода, виглядає просто знуцанням. Як, втім, і те, що головним джерелом такої ініціативи є державні природоохоронні органи — Рослісгосп і регіональні органи управління лісами».

На превеликий жаль, більшість країн-сторін Кіотського протоколу не є степовими країнами і їм дана проблематика не знайома і не є очевидною. Разом з тим наявні в світі степові країни (у т. ч. Україна) хоч і не чисельні, проте, як правило, займають значну площу. Відтак, дана проблематика є дуже вагомою в світовому масштабі.

Українські природоохоронці, які об'єдналися у громадську кампанію «Збережемо українські степи!» готують міжнародну ініціативу, яка б привела до зонування планети в поняттях Кіотського протоколу. Принцип цього зонування простий. Потрібно накопичувати атмосферний вуглець за рахунок біомаси лісу в межах природної зони лісів, а в степовій зоні — за рахунок біомаси родючого шару ґрунту, наслідуючи існуючі природні механізми. Очікується міжнародна підтримка ініціативи, оскільки Україна не самотня в цій проблемі.

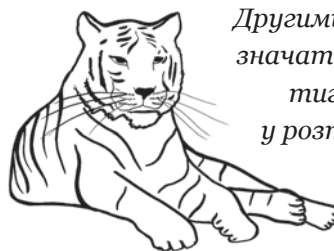
Потреба охорони степів на міжнародному рівні в останні роки піднімається щораз частіше. Так, на конференції «The 7th Dry Grassland Meeting» (Смоленіце, Словаччина, 28–30 травня 2010 р.) прийнята концептуальна Смоленіцька декларація про охорону степів. Згодом, під час Конференції «Eurasian steppes: Status, threats and adaptation to climate change» що була організована IUCN та монгольським Національним парком Хустай (Hustai) 9–12 вересня 2010 р. прийнята Хустайська декларація про степи Євразії. І нарешті, в результаті конференції «8th European Dry Grassland Meeting: Dry grassland of Europe: biodiversity, classification», що проходила 13–17 червня в Умані та Херсоні (Україна), біля 600 європейських науковців підготували звернення до української влади «Appeal of

Executive Committee of the European Dry Grassland Group of the International Association for Vegetation Science to stop afforestation of Ukrainian steppes». Всі згадані документи декларують необхідність збереження степів не лише як середовища існування біорізноманіття, а й як фактору протидії змінам клімату.

Чи буде враховано описану нами проблематику при плануванні нового документа, який прийде на заміну Кіотському протоколу?

- 1 Васильюк О. В. Лісорозведення у степовій зоні України: реалії, Обмеження, Загроза // «Екологія. Право. Людина», № 4–5, 2009. С. 35–48
- 2 Wasyluk Aleksy, Aleksey Burkowski. Stepy Ukrainy na krańdźi unicestwienia // Dzikie Życie 11/197 2010.
- 3 Ткач В. П. Наукові аспекти вирішення проблеми відтворення лісів і сталого ведення лісового господарства / Лісівництво і агроеліорація. 2010 р. Вип. 117. С. 16–21.
- 4 Смілянський І. Кіотський процес загрожує степам Росії // Степовий бюлетень № 26. Весна, 2009.

Зміна клімату в цифрах та фактах

Другими в списку WWF значаться бенгальські тигри, що живуть у розташованому на границі між Бангладеш і Індією масиві мангрових лісів Сандарбан. Через щорічний підйом рівня моря на 4 міліметра протягом 50 років близько 70% місцеперебування тигрів може бути загублено.

Проблеми знесліснення та спричиненої деградації ґрунтового покриву як результат неефективного лісокористування в Україні

Юрій Дмитрук,
Чернівецький національний університет
ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

Сучасні процеси знесліснення в Українських Карпатах практично не контролювані і реально ніхто не володіє інформацією про дійсну лісистість та її динаміку хоча б за останні 10–15 років. Власне на аналізі зазначеної проблеми та шляхів її вирішення зупиняється автор у даній статті.

Маршрутні обстеження підтверджують цілорічну рубку лісів, до того ж самостійна участь місцевого населення в незаконних рубках зменшується через перебирання ініціативи бізнесовими структурами. Ліснику простіше працювати з останніми, що краще оплачують незаконну заготовлю деревини та, як правило, мають прикриття в особі різного рівня зацікавлених чиновладців. Технології заготовель деревини прості, на рівні часів підсічного землеробства: рубають ближче до населених пунктів і прокладених доріг, рубки зазвичай суцільні, деревина трелюється, відходи залишаються на місці, геолого-геоморфологічні та інші чинники не враховуються, посадки лісів не ведуть (собівартість викраденої деревини повинна бути мінімальною). Тому наслідки таких дій мають тривалу дію та кумулятивний ефект.

Мало вивчені, а тому першочергової оцінки ступеня деградації потребують ґрунти. Вони — основа всіх ланцюгів живлення в біогеоценозах суходолу, а тому деградація ґрунтового покриву має біосферні впливи. Дія таких перемін може відчуватися досить тривалий час (сотні років), що підсилює пріоритетність ґрунтів в екосистемах. Наголосимо, що вони в більшості випадків корелюють між собою, а зміни, наприклад, фізичних властивостей ґрунтів, супроводжуються трансформацією всіх інших показників. Звернемо увагу на основні наслідки для ґрунтового покриву процесів збезліснення:

- ерозія як площинна, так і яружна. Відкрита поверхня ґрунтового покриву руйнується безпосередньо дощовими каплями та, зважаючи на переважні схилі землі, при стіканні дощових

і талих вод. Процес змиву досить інтенсивний: в урочищі Клифа (Косівський район) на другий рік після суцільного вирубування букового лісу (ймовірно праліс) гумусовий горизонт був практично змитий, а поверхня ґрунтів на 80–90 % вкрита дресвою, тоді як кількість фізичної глини (сума часток < 0,01 мм) стала мінімальною. Муліста та дрібнодисперсна фракція ґрунтів заповнили конуси виносу струмків та потрапили в річище Лючки і Прута. Після повени потужність подібних наносів в місцях їх акумуляції складала понад 50 см, але, звичайно ж, більша частина мулу виноситься далеко за межі водозборів першого порядку;

- руйнування і трансформація профілю ґрунту. Зміни ґрунтів (змив верхніх горизонтів, перебудова профілю, абсолютні і профільні зміни показників ґрунтів) призводять до трансформації структури ґрунтового покриву загалом.

Цей процес реально не оцінений, бо польові вишуки на лісових ґрунтах не проводились навіть під час єдиного в Україні детального обстеження ґрунтів (1957–1961 років). На жаль, в планах причетних до лісу управлінців, офіційних осіб та навіть науковців немає розділів, присвячених вивченню ґрунтів. Хоча продуктивність лісу безпосередньо пов'язана з якістю ґрунту (західні вчені пропонують чимало показників останньої, такі дослідження тривають вже декілька десятиліть, а моніторинг стану лісових ґрунтів є окремою програмою в різних країнах, зокрема в Європі — це Франція, Швеція, Німеччина, Словаччина, Фінляндія та інші. Можна скористатись їхніми методиками проведення подібних робіт, проте неможливо одержані ними кількісні результати екстраполювати на іншу територію);

- дегуміфікація як процес безпосередньої втрати органічної речовини ґрунтом. Наслідки цього процесу при втраті рослинного покриву множинні: втрачаються елементи живлення, що супроводжується зменшенням продуктивності земель, а тому відновлений ліс матиме нижчий бонітет; зменшується біологічна активність ґрунтів; інтенсифікується емісія парникових газів в атмосферу; зменшується стійкість ґрунтів до деструктивних процесів, зокрема ерозійних; гумусові речовини та зв'язані з ними елементи з поверхневим стоком потрапляють до водойм, що може призводити до їх еутрифікації. Треба пам'ятати, що власне гумусові речовини роблять ґрунт ґрунтом, забезпечуючи його родючість;
- зміни твердої фази ґрунту. Збезлісення призводить до трансформації гранулометричного і мінералогічного складу ґрунтів, що впливає на їх фізичні і хімічні показники (щільність складення, водопроникність і водоутримуюча ємність, польова вологоємність, характеристики ґрунтового вбирного комплексу, зокрема ємність поглинання та кількість і склад увібраних катіонів). Як кінце вий ре зультат — ґрунт докорінно змінює свої властивості та здатність виконувати біосферні функції;
- зміни теплового і водного режиму ґрунтів безпосередньо можуть відбуватися внаслідок попереднього виду деградації. Хоча ці процеси апіорі відбуваються при знищенні лісів через прямий доступ сонячної енергії та опадів до поверхні, а тому ґрунти швидше нагріваються/охолоджуються або висихають/зволожуються. Зміна теплового режиму ґрунтів безпосередньо визначає швидкість проходження в них хімічних реакцій, тобто саме функціонування ґрунту як багатофазного природного реактора. Зростання поверхневого стоку води природно супроводжується зменшенням її радіальної міграції, тобто забезпечення водою нижчих горизонтів і поповнення об'єму ґрунтових вод. Всі ці процеси визначально впливають на функціонування біоти ґрунтів, їх біорізноманіття та продуктивності;
- порушення балансу хімічних елементів. Деревна рослинність у процесі фотосинтезу використовує диоксид карбону атмосфери, тоді як відходи рубок, безладно залишені та не використані, навпаки — повертають цей газ в атмосферу; посадки лісів не ведуться взагалі, або їхні площі мізерні, порівняно з вирубанними площами. Це один з найвагомійших наслідків зміни кругообігу вуглецю при збезлісенні.

З відкритої поверхні ґрунту вимивається та мігрує більша кількість й інших елементів, які мо-

жуть посилювати кліматичні зміни (нітроген), сприяти забрудненню чи еутрофікації (фосфор), підкисленню (сульфур, алюміній); істотно зменшується продукція екосистемами Оксигену.

Трансформується власне кругообіг води через зміни процесів поверхневого і підземного стоку, випаровування, транспірації, внутрішньоґрунтової міграції води. Змінюється і рівень залягання підземних вод та їх доступність рослинам, зменшується здатність місцевості затримувати опади та сприяти їх інфільтрації;

- зменшення біорізноманіття та біологічної активності ґрунтів. Перелічені вище процеси більшою або меншою мірою впливають на біорізноманіття як власне ґрунтів, так й в екосистемах. Ґрунти населені трильйонами організмів як таких чий життєвий цикл цілком пов'язаний з цим середовищем, так і вищих, які не можуть існувати без ґрунту. Бактерії, гриби, водорості, загалом найпростіші організми, кореневі системи рослин насичують ґрунт так, що говорити про нього можна тільки як про біо безживне (біокосне) тіло. Воно настільки своєрідне, що В. І. Вернадський прирівняв ґрунт до власне біосфери — обидва об'єкти він вважав біокосними.

Зважаючи на загальний аналіз проблем, які виникають внаслідок збезлісення, виокремимо завдання, без вирішення яких немислимо стійке функціонування лісових екосистем. Вони тісно пов'язані, тобто є системними, а тому важко говорити про пріоритет. Першочергово необхідний моніторинг лісових земель, очевидно дистанційний, без якого реальна оцінка стану справ у лісах України неможлива. Безсумнівно є потреба у вдосконаленні законодавчої бази, хоча це тема окремих досліджень та й законослухняність українських громадян, а найперше очільників різного рівня — на надто низькому рівні.

Організувати масштабні дослідження без матеріального забезпечення немислимо, а тому необхідно вибрати репрезентативні за мінімально доцільними показниками стаціонари, на яких провести системні обстеження лісових та «післялісових» земель. Під останніми автор розуміє не тільки цілком збезлісені території, але й ареали сукцесій (виходячи з пануючої думки лісівників про природне відновлення лісів) та інших земель (аграрного, рекреаційного, інфраструктурного призначення) на місці лісів. Такі дослідження також повинні бути системними (лісівники разом з ландшафтознавцями, гідрологами, біогеоценологами, кліматологами, біогеохіміками та, насамперед, ґрунтознавцями). Роботи останніх, пов'язаних із проблемою збезлісення, в Україні відсутні, що, безумовно, необхідно виправляти.

Довідково

Знезліснення вважають однією з глобальних проблем, яка потребує нагального вирішення в контексті сталого розвитку людства. Ця проблема потребує новітніх підходів і в Україні.

Основна причина скорочення площі лісів — антропогенна, як правило — це рубки лісів. Наслідки збезліснення різні як за своїм впливом, так і за тривалістю дії: економічні, соціальні, геосферні.

Серед останніх — зміни клімату, вплив на гідрогеологічні процеси, зменшення біорізноманіття, деградація ґрунтового покриву. Аналіз шляхів деградації ґрунтів, як одного з можливих результатів збезліснення, є метою цього повідомлення.

Регіональні особливості деградації ґрунтів пояснюються іманентними чинниками їх генезису. Зокрема, літолого-геологічні умови території Українських Карпат змінюються на коротких відстанях та з глибиною. Власне материнські породи часто підстеляються іншими утвореннями, які докорінно відрізняються за генезисом, мінералогічним і хімічним складом. Ґрунти Карпатської гірської країни формуються в умовах пересічного рельєфу, гірського в горах, що визначально впливає на педогенні процеси. Характерні риси мають клімат (коефіцієнт зволоження більший або набагато більший за одиницю), рослинний покрив, тектонічні, геологічні та гідрогеологічні процеси. Тому для забезпечення надважливої інформації про базові для продуктивності лісів показники необхідно проводити кадастр та оцінку лісових ґрунтів. Особливо важливою є ця інформація в умовах антропогенних перетворень. Тільки сучасні підходи до збору відповідних даних і організація їх в геоінформаційну систему дасть змогу проводити моніторинг лісових земель.

Лісова рослинність має тривалу історію розвитку. В голоцені ліси завжди вкривали більшу частину Карпат, як власне всієї України (за даними С. Стойка [3] до початку антропогенної діяльності лісистість становила не менше 40 %, зараз — близько 15,6%). Роль лісу в ґрунтоутворенні дискутується до сьогодні, проте визначальним є постулати про підвищену зволоженість лісових ареалів, опідзоленість ґрунтів і їх збіднення окремими елементами, меншу гумусованість, інтенсивніший радіальний виніс та інші [2]. Загалом кожний тип лісу займає певний ареал з відповідним типом ґрунту, взаємовплив між якими — безпервний процес.

Вирубання лісів, пов'язане з діяльністю людини, відмічають з суббореального періоду [1]. Цей процес посилюється з розвитком тваринництва

та, особливо, землеробства. Надалі площі лісів у світі тільки скорочувалися, що добре корелює з ростом населення. Сьогодні процес знезліснення (англ. — deforestation) відносять до глобально важливих, які визначають і визначатимуть сталий розвиток людства. Головна причина збезліснення в Україні — неконтрольовані рубки лісів без ефективного менеджменту та використання сучасних технологій.

Тому власне знезліснення супроводжується й опосередкованими процесами деградації навколишнього середовища. Серед останніх — ерозія, гідрогеологічні явища (повені, зсуви, осипи, суфозія), зменшення біорізноманіття, дегуміфікація та опустелювання, забруднення, порушення біогеохімічних циклів макро- і мікроелементів, причому трансформація окремих циклів (Карбон, Нітроген) — безпосередньо визначає темпи кліматичних змін.

Надруковано в «Еколого-економічні та соціальні проблеми, зумовлені неефективним і несталім веденням лісового господарства та незаконними лісозаготівлями в Україні. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції 2–3 грудня 2010 р., м. Львів.

Література

1. Безусько Л. Г. Палінологічна характеристика відкладів неоліту та енеоліту багатошарового поселення Кам'яна Могила (Запорізька обл., Україна) // Наук. зап. НАУКМА. Біологія та екологія. — 2006. — Т. 54. — С. 11–9.
2. Мигунова Е. С. Леса и лесные земли. — М. : Экология, 1993. — 363 с.
3. Стойка С. М. Пралісові екосистеми України, їх багатогранне значення та охорона // Наук. праці лісівничої АН України. — 2002. — Вип. 1. — С. 27–1. <http://www.lesovod.org.ua/node/11952>

Огляд «Адаптація до змін клімату»: Україна

Андрій Желєзний

Кожна держава та кожен житель планети несе відповідальність за кліматичні зміни сьогодення. Всі ми повинні діяти вже зараз, щоб запобігти подальшим незворотнім катастрофічним змінам, які можуть змінити життя назавжди. Проблема глобальних змін клімату несе виклики, яким змушені протистояти всі країни світу. Даний огляд «Адаптація до змін клімату» підготовлений з метою узагальнення знань та аналізу передумов можливих ризиків, що пов'язані з наслідками змін клімату в Україні. Підготовлений аналіз ґрунтується на дослідженнях українських вчених та міжнародних організацій.

Загальна характеристика України

Україна — незалежна, суверенна країна, що розташована в Центрально-Східній частині Європи. На півночі Україна межує з Білоруссю, на заході — з Польщею, на південному заході — зі Словаччиною, Угорщиною, Румунією та Молдовою, на північному сході та сході — з Росією, а на півдні омивається Чорним та Азовським морями. Загальна площа України становить 603 700 км², що складає 5,7 % всієї Європи або 0,44 % Світу, із кількістю населення близько 46 млн. людей. На території України знаходиться дві гірські системи — Карпати на заході та Кримські гори, що простягаються по південному узбережжю Кримського півострова. Клімат України переважно помірно-континентальний, і на південному узбережжю Криму субтропічний середземноморський.

Рослинний світ України нараховує близько 30 000 видів рослин, понад 541 з яких занесені до Червоної книги України. Під природною рослинністю зайнято 19 млн. га (близько однієї третини території України). Найбільш ендемічні, рідкісні та зникаючі види знаходяться в Кримських горах і Карпатах, де зосереджена майже половина всіх ендемічних і близько 30 % усіх рідкісних та

зникаючих видів. На сьогодні під лісами зайнято 14 % території України. Тваринний світ відрізняється розмаїтим видовим складом і нараховує майже 45 тис. видів тварин. Відносно багатими є фауністичні ресурси Азовського та Чорного морів, у карпатських річках водиться форель. Карпатські та Кримські гори формують унікальні екосистеми, які є вразливими до зовнішнього впливу.¹

За інформацією Міністерства екології та природних ресурсів України з метою збереження біорозмаїття створено 19 природних і 4 біосферних заповідників, 38 національних природних парків, 307 заказників, 132 пам'ятки природи, 18 ботанічних садів, 7 зоологічних парків, 19 дендрологічних парків, 88 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Характеристика кліматоохоронної політики в Україні та питання зміни клімату

11 червня 1992 року на Конференції ООН з навколишнього середовища в м. Ріо-де-Жанейро Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (надалі — РКООНЗК, Конвенція) була також підписана від імені України. РКООНЗК була рати-

фікована Верховною Радою України 29 жовтня 1996 року ЗУ «Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату» за № 435/96-вр, від 26.10.1996 р. (ВВР, 1996, № 50, ст. 277), і відповідно до правил ООН, 11 серпня 1997 року Україна стала Стороною Конвенції, ввійшовши в Додаток 1 із статусом країни з перехідною економікою. Україна ратифікувала Кіотський протокол до РКООНЗК 4 лютого 2004 року, ввійшовши в Додаток Б. На перший період дії Кіотського протоколу 2008–2012 роки Україна взяла зобов'язання не перевищити рівень викидів парникових газів 1990-го року або 0 % їхніх скорочень. Втім у 2005 році реальний рівень викидів становив всього 45,6 % дозволеної квоти. Це відбулося не завдяки цілеспрямованій природоохоронній політиці уряду України, а через економічний спад 1991–1999 років. Україна активно використовує «гнучкі механізми» Кіотського протоколу: проекти спільного впровадження та торгівлю квотами. Національна законодавча база України щодо питань глобальної зміни клімату постійно розвивається. Хоча економічні та адміністративні важелі стимулювання скорочення викидів парникових газів через впровадження енергозберігаючих заходів та використання відновлювальних джерел енергії в Україні відсутні, незважаючи на потенціал в цьому напрямку.

Прояви кліматичних змін в Україні та їхні наслідки

Встановлено, що за період інструментальних гідрометеорологічних спостережень середньорічна температура атмосфери над територією України, вже збільшилася на $0,76^{\circ}\text{C} \pm 0,19^{\circ}\text{C}$. Вчені констатують, що динаміка змін клімату України значною мірою є синхронною зі змінами глобального клімату Землі. Прогнозується постійне підвищення середньої річної температури над територією України протягом ХХІ ст. на $2,3\text{--}4,4^{\circ}\text{C}$. На тлі загального потепління спостерігатимуться хвилі холоду із заморозками, що становить небезпеку для багатьох галузей економіки; зокрема сільського господарства².

Згідно з висновками Четвертої доповіді Міжнародної групи експертів ООН зі зміни клімату 2007 року, Україна не відноситься до переліку країн, які найбільш вразливі до глобальних змін клімату. Аналіз наукових досліджень щодо майбутніх змін клімату в Україні свідчить, що наслідки матимуть сезонний та регіональний характер. Слід зазначити, що південні регіони України належать до зони недостатнього зволоження, а північно-західні — до зони надмірного зволоження. Зокрема,

прогнозується, що середньорічна кількість опадів зменшиться в Південних та Східних регіонах України, у той же час збільшиться на Заході. Також очікується значна мінливість режиму опадів в залежності від сезону року³. Внаслідок змін кліматичних факторів може змінитися гідрологічний режим річок. Особливого загострення проблеми постачання води очікується на півдні та південному сході України, саме в тих регіонах, де вже відчувається нестача питної води належної якості. Однозначно, що наслідками глобальної зміни клімату стане збільшення частоти аномально сильних гідрометеорологічних явищ: повеней, засух, штормів, зсувів ґрунту. Збільшення ризику до паводків на Західній Україні прогнозується у роки з аномально високою вологістю ґрунту, спричиненою опадами. Також відбуватиметься інтенсифікація затоплень та підтоплень. Зміна клімату в сторону потепління призведе до підвищення рівня Чорного та Азовського морів⁴.

Характеристика ризиків для України та вразливість до змін клімату

У 2009 р. під егідою Глобального Договору ООН був підготовлений «Огляд про сприйняття змін клімату в Україні» («Survey on Climate Change Perceptions in Ukraine»). Більшість експертів, які взяли участь у цьому дослідженні, пов'язують глобальні зміни клімату із серйозними природними, економічними та соціально-політичними ризиками водночас і для людства в цілому і для України зокрема. Названі експертами ризики можна умовно поділити на три категорії: природні, економічні й соціально-політичні⁵. До природних ризиків, в цьому Огляді експертами були віднесені:

- зсув кліматичних зон, нестабільність погоди (більша амплітуда коливань температур протягом коротких періодів часу) і загальна зміна середовища існування живих організмів;
- зменшення біорізноманіття;
- погіршення здоров'я живих організмів, у тому числі, людини (зокрема, збільшення кількості онкологічних захворювань);
- підвищення процесів мутагенезу в усіх організмах, у першу чергу, в організмах бактерій, грибів, вірусів;
- затоплення великих ділянок суші;
- опустелення;
- нестача питної води на певних територіях (може проявитися на східних та південних регіонах України);

- збільшення кількості стихійних лих (у тому числі лісових пожеж, повеней, руйнувань), негативних погодних явищ (ураганів, посух, тривалих злив і т. п.).

На думку опитаних експертів, природні ризики, у свою чергу, можуть призвести до таких економічних наслідків:

- незворотні втрати деяких природних ресурсів або значне їхнє зменшення (зокрема, водних, лісових, земельних);
- необхідність змін територіальної структури економіки у зв'язку, зокрема, із затопленням територій, нестачею питної води; частими повенями та іншими природними катаклізмами;
- збільшення навантаження на державний бюджет (через потребу в ліквідації наслідків природних катаклізмів, збільшення кількості непрацевдатного населення, дотації сільського господарства і т. п.).

Економічні ризики, пов'язані зі зміною клімату, особливо стосуються сільського господарства, будівництва та житлово-комунального господарства (зокрема, через необхідність у зміні характеру забудови у зв'язку з повенями й руйнуваннями), туристичної галузі (у зв'язку зі зміною кліматичних режимів курортів), страхової сфери (через збільшення стихійних лих, природних катаклізмів, погіршення здоров'я людей та ін.).

До соціально-політичних ризиків, пов'язаних зі зміною клімату, експертами було віднесено:

- міграцію та гуманітарні проблеми, пов'язані зі збільшенням кількості й темпів росту міграції. На думку більшості експертів, глобальне потепління зробить непридатними для життя людей частину сьогодні заселених територій. Це, у свою чергу, призведе до значного збільшення міграційних потоків, спрямованих, зокрема, в Україну;
- нестачу та подорожчання продуктів харчування, що, у першу чергу, торкнеться найбідніших верств населення;
- соціальні наслідки стихійних лих;
- на думку окремих експертів, зменшення територій, придатних для проживання, може призвести до виникнення нових і ескалації старих конфліктів, у тому числі, збройних.

Проте зміни клімату, що прогножуються, на регіональному рівні в Україні можуть мати і негативний, і позитивний ефект на стан та розвиток сільського господарства, промисловості, енергетики чи здоров'я людини... Чим масштабнішими та швидшими будуть зміни, тим більше, можливо, переважатиме негативний ефект.

Зміна клімату може помітно вплинути на сільськогосподарське виробництво України. Основними несприятливими умовами для ведення сільського господарства є посушливі умови у вегетаційний період та несприятливі умови перезимівлі. В результаті зміни клімату в Україні частково змінилась агрокліматична зональність: підсилилась посушливість крайньої східної частини країни, покращились умови зволоження в південно-західних районах. Ступінь готовності галузі до впровадження заходів щодо адаптації до очікуваних змін досить низька⁶. Згідно з офіційною інформацією середня заробітна плата у сільськогосподарському комплексі є найнижчою серед інших секторів економіки. Через соціально-економічні проблеми та вразливість сільськогосподарського комплексу економіки, сільське населення є особливо вразливим до наслідків змін клімату.

Катастрофічним для України може бути зсув кліматичних зон. Це призведе до незворотного процесу перетворення та руйнування природних екосистем. Найбільш вразливі до глобальних змін клімату унікальні екосистеми Карпат, Криму та українського степу. Ліси демонструють високу вразливість до процесів глобальної зміни клімату з огляду на збереження біорізноманіття, соціального захисту населення, задіяного в лісопромисловому комплексі, а також рекреаційних ресурсів. Тому заходи щодо адаптації та боротьби з наслідками зміни клімату в лісовому господарстві особливо важливі в Україні. Беручи до уваги, що ліси в Україні виконують в першу чергу екологічні та соціальні функції, адаптаційні заходи повинні бути засновані на принципах сталого розвитку та охоплювати не тільки лісогосподарський сектор, а також пов'язані з ним інші сектори економіки, зокрема, енергетичний сектор, промисловість, сільське господарство та туризм⁷.

Встановлено, що населення та тваринництво буде забезпечені достатньою кількістю води. Проте може відбутися погіршення якості поверхневих вод, особливо у маловодні роки. У разі збереження нинішньої швидкості підйому рівня моря будуть потрібні додаткові витрати на модернізацію берегового захисту та ефективну адаптацію прибережних ресурсів. Уже зараз можна констатувати, що захисту підлягає вся берегова зона — від активних кліфів до низинних заболочених ділянок. Заходи щодо берегового захисту потребують значних капітальних вкладень⁸.

В усіх регіонах світу є особливо вразливі до глобальних змін клімату верстви населення: діти, люди похилого віку, а також бідні верстви населення. В Україні дуже велика прірва між бідними та багатими верствами населення. Зміна клімату, ймовірно, непропорційно вплине на різних

людей, загострюючи нерівність серед соціально найбільш незахищених верств, які мають обмежений доступ до енергії, води та запасів їжі належної якості, а також інших ресурсів та послуг, як, наприклад, медичне обслуговування.

Щодо питання адаптації до змін клімату

В Україні в недостатній мірі представлені знання та практики стосовно питань глобальної зміни клімату та адаптації до них, тому необхідний подальший інституційний розвиток наукових досліджень та законодавства в цій сфері.

Зменшення ризиків та наслідків, пов'язаних зі зміною клімату, вимагає науково обґрунтованого підходу. Це передбачає розробку програм дослідження, моніторингу, моделювання і прогнозування змін клімату в Україні та їхніх наслідків. В Україні було проведено лише декілька вузькогалузевих досліджень стосовно питань адаптації до змін клімату, які не дозволяють зробити відповідних висновків по всіх аспектах проблеми.

Базуючись на відповідних даних державі необхідна розробка Національного плану заходів з адаптації до змін клімату, а також регіональних планів у всіх областях України з урахуванням особливостей кожного регіону. Також потрібна оцінка необхідних витрат на адаптацію до змін клімату для різних секторів економіки. Важливо вивчити потенціал страхування та інших фінансових інструментів, які можуть використовуватися для розподілу ризиків. Уряду країни необхідно вже активізувати зусилля задля зменшення негативного впливу та втрат державного бюджету на ліквідацію наслідків руйнівних паводків на Західній Україні та лісових пожеж, причиною яких є зміна клімату та діяльність людини.

Головним пріоритетом стратегії мінімізації загроз та адаптації до стихійних явищ повинні стати заходи, спрямовані на поступове наближення екосистем до природного стану. Ліси є чинником у попередженні зміни клімату та його наслідків. На жаль, показник лісистості України (що становить в середньому 16,7%) значно поступається науковим нормам, тому важливо відновити ліси до оптимальних показників, особливо на заході країни, наприклад, для Карпат оптимальний показник лісистості становить 50–56%, проти існуючих 36%)⁹. Розвиток лісового господарства необхідно здійснювати з урахуванням екологічної, економічної та соціальної складової шляхом підвищення ефективності управління в умовах

адаптації лісу до зміни клімату.

У 2005 році Кабінет Міністрів України прийняв Національний план реалізації РК ООН ЗК та Кіотського протоколу, в якому було заплановано розробку Національного плану адаптації до змін клімату. За рішенням Ради національної безпеки і оборони України 17 листопада 2010 року та дорученням Кабінету Міністрів України від 10.06.2011 р. № 13925/5/1-11 було підготовлено проект Національного плану адаптації до змін клімату на 2011–2013 роки, який передбачає формування та реалізацію державної політики у сфері адаптації до зміни клімату. Умовно, заплановані цілі державної політики щодо адаптації до зміни клімату поділені на групи:

- Створення організаційних передумов і наукового підґрунтя для реалізації державної політики у сфері адаптації до зміни клімату.
- Реалізація заходів з адаптації до зміни клімату на загальнодержавному рівні.
- Формування регіональної політики з питань адаптації до зміни клімату.
- Визначення специфічних заходів з адаптації до зміни клімату у сфері охорони здоров'я та в галузях (секторах) економіки з метою планування галузевих (секторальних) програм розвитку.

Національний план адаптації до зміни клімату на 2011–2013 роки в Україні є важливим документом державної кліматичної політики. Впровадження такого документу, що регулює державну політику у сфері адаптації, повинно створити передумови подальшого розвитку знань, діяльності уряду та секторів економіки країни для подолання наслідків глобальних змін клімату.

Висновки

1. Вчені констатують, що динаміка змін клімату України значною мірою є синхронною зі змінами глобального клімату Землі. Згідно з висновками Міжнародної групи експертів ООН зі зміни клімату 2007 року, Україна не відноситься до переліку країн, які найбільш вразливі до глобальних змін клімату. Аналіз наукових досліджень щодо майбутніх змін клімату в Україні свідчить, що наслідки матимуть сезонний та регіональний характер.
2. Вразливість України до глобальних змін клімату пов'язана з широким проявом серйозних природних, економічних та соціально-політичних ризиків.
3. В Україні в недостатній мірі представлені знання та практики стосовно питань глобальної

зміни клімату та адаптації до них. З метою прийняття вірних заходів службовцям та науковцям в Україні необхідно розвивати додаткові дослідження та реалізовувати заходи інституційного розвитку щодо питань адаптації до змін клімату.

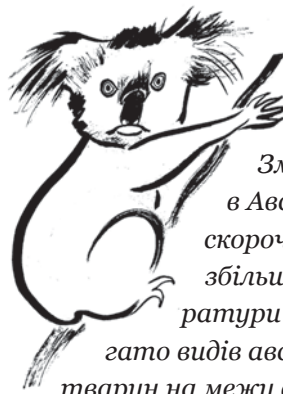
4. Потенціал України з адаптації до глобальних змін клімату в значній мірі буде залежати від соціально-економічного стану в країні. Заходи з адаптації до змін клімату потребують додаткових інвестицій, а частина населення особливо вразлива до глобальних змін клімату через бідність.

- 1 Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища України у 2007 році.
- 2 Національна академія наук України. Міжнародна конференція «Глобальні та регіональні зміни клімату», Краковська С., Паламарчук Л., Шедеменко Л., Дюкель Г., Гнатюк Н. — Регіональні зміни клімату в Україні в XXI столітті на основі проєкцій МЗЦАО та РКМ, 2010.
- 3 Теж саме.
- 4 Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. П'яте Національне повідомлення України з питань зміни клімату, 2009.
- 5 UNDP. Survey on Climate Change Perceptions in Ukraine, 2009.
- 6 Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. Друге Національне повідомлення України з питань зміни клімату, 2006.
- 7 Food and Agriculture Organization of the United Nations. Forests and Climate Change in Eastern Europe and Central Asia, Rome, 2010.
- 8 Доповідь Міжнародної група експертів зміни клімату 2007.
- 9 Позиція Робочої групи неурядових організацій з питань зміни клімату щодо причин та наслідків паводку у басейні Дністра та гірських приток Дунаю 23–27 липня 2008 року, та щодо дій органів влади, спрямованих на попередження та адаптацію до стихійних явищ: <http://climategroup.org.ua/cpl/pos-pavodok08.pdf>

Зміна клімату в цифрах та фактах

На третьому місці в списку WWF — корали, більші 80% яких через кілька десятків років може зникнути назавжди. В 1998 році через знебарвлення коралів, викликаного зміною кліматичних умов, загинуло 16% світових запасів коралових рифів. Рекордно спекотні температури повітря позбавляють рифи живильних речовин і повністю їх знебарвлюють.

Зміна клімату в Австралії через скорочення опадів і збільшення температури ставить багато видів австралійських тварин на межу вимирання, у тому числі кенгуру валлабі, а також коалові, деревні й інші види австралійських кенгуру, стверджують спеціалісти WWF.

Институциональные подходы ко внедрению программных методов адаптации Причерноморского региона к негативным изменениям климата

Олег Рубель,
к. э. н., уч. секретарь Черноморского отделения
Украинской экологической академии наук

В июне 1992 года в Рио-де-Жанейро на Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию Украиной была подписана Рамочная конвенция ООН по изменению климата. Украина приняла на себя обязательства формулировать, осуществлять, публиковать и периодически обновлять национальные программы, содержащие меры по смягчению последствий изменения климата.

Климат является одним из основных естественных ресурсов, от которого зависят условия жизни и деятельности человека, направления и уровень развития экономики. Учитывая то, что климат является одним из основных средообразующих факторов, даже незначительные его изменения на фоне сложной экологической ситуации в Украине могут вызвать значительные социально-экономические проблемы. Последствия изменения климата в Украине представляют особую опасность для сельского, водного и лесного хозяйства, транспортной и энергетической систем, коммунального хозяйства и промышленности. Вызванные им опасные природные явления: засухи, ураганы, грозы, град, повышение уровня Черного и Азовского морей, – все это может оказать самое разрушительное действие на хозяйственную инфраструктуру Причерноморского региона.

Под «изменениями климата» в настоящей работе понимаются такие, которые прямо или косвенно обусловлены деятельностью человека, вызывающей изменения в составе глобальной атмосферы, и накладывающиеся на естественные колебания климата, наблюдаемые на протяжении сопоставимых периодов времени. Под «отрицательными последствиями изменения климата» понимаются изменения в физической среде или биоте, вызываемые изменением климата, которые оказывают значительное негативное влияние на состав, восстановительную способность или продуктивность естественных и регулируемых экосистем, на функционирование социально-экономических систем, на здоровье и благополучие человека [7, 9].

В настоящее время созрела острая необходимость дальнейшего формирования эффективной государственной и региональной политики в сфере предотвращения опасных изменений климата. Одним из путей которой может стать принятие новой государственной программы,

направленной на предотвращение отрицательных изменений климата.

Процессы изменения климата являются следствием взаимодействия космических процессов и реакции подстилающей поверхности земли и земной атмосферы, находящихся под антропогенным воздействием [1]. Изменение климата — естественный геологический процесс, однако, антропогенная его составляющая в настоящее время принимает все более весомое значение и может привести к чрезвычайно опасным изменениям климата, ставящим под угрозу существование человечества. В связи с этим, проблемы опасных изменений климата остро стали в последнее время в центре внимания всей мировой общественности [3].

Главной целью представленной работы является разработка концептуальной методологической базы формирования региональной политики в сфере предотвращения опасных изменений климата, принятия программно целевых установок, решений на базе комплексного экономико-эко-

логического подхода, теории управления проектами и теории экономико-экологических систем. Предлагаемые меры согласованы с требованиями национальной системы экологического права и рядом международных соглашений и программ в области предотвращения опасных изменений климата и являются основой создания государственной программы предотвращения опасных изменений климата и их экономико-экологических последствий для Причерноморского региона.

Прогнозируемые последствия изменения климата для Причерноморского региона

Разработка программы предотвращения неблагоприятных последствий изменения климата требует мониторинговых и прогнозных исследований, в том числе, связанных с повышением уровня морей и океанов и соответствующей оценкой социально-экономических и иных последствий. Комплекс этих исследований должен предусматривать взаимосвязанные оценки влияния природных и техногенных воздействий на изменение состава атмосферы, характера проявления процессов глобального потепления, подъема уровня моря и океанов, ресурсно-экологических трансформаций и воздействия их на экономику регионов и стран, системы мер по предотвращению (уменьшению) отрицательных последствий изменения климата [8].

При ожидаемом росте концентрации углекислого газа в атмосфере Земли в XXI веке на 20 % температура на планете может повыситься на 1 °C и более, а уровень Мирового океана соответственно повысится до 0,6 м. Это коррелируется с мнением ряда авторов о прогнозе существенного изменения водного баланса морей и океанов в ближайшие 100 лет, оцененного по разным методикам от 0,56 до 3,45 м повышения уровня Мирового океана по сравнению с 1985 г [2].

Поскольку эти процессы активно проявляются в Черном и Азовском морях, то есть основания спрогнозировать основные сценарии повышения уровня указанных морей до 2100 г.: малое повышение до 0,66 м и большое повышение до 7,15 м [2].

На протяжении 2006–2008 гг. Морским отделением Украинского научно-исследовательского гидрометеорологического института (МО УкрНИГМИ) проводились исследования особенностей климата морской прибрежной зоны Украины [6].

Проведенные исследования позволяют сделать вывод, что повышение уровня Азовского моря определяется тенденциями повышения уровня Мирового океана в целом и в частности, уровня Черного моря. Для большинства береговых пунктов интенсивность повышения уровня Азовского моря в XX ст., с учетом тектонических движений составляет $1,5 \pm 0,69$ мм/год, что хорошо согласуется с эвстатической тенденцией роста уровня Мирового океана.

Вклад пресной составляющей водного баланса (осадки плюс сток рек минус испарение) в изменения уровня после зарегулирования стока рек в море уменьшился на $2,2 \text{ км}^3/\text{год}$, по сравнению с условно природным периодом (1923–1951 гг.), и не объясняет наблюдаемый подъем уровня. За период интенсивного повышения уровня Азовского моря 1952–2007 гг., поступление терригенного материала в море уменьшилось на 32 %, и, таким образом, твердый сток также не может привести к повышению уровня за это время. Повышение уровня Азовского моря может быть объяснено только изменением величин составляющих водообмена через Керченский пролив, в частности уменьшением стока азовских вод ($1,1 \text{ мм/год}$).

В Украине в условиях нестабильной экономики и обостренной экологической ситуации изменение климата может оказать самые серьезные последствия. Результаты научных исследований, проведенных в последние годы, свидетельствуют о том, что изменение климата в Украине заметно влияет на сельское и лесное хозяйство, водные и прибрежные ресурсы. Высокая достоверность существенного изменения урожайности сельскохозяйственных культур. В процессе потепления климата на территории Украины, вероятно, будет проходить трансформация типов леса, его видового состава, производительности и стабильности.

Современная хозяйственная деятельность приобрела глобальный характер воздействия на окружающую среду. Ускоряющееся технологическое развитие с начала XX века привело к росту валового мирового продукта более чем в 330 раз, численности населения в 3 с лишним раза, площади пахотных земель в 2 раза, потребления пресной воды в 11 раз, потребления чистой первичной продукции биоты в 40 раз, площади нарушенной хозяйственной деятельностью суши в 3 раза [4]. За последние 100 лет сформировался еще один мощный механизм воздействия на окружающую среду, связанный с выбросом в атмосферу двуокиси углерода, закиси азота, метана, тропосферного озона, других газов, которые не являются природными компонентами глобальной экосистемы.

В Украине температура воздуха за 1980–2001 годы повысилась в среднем на 0,5–0,6 °С по сравнению с периодом 1950–1980 годов. В 1991–2010 годах в Украине неоднократно фиксировались новые рекордные показатели максимальной и минимальной среднемесячной температуры воздуха за 100 лет. Возросла повторяемость и продолжительность периодов летней жары (с температурой воздуха выше 25 °С и 30 °С). Засухи стали происходить чаще и на больших территориях: если раньше они происходили раз в 2–3 года и охватывали от 10 до 30 процентов территории страны, то в 1989–2010 годах они участились почти вдвое и стали распространяться на районы, которые традиционно относились к зоне достаточного увлажнения.

В Украине летом 2010 года наблюдались аномально высокие температуры, близкие к температурам рекордно жаркого лета 1936 года. С середины июля до конца августа среднесуточная температура воздуха превышала норму на 5–10 °С, а в северо-восточных районах — на 11–12 °С и составляла 25–28 °С, а в отдельные дни — 30–32 °С. Максимальная дневная температура в центральных, восточных и южных районах Украины держалась на отметке +30 °С на протяжении 35–40 дней, а иногда поднималась до 40–42 °С. Количество осадков не превышало 2–10 миллиметров, хотя в отдельных районах и выпадали ливневые дожди. Запасы продуктивной влаги в почвах сельскохозяйственных земель оказались на 20–30 процентов ниже средних многолетних значений [5]. Однако, потепление было наименее существенным на юге страны и на Черноморском побережье.

Особой проблемой является разработка мер по адаптации хозяйственной деятельности к новым изменяющимся ресурсно-экологическим условиям. Рассмотрим несколько подробнее вопросы оценки экономико-экологических последствий повышения уровня Черного и Азовского морей в контексте глобального изменения климата.

Исходя из возможных изменений природных условий на побережье Черноморско-Азовского бассейна, необходимо рассмотреть четыре основных версии вероятных последствий повышения уровня морей:

- на участках расположения высоких обрывистых берегов, сложенных прочными породами не следует ожидать негативных последствий;
- на участках расположения очень низкого берега, сложенного породами различной прочности, в условиях действия даже очень малой волновой энергии и дефицита береговых наносов, наиболее вероятным будет являться преимущественно пассивное затопление прибрежной территории;
- на участках берегов, сложенных осадочными отложениями и породами малой прочности, в условиях дефицита береговых наносов, умеренного и усиленного волнового режима следует ожидать увеличения скорости абразии и потерь прибрежной территории;
- на участках динамичного берега, сложенного малопрочными осадочными отложениями и породами в условиях умеренного и даже усиленного волнового режима, большого накопле-

Рис. 1. Районы возможного затопления берегов Черного моря [5].

ния береговых наносов, следует ожидать постепенную адаптацию береговой зоны к процессам активизации относительного повышения уровня моря.

Анализ рассмотренных версий показывает, что в условиях сильной активизации повышения уровня морей наиболее негативные последствия можно ожидать на тех участках береговой зоны, где сложился острый дефицит наносов, действует высокий волноэнергетический потенциал, расположены малопрочные породы и отложения, а прибрежная территория располагается почти на уровне моря. Именно в таких условиях природные, хозяйственные, рекреационно-туристические, курортные и другие объекты прибрежного расположения могут быть подвержены наибольшему негативному влиянию процессов, вызванных современным потеплением климата и соответствующего повышения уровня морей (рис. 1).

Другая опасность может исходить от процесса повышения скоростей абразии и отступления береговой линии, особенно — в пределах аккумулятивных форм (кос, пересыпей). В частности, подъем уровня моря на 1 см может вызвать отступление берега от 0,5 до 10,0 м в горизонтальном направлении. О высокой вероятности таких процессов свидетельствует тот факт, что уже в настоящее время 46 % протяженности берегов Франции испытывает активное разрушение и отступление береговой линии, 51 % — в Португалии, 41 % — в Нидерландах, 48 % — в Украине [2] (рис. 2).

Кроме того, повышение уровня моря под влиянием потепления климата может привести к подтоплению низких берегов и проникновению на них соленой воды. По имеющимся сведениям, применительно условий США подъем уровня моря на 13 см может обусловить ингрессию соленых морских вод на 2–4 км в гирла рек, что вызовет угрозу источникам питьевой воды. Также следует ожидать засоление маршей, водоносных горизонтов, пресноводных скважен.

Принимая во внимание предстоящий в ближайшей перспективе переход на международную практику оценки земли, в данной работе при расчете экономических потерь вследствие потери земельного фонда, использовалась стоимость 1 га в размере 20,5 тыс. долл. США (как сельхозугодья). В действительности, цена земли в морской береговой зоне Украины, имеющей большое значение для развития курортно-рекреационного хозяйства, значительно выше.

Экономические потери в результате указанных процессов, связанных с потерей земельного фонда, разрушением и восстановлением берегов, могут

достичь значительных размеров. Так, ущерб от потерь земельного фонда, пригодного для рекреационного использования, только в Одесской области может составить в ближайшие 20 лет около 70 млн. долл. США. Если учесть, что в современных условиях защита берегов Черного и Азовского моря в пределах Украины требует 170–250 млн. долл., то прогнозируемое повышение уровня морей может увеличить эти показатели в несколько раз, а общий экономический ущерб в пределах Черноморско-Азовского бассейна может достичь уровня порядка 1 млрд. долл. в год [2].

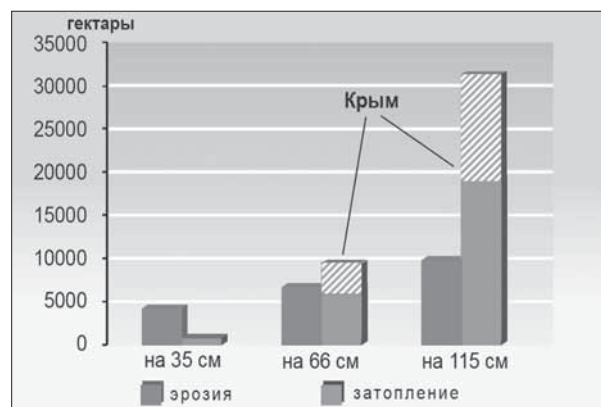

Рис.2. Прогнозируемые потери земель при повышении уровня Черного и Азовского морей [5].

По оценкам экспертов, ожидаемое в ближайшие 30 лет потепление на 1°C вызовет повышение уровня Мирового океана в среднем на 20 см, а в 2100 г. — на 60 см и более. Это, в свою очередь, приведет к повышению уровня Черного и Азовского морей [2]. Согласно исследований украинских ученых Ю. Д. Шуйского и др. [10], колебания уровня Мирового Океана и Черного и Азовского морей имеют достаточно высокий показатель корреляции, в частности:

для Черного моря

$$\Delta h_1 \approx 70 + 2,2(\Delta h - 4), r_1 = 72,5\%;$$

для Азовского моря

$$\Delta h_2 = 32 + 1,9(\Delta h - 4), r_2 = 64,5\%,$$

где Δh , Δh_1 , Δh_2 — колебания уровней Мирового океана, Черного и Азовского морей (отклонения от некоторого условия уровня, в см); r — коэффициент корреляции уровней Черного (r_1) и Азовского (r_2) морей с уровнем Мирового океана.

Экспертные оценки показывают, что при ожидаемом росте концентрации углекислого газа в атмосфере Земли в XXI веке на 20 % температура на планете может повыситься на 1°C и более, а уровень Мирового океана соответственно повы-

сится до 0,6 м. Это корреспондируется с мнением ряда авторов о прогнозе существенного изменения водного баланса морей и океанов в ближайшие 100 лет, оцененного по разным методикам от 0,56 до 3,45 и более метров повышения уровня Мирового океана по сравнению с 1985 г.

Поскольку эти процессы активно проявляются в Черном и Азовском морях, то есть все основания спрогнозировать основные сценарии повышения уровня указанных морей до 2100 г.: малое повышение до 0,66 м и большое повышение до 7,15 м.

В пределах Черноморско-Азовского бассейна в настоящее время наблюдаются следующие значения скорости относительно повышения уровня морей от 0,54 до 9,66 мм/год, средняя величина составляет — 2–4 мм/год.

Анализ рассмотренных версий [2, 5, 6, 10] показывает, что в условиях сильной активизации повышения уровня морей наиболее негативные последствия можно ожидать на тех участках береговой зоны, где сложился острый дефицит наносов, действует высокий волноэнергетический потенциал, расположены малопрочные породы и отложения, а прибрежная территория располагается почти на уровне моря.

В связи с прогнозируемым потеплением климата и вызванного этим фактором повышения уровня Черного и Азовского морей автором в табл. 1 выполнена экспертная экономико-экологическая оценка последствий повышения уровня (h) Черного и Азовского морей для сценариев $h_1=22$ см и $h_2=46$ см — на 2050 г. и $h_1=66$ см, $h_2=115$ см — на 2100 г. (табл. 1). Оценка проводилась по показателю по-

терь земельного ресурса (га) и экономическому показателю утраченного земельного ресурса в виде стоимостной оценки земли.

Первое национальное сообщение об изменении климата так же приводит адаптированный к условиям Азово-Черноморского региона сценарий территориальных потерь [7] (табл. 2). Именно в таких условиях природные, хозяйственные, рекреационно-туристические, курортные и другие объекты, включая водно-болотные угодья, могут быть подвержены наибольшему негативному влиянию процессов, вызванных современным потеплением климата и соответствующего повышения уровня морей.

Иная опасность может исходить от процесса повышения скоростей абразии и отступления береговой линии, особенно — в пределах аккумулятивных форм (кос, пересыпей). В частности, подъем уровня моря на 1 см может вызвать отступление берега от 0,5 до 10,0 м в горизонтальном направлении. О высокой вероятности таких процессов свидетельствует тот факт, что уже в настоящее время 46 % протяженности берегов Франции испытывает активное разрушение и отступление береговой линии, 51 % — в Португалии, 41 % — в Нидерландах, 48 % — в Украине.

Экономические потери в результате указанных процессов, связанных с потерей земельного фонда, разрушением берегов, деградацией ветландов могут достичь значительных размеров. Так, ущерб от потерь земельного фонда, пригодного для рекреационного использования, только в Одесской области может составить в ближайшие 20 лет около 70 млн. долл. США. Если учесть, что

Таблица 1.

Ресурсно-экономическая оценка потерь земель в приморских регионах Украины при различных сценариях повышения уровня Черного и Азовского морей (h_1 и h_2), вызываемых глобальным потеплением климата

Виды ресурсно-экологических угроз	Виды ресурсно-экономических оценок	Уровни прогнозирования			
		2050 г.		2100 г.	
		$h_1=22$ см	$h_2=64$ см	$h_1=66$ см	$h_2=115$ см
Эрозия	Потеря земельного ресурса, га	3895	5225	6400	9840
	Экономические потери *, млн. долл. США	$\frac{5,843}{214,243}$	$\frac{7,837}{287,357}$	$\frac{9,600}{351,999}$	$\frac{14,760}{541,200}$
Затопление	Потеря земельного ресурса, га	—	2270	5990	19000
	Экономические потери *, млн. долл. США	—	$\frac{3,405}{124,850}$	$\frac{8,985}{329,450}$	$\frac{28,500}{1045,000}$

* В числителе указана оценка в соответствии с существующими в Украине методами денежной оценки земельных участков; в знаменателе — оценка земельных участков согласно европейских нормативов.

Оценки потери земель при разных сценариях повышения уровня моря (га)

Береговая зона	2050 г		2100 г	
	22 см	46 см	66 см	115 см
<i>Причерноморье</i>				
Эрозия	780	1110	1340	2360
Затопление	—	270	410	1600
<i>Приазовье</i>				
Эрозия	1400	1800	2300	3500
Затопление	—	—	30	100
<i>Лиманы</i>				
Эрозия	365	585	660	1580
Затопление	—	900	1750	4800
<i>Крым</i>				
Эрозия	1350	1730	2100	2800
Затопление	—	110	3800	12 500
<i>Азово-Черноморский регион (всего)</i>				
Эрозия	3895	5225	6400	9840
Затопление	—	2270	5990	19 000

в современных условиях защита берегов Черного и Азовского моря в пределах Украины требует 170–250 млн. долл., то прогнозируемое повышение уровня морей может увеличить эти показатели в несколько раз, а общий экономический ущерб в пределах Черноморско-Азовского бассейна может достичь уровня порядка 1 млрд. долл. в год.

С другой стороны по мнению Межправительственной группы экспертов по изменению климата (МГЭИК), страны Восточной Европы, включая Украину и Молдову менее уязвимы по отношению к глобальному изменению климата, чем, например, островные или высокогорные государства. Тем не менее, существенные изменения в температурном режиме и количестве осадков, а также стихийные бедствия последних десятилетий в Восточной Европе свидетельствуют о том, что проблема актуальна и для европейского региона. Поскольку последствия изменения климата сказываются, главным образом, на сельском, водном и лесном хозяйстве, наиболее уязвимой по отношению к изменению климата в Восточной Европе считается Молдова, так как основу экономики Молдовы составляет сельское хозяйство [5].

Потепление в зимнее время привело к изменению ледового режима и в северо-западной части Черного моря. В последние десятилетия (с 1986 по 2008 годы) образование льда происходит на 1–5 дней позже, чем раньше, в мелководных лиманах и бухтах и на 2 недели — в открытом море северо-западной части. Количество дней со льдом за последние 20 лет уменьшилось на 5–8 на западном и северном побережьях.

Уже сейчас наблюдается изменение численности основных промысловых видов рыбы. Если в середине прошлого столетия в Черном море только у берегов Украины вылавливали 50 видов рыбы (включая большие объемы осетровых, кефалевых, скумбриевых, камбаловых), то в последние 20 лет основу промысла составляют мелкие пелагические виды шпрот и хамса, а на долю других видов приходится от 2 до 5 процентов всего ежегодного улова. Объем промысла большинства ценных коммерческих видов сократился на 2–3 порядка или вовсе прекращен.

Основные антропогенные факторы, пагубно влияющие на состояние экосистем Азово-Черноморского бассейна, включают постоянное загрязнение, чрезмерный рыбный промысел, вселение новых агрессивных видов, физическое уничтожение биотопов и строительство водохранилищ на реках. Эти факторы частично маскируют возможное влияние глобального потепления на морские экосистемы в регионе.

Прогнозируемые экономико-экологические последствия могут весьма серьезно повлиять на принятие оптимальных решений выбора мест расположения, строительство, модернизацию, эксплуатацию объектов курортного хозяйства, отдельных сооружений, коммуникаций и условия жизни приморских населенных пунктов. Многофакторность, сложность, интенсивность природных процессов в пределах системы суша-море обуславливает необходимость принятия нестандартных решений в сфере планирования и управления природопользованием в береговой

зоне в условиях современных и прогнозируемых изменений климата. В этой связи перспективные планы освоения приморских территорий в Азово-Черноморском бассейне должны предусматривать создание системы упреждающего мониторинга и детального численного экономико-экологического прогнозирования природных процессов, связанных с процессами изменения климата.

Многофакторность, сложность, интенсивность природных процессов в пределах системы суша-море обуславливает необходимость принятия комплекса нестандартных решений в сфере планирования и управления природопользованием водно-болотных угодий береговой зоны, в условиях современных и прогнозируемых изменений климата.

Организационные и технические меры по адаптации Причерноморского региона к негативным последствиям изменения климата

На сегодняшний день в Украине мероприятия по адаптации находятся на стадии разработки. Так, на протяжении 2008 г. Минприроды вместе с другими центральными органами исполнительной власти было подготовлено новый Национальный план мероприятий по реализации положений Киотского протокола к Рамочной конвенции ООН об изменении климата, с учетом последних Конференций Сторон / Совещаний Сторон, в том числе основных элементов Балийского плана действий. Национальный план мероприятий был утвержден распоряжением Кабинета Министров Украины от 05 марта 2009 № 272-р, в котором предусмотрено на протяжении 2010 г. разработать Национальный план мероприятий по адаптации к изменению климата, а в 2011 г. — соответствующие региональные планы во всех областях Украины с учетом особенностей каждого региона.

По заказу Минприроды в 2009 г. начато выполнение научно-исследовательской работы «Исследование уязвимости секторов экономики к изменению климата и определение адаптационных мер». Кроме того, с конца 2008 г. в Украине реализуется проект ТАСИС «Техническая поддержка реализации Киотского протокола» («Support to Kyoto Protocol Implementation»), в рамках которого предусмотрена разработка стратегии смягчения последствий изменения климата и адаптации к ним [6].

Дальнейшее продолжение современных темпов роста поднятия вод Черного моря будет требовать разработки мероприятий по укреплению берегов и адаптации прибрежных ресурсов. Такие мероприятия следует проводить по всей береговой зоне от активных клифов к низменным заболоченным участкам. Последние нужно будет защищать от воды искусственными валами.

Вообще мероприятия по предупреждению последствий потепления в прибрежных (приморских) зонах должны охватывать, во-первых, противоэрозионные действия; во-вторых борьбу с прямым затоплением земель; в-третьих ликвидацию процессов подтопления территорий. Повышение глобальной температуры атмосферного воздуха на 5°C и более будет требовать прежде всего решения проблемы прямого подтопления приморских территорий и приостановление распространения морской воды вглубь территории страны через подземные водотоки. Рост же температуры лишь до 2,5°C должен активизировать, в первую очередь, противоэрозионные мероприятия в приморских регионах. Поэтому необходимо усилить мероприятия по улучшению качества питьевой воды, прежде всего в зонах расположения населенных пунктов.

К первоочередным мероприятиям в борьбе с последствиями поднятия уровня Черного и Азовского морей должна быть отнесена разработка Национальной/региональной программы берегоохранных мероприятий, которая будет учитывать направленность и интенсивность процессов эрозии и подтопления береговых территорий Черного и Азовского морей, а также четкий план адаптационных и предупреждающих мер в случае наихудшего сценария развития процессов глобального потепления.

Динамика изменения климата Украины является синхронной к изменению глобального климата. В соответствии с изменением основных климатических показателей изменяются и условия для выращивания сельскохозяйственных культур.

Сельскохозяйственная метеорология помогает оценить влияние метеорологических и климатических колебаний, включая засуху, на урожаи сельскохозяйственных культур и, соответственно, раньше времени предупредить Правительство о возможном дефиците продовольствия, что позволит им спланировать распределение и маркетинг национальных продовольственных запасов. Необходимо применение метеорологических методов для усовершенствования управления земледелием и практики подбора сельскохозяйственных культур для того, чтобы избежать деградации земель и опустынивания, а также выявить потребности сельскохозяйственных

культур в воде с целью определения оптимальных сроков для разных видов сельскохозяйственной деятельности, таких как подготовка земли, сев, орошение, внесение удобрений и пестицидов, сбор урожая, а также в изучении метеорологических аспектов засухи и опустынивания.

Необходима подготовка Типового плана реагирования в случае засухи, который может быть адаптирован к конкретным потребностям региона, который давал бы четкое представление о возможностях использования метеорологической и гидрологической информации для разных потенциальных применений в управлении и организации мероприятий по подготовке к засухе, соответственно конкретным социальным, экономическим и фискальным структурам региона.

Вообще, разработка стратегий адаптации сельскохозяйственного производства к изменению и колебаниям климата должна осуществляться по трем основным направлениям - методологическим, технологическим и экономическим.

Технологическое направление адаптации аграрного сектора предусматривает разработку инновационных энерго- и ресурсосберегающих технологий, методических подходов, технических приемов и средств, которые обеспечивают максимально эффективное использование в сельскохозяйственном производстве благоприятных условий современного климата, а также предупреждение и ослабление влияния неблагоприятных условий и явлений.

Экономическое направление адаптации ориентировано на поддержку научных исследований и разработку инновационных агрофитотехнологий, а также на обоснование и реализацию экономической политики в аграрной сфере в связи с изменением климата. Результаты научных исследований, которые проводились на протяжении последних лет, позволяют сделать вывод, что в соответствии с современными тенденциями и прогностическими оценками изменения климата, основными мероприятиями по адаптации сельскохозяйственного производства в Украине могут быть следующие:

- увеличение удельного веса озимых культур в структуре посевных площадей;
- расширение зоны выращивания поздних яровых зерновых и технических (масляных) культур (в связи с увеличением теплообеспечения вегетационного периода);
- использование позднеспелых сортов яровых зерновых культур (из-за возможного снижения урожайности раннеспелых сортов вследствие сокращения их вегетационного цикла и поврежде-

дения заморозками в начале вегетации);

- смещение сроков сева яровых зерновых культур на более ранние даты, озимых - на более поздние даты, что обеспечит эффективное использование посевами запасов влаги в почве;
- расширение площадей жатвенных культур (в связи с увеличением продолжительности вегетационного периода и благоприятными агроклиматическими условиями осенью);
- использование в южных районах видов и сортов сельскохозяйственных культур с коротким периодом вегетации, что позволит получать по два-три урожая некоторых культур (например, овощных);
- расширение ареала выращивания плодовых культур и винограда (в связи с увеличением тепловых ресурсов и уменьшением суровости зимы);
- восстановление и расширение орошения в степной зоне с использованием водо- и энергосберегающих экологически безопасных способов и средств полива;
- внедрение влагосохраняющих технологий обработки почвы в лесостепной зоне;
- создание и использование новых засухоустойчивых сортов сельскохозяйственных культур;
- развитие животноводства, в частности, в лесостепной зоне (в связи с улучшением кормовой базы и уменьшением периода стойлового удержания скота) и сухостепной подзоне (за счет увеличения площади пастбищ и сокращения площади пахотных земель);
- изменение времени выпаса скота на пастбищах;
- разработка эффективных экологически безопасных средств защиты растений в связи с улучшением условий для развития вредителей, возбудителей болезней, сорняков;
- уточнение специализированных зон семеноводства для получения посевного материала высокого качества;
- учет объемов снижения уровня доходов мелко-товарных фермеров и повышение цен на продовольственные товары;
- разработка и расширения программ обеспечения надежных продовольственных поставок в качестве своего рода гарантии на случай перебоев с продуктами на местах;
- субсидирование выращивания отдельных культур, страхование и т. п. [6].

Одной из основных целей национальных и отраслевых программ для транспортной отрасли является увеличения стабильности и готовности работы транспортного комплекса страны при неблагоприятных климатических изменениях, независимо от того, какой они будут иметь характер. При этом основной акцент необходимо сделать на увеличении капиталовложений в обновление

отрасли (подвижного состава и инфраструктуры), оптимизации транспортной сети наземных видов транспорта, подготовке персонала для работы в неблагоприятных погодных условиях. Другой важной целью является внедрение превентивных мероприятий на транспорте, которые бы уменьшали его отрицательное влияние на окружающую среду, тем самым уменьшая выбросы загрязняющих веществ в воздух, которые сами могут вносить определенный вклад в глобальные изменения климата. Увеличение стабильности и готовности работы транспорта страны при неблагоприятных климатических изменениях предусматривает:

- обновление основных средств транспорта и устранение реальной угрозы потери технико-технологической устойчивости отрасли (например, требуют замены 30 % верхнего строения колеи (рельсы, шпалы, стрелочные переводы), 56 % всего подвижного состава, 40 % систем тягового энергообеспечения и свыше 11 % дефектных мостов и других искусственных сооружений, которые нуждаются в реконструкции на железнодорожном транспорте);
- улучшение качественных и количественных параметров транспортной сети и транспортной техники, повышение технических, технологических, экологических требований и требований безопасности к отечественному транспорту, развитие отечественного машиностроения с целью удовлетворения нужд отечественных перевозчиков в транспортной технике;
- гармонизацию планов развития транспортной сети страны с требованиями, принципами и приоритетами развития экосети, устойчивого использования, возобновления и сохранения био- и ландшафтного многообразия;
- повышение инвестиционной привлекательности и привлечение инвестиционных средств в транспортные проекты, которые требуют неотложного строительства в контексте технико-технологической, экологической безопасности и усиления неблагоприятных климатических явлений [6].

Чтобы обеспечить экономическую и экологическую стабильность в регионе в будущем, безусловно необходима взвешенная государственная и региональная политика и осуществление мер по адаптации к изменению климата. Практическая разработка планов адаптации, не говоря уже об их внедрении, пока не началась ни в одной из стран. Как показывает международный опыт, разработка и реализация адаптационных мероприятий и даже проведение исследований, связанных с их научным, техническим, технологическим и экономическим обоснованием, требуют значительных финансовых ресурсов.

В странах Восточной Европы маловероятно выделение достаточного финансирования на эти цели в ближайшие годы без обращения к международным механизмам. Кроме того, адаптация требует долгосрочных инвестиционных решений в ситуации высокой степени неопределенности. Она объясняется отсутствием однозначных прогнозов будущего изменения регионального климата. Современная наука не предсказывает опасные погодные явления, а лишь прогнозирует вероятность их возникновения [5].

Адаптация требует политической поддержки и законодательного обеспечения, недостаток которых в настоящее время может быть связан с большим количеством других неотложных экономических проблем и плохой осведомленностью критической массы людей, принимающих решения, о реальности для региона опасностей, вызванных изменением климата.

Институциональное планирование решения задач предотвращения отрицательных экономико-экологических последствий изменения климата для прибрежных территорий

В представленной работе при разработке программы, связанной с вопросами предотвращения опасных изменений климата предлагается использование комплексного экономико-экологического подхода, теории управления проектами и теории экономико-экологических систем. Предлагаемые меры согласованы с требованиями национальной системы экологического права и рядом международных соглашений и программ в области предотвращения опасных изменений климата.

Представленные в настоящем разделе подходы к формированию Региональной программы по предотвращению опасных изменений климата и их отрицательных последствий для Причерноморья базируются на методологии управления проектами и направлены на экономизацию существующей «Климатической программы Украины» [1].

Целью Региональной программы предотвращения отрицательных экономико-экологических последствий изменения климата является предотвращение отрицательных последствий изменения

Рис. 3. Структура Региональной программы по предотвращению опасных изменений климата и их отрицательных экономико-экологических последствий.

климата для экономики, экосистем и здоровья населения путем уменьшения его антропогенной составляющей и создания системы адаптации экономики к условиям изменения климата.

Основными задачами Программы должны стать: нормативной основы предотвращения отрицательных экономико-экологических последствий изменения климата в регионе; формирование системных управленческих механизмов реализации программы (экономических, правовых, технологических); создание и обеспечение функционирования информационной системы об изменении климата и его антропогенных составляющих; развитие системы прогнозирования изменений климата, его антропогенной составляющей и экономико-экологических и социально-экономических последствий; совершенствование учета выбросов парниковых газов и мер по ограничению их антропогенных выбросов; совершенствование системы мониторинга окружающей природной среды с целью адекватного слежения за тенденциями глобального изменения климата; разработка и реализация мер по увеличению объемов поглощения парниковых газов; разработка и создание системы адаптации региональной экономики к условиям изменения климата; комплексной оценки экономико-экологической эффективности; формирование концепции внешней политики в области изменения климата, системы связей с общественностью и экологического образования в сфере предотвращения отрицательных последствий изменения климата.

Региональная политика в сфере предотвращения изменения климата и их отрицательных последствий должна базироваться на принципах экономико-экологической устойчивого развития — то есть такого, развития которое с одной стороны удовлетворяло бы потребности настоящего времени, а с другой стороны — не ставило бы под угрозу потребности будущих поколений в природных ресурсах и состоянии окружающей среды:

- этического императива (социальной справедливости) — никакие цели одних социальных групп не могут быть реализованы в ущерб другим социальным группам;
- единства экономико-экологических систем — признания объективного характера и причинной обусловленности взаимосвязи экономики и экологии, признание экономико-экологического (экологического) детерминизма;
- сбалансированности интересов внешней и внутренней политики национальной безопасности, социально-экономических интересов населения и устойчивого развития экономической системы.

Предлагается в основу проекта Программы по предотвращению опасных изменений климата положить структуру, состоящую из 10 подпрограмм, каждая из которых отвечает по своему содержанию задачам, поставленным выше (рис. 3). Подпрограммы, в свою очередь, делятся на модули, реализация которых позволит решить задания подпрограмм и Программы в целом.

Подпрограмма «Управление адаптацией». Основными её заданиями являются формирование системных управленческих механизмов реализации программы (экономических, контроля и оценки мер по предотвращению отрицательных последствий изменения климата.

Подпрограмма «Институция». Основными её заданиями являются формирование и усовершенствование институциональных основ управления в сфере изменения климата и уточнение соотношения норм национального и международного права в сфере изменения климата.

Подпрограмма «Информация». Подпрограмма предполагает повышение достоверности информации об антропогенных источниках и выбросах парниковых газов, о состоянии поглотителей и динамике их поглощения, повышение качества и надежности информации о реакции на изменение

климата и уязвимости по отношению к ним экосистем, экономической системы страны и здоровья населения, повышение надежности детальности и достоверности информации о состоянии климатической системы и доступности использования этой информацией в целях предотвращения опасных изменений климата. Основным заданием подпрограммы является регулярное обеспечение органов государственной власти, организаций учреждений информацией, характеризующей текущее, ожидаемое и наблюдавшееся в обозримом прошлом состояние, и изменения климата с оценкой роли в этих изменениях антропогенных факторов для осуществления мероприятий по адаптации и устойчивому развитию сельского, лесного и водного хозяйств и других секторов экономики.

Подпрограмма «Прогнозирование». Проблема научного прогнозирования взаимодействия общества и природы не нова, однако, в настоящее время актуальным является переход от частных направлений прогнозов (например, синоптики) к более общим, учитывающим широкий комплекс экономико-экологических факторов. Основная причина, побуждающая нас заниматься прогнозированием, состоит в том, что существуют явления, будущее которых мы не знаем, но они имеют, тем не менее, важное значение для решений, принимаемых нами в настоящем. Подпрограмма «Прогнозирование» является, пожалуй, центральной в структуре Программы и предполагает как развитие системы прогнозирования самих изменений климата и их антропогенной составляющей, так и прогнозирование экономико-экологических и социально-экономических последствий этих изменений.

Подпрограмма «Выбросы». Данная программа предусматривает создание и функционирование на основе компьютеризации подсистем сбора и статистического учета данных, охватывающих все виды источников парниковых газов на территории Украины. Меры по реализации данной подпрограммы разделены на три модуля: разработка и внедрение системы учета выбросов парниковых газов промышленностью, сельским и коммунальным хозяйством, совершенствование системы ограничения выбросов парниковых газов, разработка и внедрение технологий снижения выбросов парниковых газов в различных отраслях хозяйства.

Подпрограмма «Мониторинг». Комплекс мероприятий реализации этой подпрограммы направлен на создание и обеспечение функционирования системы наблюдений за климатически активными примесями в атмосфере (парниковые газы, аэрозоли) в том числе — внесение парниковых газов в список загрязняющих веществ, по которым проводится мониторинг. Это позволит осуществить контроль концентрации парниковых газов

(двуокиси углерода, метана, закиси азота, тропосферного озона) и аэрозолей в атмосфере, оценить эффективность мероприятий, направленных на стабилизацию уровня атмосферных концентрации парниковых газов. Реализация подпрограммы предполагает создание и совершенствование аналитической базы системы наблюдений за парниковыми газами и аэрозолями в атмосфере, обеспечение системы метрологического контроля, разработку унифицированных программ наблюдений за парниковыми газами и аэрозолями в атмосфере с учетом международных требований.

Подпрограмма «Депонирование». Подпрограмма предполагает сбор и накопление данных об изменениях запаса углерода в экосистемах на территории причерноморского региона, под влиянием хозяйственной деятельности и климатических изменений для расчета объемов выбросов и поглощения парниковых газов. На базе этой информации будут обеспечены расчет и анализ структуры и динамика выбросов и поглощения парниковых газов, их влияния на процессы глобального потепления. Среди заданий подпрограммы — изучение потенциала экосистем к поглощению (депонированию) диоксида углерода, а так же реализация мер по увеличению объемов поглощения диоксида углерода.

Максимальным значением продукции для болот может служить величина до 4,05 Гт Углерода в год ($1,35 \text{ кг C} / (\text{м}^2 \text{ год}) \times 3 \times 10^6 \text{ км}^2$). Что касается продуктивности отдельных экосистем болот в Украине, то следует привести следующие данные: одним из доминирующих видов в водных экосистемах украинской дельты Дуная является *Fragmites australis*. Его способность поглощения CO_2 составляет — $3-20 \times 10^{-2} \text{ кг}$ на кг сухой массы. Только для участка Стенцовско-Жебрянские плавни, площадью — 10 000 га, при сухой массе *Fragmites australis* $3 \text{ кг} / \text{м}^2$ поглощение углерода составит в течении вегетационного периода — до 3 000 тонн. Продуктивность болот превышает продуктивность лесов умеренных широт в 2,5 раза. Эти данные должны быть особенно учтены при планировании высадки лесов с целью депонирования углерода. В настоящих условиях имеет смысл программа сохранения и восстановления водно-болотных угодий на юге Украины. Одним из показателей экономической, социальной и политической эффективности которой может стать функция депонирования углерода.

Подпрограмма «Экономика»: Адаптация региональной экономики к условиям изменения климата. Задание подпрограммы состоит в предупреждении отрицательных последствий изменения климата для экономики Украины путем своевременной к ним адаптации. Для этого предусматриваются:

создание системы сбора, анализа и обобщения информации по воздействиям изменения климата на отрасли экономики, здоровье человека, управляемые и природные экосистемы в целях обеспечения государственных органов власти и заинтересованных организаций надежной и достоверной информацией для принятия решений по предупредительным мерам, совместно с разработкой системы мер по адаптации хозяйственной инфраструктуры к отрицательным последствиям изменения климата. Разработку предложений по внедрению инвестиционного регулирования в сфере предотвращения опасных изменения климата, механизма введения статей расходов на предотвращение изменений климата в государственный и местный бюджет, использование средств внебюджетных экологических фондов для целей предотвращения опасных изменения климата.

Подпрограмма «Образование и политика»: Формирование системы связей с общественностью и экологического образования в сфере предотвращения отрицательных последствий изменения климата. В соответствии со статьёй 6 Рамочной конвенцией ООН по изменению климата, Украина осуществляет: разработку и осуществление программ просвещения и информирования общественности по проблемам изменения климата и его последствий; доступ общественности к информации об изменении климата и его последствиях; участие общественности в рассмотрении вопросов изменения климата и его последствий и в разработке соответствующих мер реагирования и подготовку научного, технического и управленческого персонала. Эти меры реализуются путем разработки и реализации программ экологического образования и связей с общественностью по вопросам изменения климата.

Выводы

1. Современные глобальные тенденции изменения климата требуют решительных действий, направленных на предотвращение отрицательных последствий изменения климата для экономики, экосистем и здоровья населения путем уменьшения его антропогенной составляющей и создания системы адаптации к условиям изменения климата. В настоящее время созрела острая необходимость дальнейшего формирования эффективной региональной политики в сфере предотвращения опасных изменений климата. Одним из путей которой может стать принятие новой региональной программы, направленной на предотвращение отрицательных изменений климата.

2. Разработка и дальнейшая реализация предложенной схемы формирования Программы по предотвращению опасных изменений климата

и их отрицательных экономико-экологических последствий для Причерноморского региона создаст организационную систему предотвращения опасных изменений климата, позволит обеспечить органы государственной власти и отрасли экономики Украины достоверной информацией для принятия хозяйственных и других решений, уменьшения ущерба, связанного с отрицательными последствиями изменения климата, а также, для максимального использования его возможных положительных факторов.

3. В результате реализации Программы будет создана институциональная база предотвращения опасных изменений климата, разработаны научно обоснованные рекомендации для выполнения комплекса практических мероприятий по внедрению энерго- и ресурсосбережения, управления экосистемами с целью уменьшения выбросов и увеличения поглощения парниковых газов, по адаптации к изменениям климата отраслей экономики.

4. По международным экспертным оценкам, ожидаемый ущерб от изменения климата, при отсутствии адекватных мер по предотвращению отрицательных последствий его изменения, значительно превысит ущерб, наносимый в настоящее время в результате стихийных бедствий и загрязнения окружающей среды. Для условий Причерноморья экономический эффект от реализации Программы будет в 2–3 раза превосходить затраты на ее осуществление.

Литература

- 1 Борисенков Е., Кондратьев К. (1988) Круговорот углерода и климат. Ленинград.
- 2 Волошин Д. (2001) Прогнозирование экономико-экологических последствий повышения уровня Черного и Азовского морей в контексте глобального потепления климата. Управление морским природопользованием, сс. 117–121.
- 3 Кароль Л. (1989) Естественное и антропогенное изменение климата. Ленинград.
- 4 Міністерство охорони навколишнього природного середовища. Київ.
- 5 Николаева Л. (2011) Изменение климата в Восточной Европе Беларусь, Молдова, Украина. Zoі environment network
- 6 П'яте Національне повідомлення України з питань зміни клімату (2009) Рамкова Конференція про зміну клімату. Київ.
- 7 Перше національне повідомлення щодо питань зміни клімату (2000). Рамкова Конференція про зміну клімату. Американсько-Українська ініціатива з питань зміни клімату. Київ.
- 8 Степанов В. Н., Круглякова Л. Л., Харичков С. К., Громова Е. Н. (1995) Теоретические аспекты обеспечения ресурсно-экологической безопасности Украины. Одесса.
- 9 Степанов В. Н., Рубель О. Е., Волошин Д. В. (2002) Изменение климата и экономико-экологическая безопасность Украины: необходимость программно-целевых решений. Механізм регулювання економіки, 1–2: 34–46.
- 10 Шуйський Ю. Д. (2000) Типи берегів Світового океану. Одеса, Астропринт.

Україно-молдавські консультації в дельті Дністра

«Посилення молдавсько-українського транскордонного співробітництва та участі громадськості в розробці адаптаційних політик для управління водними ресурсами нижнього Дністра». Проект із такою назвою продовжився семінаром українських стейкхолдерів Нижнього Дністра 5 листопада 2011 року. Цей проект реалізовувався в 2011 році за підтримкою фонду Германа Маршалла (The German Marshall Fund) у рамках програми The Black Sea Trust for Regional Cooperation. Головним виконавцем проекту є Міжнародна екологічна асоціація хранителів ріки Еко-Тірас (Eco-TiRAS International Environmental Association of River Keepers). Українським партнером Проекту є Чорноморське регіональне відділення Української екологічної академії наук.

Міжнародна екологічна асоціація хранителів ріки Дністер «Eco-Tiras» створена екологічними неурядовими організаціями Дністровського Басейну ріки, що поєднує Молдову та Україну, з метою допомогти владі та населенню, аби управляти рікою життєздатним способом, використовуючи Інтегрований підхід до управління басейном ріки. На сьогодні «Eco-Tiras» поєднує 38 учасників неурядових організацій двох країн.

Чорноморське відділення Української екологічної академії наук створено в 1994 році як регіональна громадська організація з метою захисту інтересів учених, екологів — професіоналів, сталого регіонального розвитку та забезпечення екологічної безпеки в Чорноморському регіоні.

Програма «The Black Sea Trust for Regional Cooperation» — Чорноморський фонд регіонального співробітництва підтримує широке коло ініціатив громадянського суспільства, транскордонних ініціатив і міжнародних зв'язків. Преференції віддаються пропозиціям, спрямованим на посилення участі громадськості в прийнятті рішень, що мають вплив на публічну політику, посилення навичок лідерства окремих осіб і організацій, а також на посилення транскордонного співробітництва, що забезпечує передачу досвіду та інноваційних ідей за допомогою широкого спілкування та поширення інформації.

Метою проекту «Посилення молдавсько-українського транскордонного співробітництва та участі громадськості в розробці адаптаційних політик для управління водними

ресурсами нижнього Дністра» є посилення молдово-українського транскордонного співробітництва й розширення участі громадськості у визначенні пріоритетів та формулюванні транскордонних стратегій управління водними ресурсами Дністра в умовах зміни клімату.

Завданнями проекту є: на базі широкого обговорення із громадськістю й зацікавленими сторонами, сформулювати принципові напрямки адаптації водних ресурсів нижнього Дністра до зміни клімату з метою їхнього подальшого ствердження й впровадження на міждержавному рівні.

Розглядаючи зміну клімату як серйозну проблему навколишнього середовища, ініціювати невідкладні транскордонні дії двох країн по виробленню регіональної бази даних по його

потенційних негативних впливах, включаючи сценарії зміни стоку водних ресурсів у басейні Нижнього Дністра, їхнього потенційного дефіциту та відповідних наслідків для природних екосистем, сільського господарства тощо, пов'язаних з водою секторів економіки та суспільного господарства.

Проаналізувати існуючі законодавчі та транскордонні угоди між Молдовою та Україною з погляду їхньої здатності підтримки системи управління водними ресурсами досить гнучкої для адаптації до ймовірних негативних наслідків зміни клімату.

Розширити наявні спеціальні інформаційні ресурси по впливу зміни клімату на водотоки північно-західної частини Чорноморського басейну.

Для вирішення завдань проекту передбачалося проведення чотирьох семінарів (по двох на кожній стороні Дністра), спрямованих на підвищення інформованості й поінформованості представників НУО й зацікавлених сторін по проблемі «зміна клімату й водні ресурси Дністра» із завершенням міжнародною конференцією, націленою на вироблення рекомен-

дацій із транскордонних стратегій та заходів адаптації до зміни клімату.

23 травня 2011 р. в м. Одесі відбувся семінар «Посилення екологічної політики та ролі громадянського суспільства в процесі адаптації екосистем Нижнього Дністра до зміни клімату», у якому взяли участь більше 20-и громадських організацій України та Молдови. Серед них представники міжнародних організацій — Міжнародна екологічна асоціація хранителів ріки Еко-Тірас, організації, що є ініціатором проекту, представили аналіз

існуючої ситуації в сфері впливу змін клімату на екосистему Дністра; Всесвітній фонд природи WWF презентував досвід роботи із громадськістю у сфері зміни клімату.

Республіку Молдова представили на семінарі представники Національного центру суспільного здоров'я, вчені Інституту екології та географії Молдавської Академії наук, екологічна організація «Rena-sterea Rurala» та ін.

Серед українських учасників виступили фахівці Інституту проблем ринку й економіко-екологічних досліджень НАН України (В. М. Степанов, О. М. Громова), Державного агентства по водних ресурсах країни (В. С. Бабчук), Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова (С. М. Снігірьов), а також експерти громадських організацій: Чорноморського відділення УЕАН (Л. А. Міченко), МЕЦ ім. В. І. Вернадського (Т. Г. Чорна), МАМА—86 (В. А. Юрескул), Чорноморського жіночого клубу (С. Ф. Слесарьонук). На семінарі були присутні також представники всеукраїнських організацій, таких як Національний екологіч-

ний центр України, МБО «Екологія—Право—Людина». Взяли активну участь в обговоренні представники регіональних організацій — екологічної організації «Дельта» (Беляєвка), «Фортуна» (Овідіополь), Еколого-культурного центру ім. В. М. Гонтаренко, Фонду «Природна Спадщина», Центру регіональних досліджень (Одеса), НПО «Молодіжний Дунайський клуб» (Вилкове).

Учасники семінару обговорили теми, пов'язані із впливом актуальних змін клімату на екосистемі Нижнього Дністра і якість дністровської води, а також оцінили природні та антропогенні фактори, що впливають на сучасний стан водних ресурсів. Учені, фахівці та суспільні діячі двох країн дали оцінку сучасного стану та перспектив транскордонного співробітництва України та Молдови, оцінили ефективність участі громадськості та ступінь поінформованості місцевого населення в питаннях адаптації басейну Нижнього Дністра до зміни клімату.

Як відзначив Іван Русев: «Екосистемі Нижнього Дністра є унікальною природною спадщиною, що перебуває під постійним значним антропогенним впливом. Глобальні процеси зміни клімату є реальністю, їхній вплив на екосистемі басейну Дністра дуже глибокий. Разом з тим існує потенціал адаптації до них. Зміна клімату може спровокувати кардинальні зміни в басейні Дністра, які, при відсутності своєчасних адаптаційних мір, у край негативно позначаться на біорізноманітті екосистем, продуктивності сільського господарства, рекреаційних можливостях ріки й здоров'я населення».

5 листопада 2011 г у с. Маяки Біляєвського району Одеської області в приміщенні Міжра-

йонного управління зрошувальних систем відбувся другий семінар на українській стороні: «Участь стейкхолдерів у процесі адаптації екосистем Нижнього Дністра до змін клімату», у якому взяли участь близько 30 представників зацікавлених державних і громадських організацій, представники бізнесу регіону Нижнього Дністра, Одеського обласного управління водних ресурсів, журналісти.

Учасники семінару обговорили теми, пов'язані з можливістю адаптації екосистем Нижнього Дністра до актуальних змін клімату, якістю й кількістю дністровської води. Особлива увага була приділена питанням менеджменту Нижньодністровського Національного природного парку.

Учасниками семінару була підкреслена необхідність впроваджувати принципи інтегрованого управління водними ресурсами на основі співробітництва й обопільної відповідальності всіх зацікавлених сторін, включаючи природоохоронні території Дністра.

На підставі обговорення цих тем у підсумку семінарів були прийняті рекомендації:

- держави басейну Дністра зобов'язані обговорити й прийняти невідкладні адаптаційні міри в сфері водного менеджменту, охорони й відновлення природних екосистем басейну Дністра для зниження збитку здоров'ю людини й природі внаслідок кліматичних змін;
- країни басейну Дністра ма-

- ють підписати дністровський басейновий договір;
- для належної охорони Бойкових Дністра і його біорізноманіття в дельтовій частині Дністра тривалість весняного паводка повинна бути забезпечена тривалістю не менш одного місяця;
 - Україні й Молдові варто приступитися до розробки й імплементації на національному рівні фінансових механізмів забезпечення плати за екосистемі послуги з метою поліпшення умов функціонування природних екосистем Нижнього Дністра;
 - Україні рекомендується привести господарську діяльність в 100-метровій прибережній смузі ріки Дністер у границях заповідного урочища «Дністровські плавні» і Нижньодністровського національного природного парку в зоні Одеського питного водозабору, згідно вимог Водного й Земельного кодексів України й Закону України «Про природно-заповідний фонд України» (закон від 16.06.1992 № 2456-ХІІ);
 - керівництву України й Молдови варто забезпечити виконання погоджених молдово-українських міждержавних регламентів в області інформування й участі громадськості в прийнятті рішень у сфері управління басейном Дністра.

Черговий етап діалогу двох берегів Дністра — конференція «Міжнародне співробітництво в адаптації до зміни клімату водних ресурсів і екосистем Дністра» пройде 18 листопада 2011 р. у столиці Молдови м. Кишинів.

Олег Рубель,
Анастасія Снігірєва,
 Чорноморське
 відділення УЕАН

Зміна клімату в цифрах та фактах

Ще одним видом тварин, яким смертельно загрожує скорочення площі льодів в Арктиці, учені називають китів, у тому числі популяції нарвалів і белух. Води, що теплішають, містять менше планктону, яким харчуються кити. Тобто, флуктуації клімату призводять до погіршення доступності їжі для китів, що в свою чергу призводить до зростання смертності китів. На сьогодні, за підрахунками WWF, залишилося 300–350 особин.

Шостим номером у списку WWF значаться чотири популяції пінгвінів, чисельність яких сильно поменшала за останні роки. Підвищення температури приводить до танення антарктичних льодів і виснаженню водних біоресурсів, від яких залежить виживання пінгвінів. Деякі колонії імператорського пінгвіна скоротилися у два рази за останні 50 років, а на північно-західнім узбережжі Антарктики пінгвінів Аделі стало менше на 65% за останні 25 років.

На конференції в Москві кліматологи розглянули проблеми адаптації до зміни клімату

Виходячи з потреб наукового обговорення проблем адаптації, обміну міжнародним досвідом і планами в області адаптації, вироблення пріоритетів досліджень в області адаптації Російська Федерація організувала міжнародну конференцію з проблем адаптації до змін клімату (Паік-2011).

Ідея проведення в Москві такого форуму була висловлена в червні 2010 року на зустрічі «великої вісімки» в канадському Мускоке. У декларації «великої вісімки» було зазначено, що необхідно більш ретельно вивчити вплив кліматичних змін на глобальному, державному та регіональному рівнях, а також можливості для адаптації до них, обмінятися національним досвідом і планами адаптації на конференції в Росії.

7–9 листопада 2011 року у Центрі міжнародної торгівлі в Москві міжнародна наукова конференція збрала більше 600 представників із 33 країн світу. Серед них, керівник Росгідромету Олександр Фролов, який очолив організаційний комітет, глава Міжурядової групи експертів зі зміни клімату Раджендра Пачаурі, спецпредставник Генерального секретаря ООН з питань зменшення небезпеки лих Маргарета Вальстрем, Генеральний секретар Всесвітньої метеорологічної організації Мішешь Жарро, представники Світового банку, ЮНЕП, російські та зарубіжні кліматологи і метеорологи, політики, чиновники, економісти і бізнесмени, представники громадськості. Представники МБО «Екологія-Право-Людина» також взяли участь у цьому заході.

Протягом трьох днів відбувалось всебічне обговорення та

наукове обґрунтування заходів адаптації до подій і очікуваних кліматичних змін та обмін міжнародним досвідом і планами в області адаптації. Були представлені такі основні тематичні напрямки: оцінка впливу змін клімату на сталий розвиток, вразливість, ризики, збитки і вигоди, можли-

вості адаптації до поточних і очікуваних кліматичних змін, великомасштабних погодних аномалій та їх наслідків, включаючи розвиток систем спостережень і систем раннього попередження, а також визначення нових підходів, які можуть внести свій вклад у збереження стабільного клімату.

Керівник юридичного відділу ЕПЛ Єлизавета Алексеева

В даний час доведено, що на Землі відбувається підвищення глобальної температури. За оцінкою Міжурядової групи зі зміни клімату, за 20 століття середня температура на планеті збільшилася на 0,8 градуса, причому це потепління з високим ступенем ймовірності пов'язане з викидами парникових газів в результаті діяльності людини. За оцінкою експертів, щоб уникнути непередбачуваних наслідків, необхідно утримати потепління в межах не більше 2 градусів до 2050 року.

Глобальне потепління означає не тільки зростання температури сам по собі, але і частіші екстремальні явища погоди, таких як повені, урагани, посухи, випадки екстремально сильної спеки або холоду.

Глава Росгідромету зазначив, що серед наслідків глобального потепління найбільш серйозну загрозу представляє зростання числа і інтенсивності екстремальних погодних явищ — посух, повеней, хвиль тепла. Зокрема, в Росії економічний збиток від аномально жаркого літа 2010 року склав близько 250–280 мільярдів рублів».

«Нам потрібно добитися прориву в управлінні кліматичними ризиками. Вирішення цих завдань неможливе без інтеграції науки, політики та практичної діяльності», — сказав Фролов. За його словами необхідно перевести градуси, які зрозумілі кліматологам в поняття і величини, які можуть послужити основою для прийняття рішень політиками і чиновниками.

За словами Фролова, для адаптації до змін клімату недостатньо лише оцінити очікуваний вплив. Необхідно знати, коли, де, що саме потрібно робити, і скільки це коштує. Практика державного управління в сфері

адаптації потребує економічного обґрунтування заходів з адаптації, в оцінці впливу кліматичної інформації на ефективність господарської діяльності, щодо оцінки кліматичних ресурсів в умовах мінливого клімату, у створенні правових та економічних механізмів приватно-державного партнерства в області адаптації. Тому необхідно докласти максимальних зусиль для скорочення величезного на сьогоднішній день розриву між потребами в кліматичній інформації та можливостями кліматичної науки.

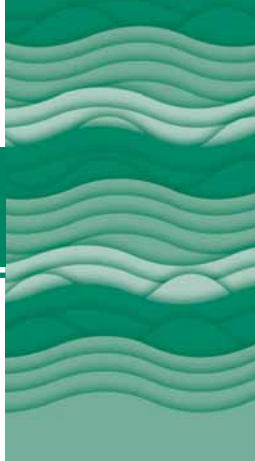
Доповідачами під час пленарних засідань, неодноразово зазначалось, що лише своєчасні попереджувальні заходи з адаптації зможуть сприяти зниженню ризиків і потенційної шкоди, пов'язаних з погодно-кліматичними впливами, в тому числі в умовах мінливого клімату, та отримання можливих додаткових вигод. При виробленні спільних міжнародних дій у відношенні до адаптації до змін клімату важливо враховувати забезпеченість стійкості економік країн до кліматичних змін, весь комплекс потенційних втрат і вигод від запропонованих дій. Необхідні додаткові дослідження для оцінки впливу кліматичних змін на глобальному, регіональному, національному та субнаціональному рівнях, розробка варіантів дій з адаптації, включаючи інфраструктурні та технологічні інновації, залучення бізнесу в дії по адаптації, а також облік проблеми корінних і малих народів, що проживають в кліматично уразливих регіонах в контексті адаптації.

Під час роботи в секціях, вчені представили нові підходи до вирішення проблеми стабілізації сучасного клімату з використанням так званих геоінженерних технологій, включаючи

використання стратосферних аерозолів. На думку вчених, поряд із заходами щодо скорочення антропогенних викидів парникових газів, технології регулювання потоку сонячної радіації та інтенсифікації поглинання парникових газів з атмосфери можуть дати певний внесок у зниження зростання глобальної температури і її стабілізацію. Такі нові технології, поряд з розширенням можливостей світового співтовариства з захисту глобальної кліматичної системи, можуть також знизити масштаб негативних наслідків кліматичних змін і масштаб дій з адаптації. Разом з тим, при розробці нових технологій повинна бути проявлена максимальна обережність.

За результатами роботи конференції було напрацьовано ряд важливих рекомендацій у сфері адаптації, які плануються представити на зустрічі Сторін Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату, що відбудеться в кінці листопада-початку грудня в Дурбані.

Наталія Шпег,
юрисконсульт
1-ої категорії ЕПЛ

Огляд нормативних актів у сфері зміни клімату

«Країнам, що уникають розмов на цю тему, в тому числі Сполученим Штатам, хочу сказати ось що: існує така річ, як совість в світовому масштабі, і зараз саме час до неї прислухатись».

*Пол Мартін
(прем'єр-міністр Канади з приводу приєднання міжнародних зусиль до обмеження викидів CO₂ та інших парникових газів)*

Зміна клімату на планеті є однією з найбільш серйозних екологічних проблем сучасності, яка все частіше стає причиною негативних наслідків для довкілля, економіки та суспільства. Зміна клімату — це не лише зміна стану довкілля, але й питання, пов'язане з правами людини для мільйонів людей та спільнот в усьому світі. Визнанням світового значення проблеми антропогенних змін клімату є те, що 194 країни ратифікували Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату та 187 країн — Кіотський протокол до неї.

Саме тому, кожна держава повинна «взяти в свої руки» вирішення проблеми зміни клімату та розпочати саме із забезпечення належної нормативно-правової бази, від якої залежить уся кліматоохоронна політика країн та стан дотримання прав і свобод її громадян.

Викиди парникових газів є частинкою атмосферного повітря, так як відповідно до Закону України «Про охорону атмосферного повітря»: атмосферне повітря — життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який є природною сумішшю газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень. Повітря необхідне для дихання живих істот і є одним із засобів забезпечення життя особи, право на яке гарантується статтею 27 Конституції України. Життя без повітря неможливо, саме тому у ст. 13

Конституції України закріплено, що атмосферне повітря є об'єктом права власності Українського народу; від імені та в інтересах народу ефективно управління атмосферним повітрям здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Зважаючи на те, що нормотворчою функцією у сфері зміни клімату наділені ряд органів влади України, то, у своїй діяльності із розробки та прийняття нормативно-правових актів, вони зобов'язані діяти в інтересах свого народу, таким чином, щоб забезпечити конституційні права кожної людини на життя, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

«Державна законотворчість обмежена природними законами і, відповідно, все, що не йде проти природного закону, може бути оголошене законом від імені тих, хто володіє верховною владою», — зазначав ще Томас Гобс у середині XVII століття.

Разом з читачами розглянемо, який же стан із законодавством у сфері зміни клімату в Україні на початку XXI століття. Якими нормативно-правовими актами воно представлено та які сфери залишаються нерегульованими станом на кінець 2011 року?

Законодавство у сфері зміни клімату включає в себе національне та міжнародне. Зважаючи на пріоритетність норм міжнародного права над національними, найважливіша роль серед норма-

тивно-правових актів у сфері зміни клімату належить міжнародним договорам, ратифікованим Україною. Адже, як вказано в статті 9 Конституції України: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Окрім того, в статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України» зазначено: «Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору».

Ще в 1996 році Україна ратифікувала **Рамкову Конвенцію ООН про зміну клімату (надалі — Рамкова конвенція)**, а згодом, в 2004 році — **Киотський протокол до Рамкової конвенції (надалі — Киотський протокол)**, таким чином взявши на себе зобов'язання виконувати положення цих міжнародних договорів. Основною метою Рамкової конвенції є розроблення стратегії захисту та збереження кліматичної системи, досягнення стабілізації концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допустить небезпечного антропогенного впливу на клімат. На жаль, в даний час, в Україні положення Конвенції належним чином не виконуються, в основному через відсутність належного регулювання та повноти реалізації її вимог у національному законодавстві.

Як вже зазначалось, питання зміни клімату тісно пов'язане з правами людини і може мати прямий і непрямий вплив на життя людини. Мільйони людей в світі потерпають від підвищення рівня моря, повеней та ураганів, опустелювання, пересихання річок та втрати ґрунтових вод, танення льодовиків та інших негативних впливів. Зміна клімату впливає на дотримання фундаментальних прав людини — права на життя, здоров'я, культуру, воду, їжу та притулок. Ці права людини визнані в основних договорах стосовно захисту прав людини та регіональних конвенціях з прав людини. Такими є Загальна декларація з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Американська конвенція з прав людини, Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини, Африканська хартія про захист прав людини та народів. У всіх вищеперелічених пактах зазначено те, що зміна клімату має безпосереднє відношення до прав людини.

У 2008 році Рада ООН з прав людини прийняла **Резолюцію 7/23 «Права людини і зміна клімату»** (надалі — резолюція). У Резолюції визнається, що «зміна клімату створює безпосередню та далеко-

сяжну загрозу для людей та спільнот в усьому світі і впливає на повне дотримання прав людини» та зазначено, що «зміна клімату є глобальною проблемою, котра вимагає глобального вирішення».

Неможливо не згадати й про Конвенцію ЮНЕСКО про охорону світової культурної та природної спадщини, адже зміна клімату значно впливає на біорізноманіття об'єктів світової спадщини. Підвищення температури спричинятиме опустелювання, частим пожежам, зміні ареалів поширення тварин і рослин. Відомо, що об'єктами природної спадщини є екосистеми, де живуть рідкісні види, що є важливими складовими світового біорізноманіття. Таке твердження було визнано й Комітетом з охорони світової спадщини, який зазначив: «Вплив зміни клімату зараз торкається, і ймовірно у наступні роки буде торкатися багатьох об'єктів природної і культурної світової спадщини», а також закликав усі країни-члени вживати необхідних заходів щодо попередження та уникнення такого впливу.

У зв'язку із останніми подіями у контексті вуглецевого ринку в Україні, ЕПЛ рекомендує Україні застосовувати та дотримуватись Схеми торгівлі викидами Європейського Союзу, котра базується на **Директиві ЄС щодо торгівлі викидами 2003/87/ЄС (EU ETS)**, яка набрала чинності 25 жовтня 2003 року. Така система торгівлі викидами є найбільшою в світі системою торгівлі викидами, і є однією з основних складових кліматичної політики ЄС.

ЄС встановлює ліміти на надходження одиниць скорочень від механізмів чистого розвитку та спільного провадження, щоб стимулювати впровадження проектів по скороченню викидів всередині країни. До складу EU ETS входять більше дванадцяти тисяч підприємств, які створюють більше половини європейських викидів CO₂ та 40 відсотків від усіх викидів парникових газів. Сюди входять такі сектори як енергетика, виробництво та обробка чорних металів, видобувна промисловість, целюлозно-паперова промисловість, ведення моніторингу та звітності викидів яких є надзвичайно актуальними та необхідними для України. Наразі таких заходів в Україні поки що не проводиться.

З часу ратифікації Рамкової конвенції та Киотського протоколу в Україні досі не прийнято на рівні закону жодного нормативно-правового акту у сфері зміни клімату. Протягом кількох років держава робила перші кроки щодо юридичного врегулювання питання зміни клімату в Україні, а також антропогенних викидів парникових газів, розробивши проекти законів України: «Про регулювання та управління викидами та абсорб-

цією поглиначами парникових газів», «Про екологічний ринок України», «Про регулювання у сфері енергозбереження», «Про парникові гази». Усі ці проекти мали спільну мету — визначити правові та організаційні основи запобігання і пом'якшення наслідків зміни клімату, виконання зобов'язань України за Рамковою конвенцією та Кіотським протоколом та навіть дещо збігались за змістом. Втім, якщо більш детально проаналізувати зміст цих законопроектів, то висновок такий. Основний акцент робиться не на зменшенні викидів парникових газів, а на міжнародній торгівлі квотами та проектах спільного впровадження. Відсутня самостійна ініціатива держави у зменшенні негативного впливу на клімат. Проте ці законопроекти досі не прийняті, а перші два із них — «доручено врахувати в іншому проекті».

Лише проект Закону України «Про регулювання у сфері енергозбереження» пройшов перше читання у Верховній Раді України. Незважаючи на те, що, водночас і громадськістю, в результаті проведення громадського обговорення, і висновком Головного науково-експертного управління, висловлено низку зауважень до його змісту, звернуто увагу на низку прогалин та недоліків, які потребують значного доопрацювання. Законопроект визначає правові, економічні та організаційні основи державної політики у сфері регулювання обсягу антропогенних викидів та поглинання парникових газів з метою підвищення енергоефективності шляхом впровадження енергозберігаючих технологій і спрямований на виконання зобов'язань України у цій сфері. Втім, напрямок енергозбереження є лише одним з багатьох результатів впровадження положень та механізмів Кіотського протоколу. Таким чином, назва зазначеного законопроекту не відповідає його суті, змісту, меті та завданням, звужує можливість запровадження гнучких механізмів, передбачених Кіотським протоколом.

Щодо проекту Закону України «Про регулювання та управління викидами та абсорбцією поглиначами парникових газів», то саме Національним планом заходів з реалізації Кіотського протоколу передбачено затвердження цього нормативного акту. Втім, оскільки він не був підтриманий комітетом Верховної Ради України з екополітики, то назву документа змінили з «антропогенної» на «енергозберігаючу», передали на розгляд до Комітету з питань паливно-енергетичного комплексу, у якому хоч і немає фахівців із питань парникових викидів, проте необхідну кількість голосів у першому читанні законопроект отримав. Щоб не наштовхнутися на спротив великого бізнесу, автори документа вирішили його зацікавити — передбачили норму, яка звільняє від оподаткування імпорту устаткування «на покращення екології».

Внаслідок проведеної наукової експертизи проекту Закону України «Про екологічний ринок України», надано експертний висновок про доцільність його відхилення за результатами розгляду у першому читанні, а за інформацією із сайту Верховної Ради України від 21. 10. 2010 року, законопроект доручено врахувати в іншому проекті.

Досить важливі завдання ставив перед собою проект Закону України «Про парникові гази» у сфері запобігання і пом'якшення наслідків зміни клімату, виконання зобов'язань України за Рамковою конвенцією та Кіотським протоколом. Втім він був знятий з розгляду ще 07. 07. 2010 року.

Незважаючи на відсутність спеціальних законів у сфері зміни клімату, чинне законодавство України заклало основи для охорони, збереження та відновлення стану атмосферного повітря, як одного із основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища, у деяких її законах ще до часу ратифікації Україною Рамкової конвенції та Кіотського протоколу.

Зокрема, загальні вимоги у сфері охорони атмосферного передбачено **Законами України «Про охорону атмосферного повітря», «Про охорону навколишнього природного середовища»**. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» визначає правові і організаційні основи та екологічні вимоги в галузі охорони атмосферного повітря, серед них передбачені такі нормативи: екологічної безпеки атмосферного повітря; гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел; гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел; вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел; допустимого викиду забруднюючих речовин.

Відносини з приводу негативного впливу на клімат майже не врегульовані у вказаному законі. Лише ч. 2 ст. 16 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» під назвою «Регулювання діяльності, що впливає на погоду і клімат» передбачає, що: «Підприємства, установи і організації відповідно до міжнародних угод зобов'язані скорочувати і в подальшому повністю припинити виробництво і використання хімічних речовин, що шкідливо впливають на озоновий шар, а також скорочувати викиди діоксиду вуглецю та інших речовин, накопичення яких у атмосферному повітрі може призвести до негативних змін клімату».

Разом з тим, механізм із реалізації цієї статті досі не закріплено ні в цьому законі, ні в інших нормативно-правових актах. Таким чином, підприємства, установи та організації не здійсню-

ють жодних заходів із скорочення викидів речовин, накопичення яких у атмосферному повітрі може призвести до негативних змін клімату; відсутня інформація про те, яка кількість цих речовин, утворена внаслідок діяльності кожного підприємства є допустимою та такою, що негативно впливає на клімат; відсутні обмеження щодо кількості викидів.

На думку авторів, необхідним є розроблення окремого розділу у Законі України «Про охорону атмосферного повітря», який буде регулювати загальні вимоги щодо зміни клімату, а також внесення парникових газів до списку забруднюючих речовин, що автоматично обмежить кількість викидів парникових газів через встановлені на сьогоднішній день для забруднюючих речовин правила, стандарти, нормативи, дозволи та ліміти на викиди, їхній моніторинг, облік.

Стосовно Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», то він визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Також, згідно преамбули цього Закону, Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, збереження, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище. Відповідних змін у регулюванні відносин зміни клімату потребує і цей Закон.

Удосконалення системи відповідальності за порушення вимог у сфері антропогенного впливу на зміну клімату повинно бути здійснено шляхом встановлення окремих складів правопорушень у Кодексі України про адміністративні правопорушення та в Кримінальному кодексі України.

Важливе значення у регулюванні сфери зміни клімату в Україні належить **підзаконним нормативно-правовим актам**, які, на відміну від наявних законів, є велика кількість та які глибше регулюють актуальні у цій сфері питання. Детальніше проаналізуємо деякі із них, не претендуючи на всебічний та повний аналіз нормативних актів, що не передбачено форматом публікації.

Постановою КМУ «Про кліматичну програму України» (Кліматична програма) від 28 червня

1997 р. № 650, клімат визнано одним із основних природних ресурсів, від якого залежать умови життя і діяльності людини, напрями і рівень розвитку економіки.

У Кліматичній програмі, яка є складовою частиною Всесвітньої кліматичної програми, також зазначено, що незначні зміни клімату на фоні складної екологічної ситуації в Україні можуть викликати значні соціально-економічні збитки, якщо не вживати комплексу заходів до запобігання їм. Кліматична програма визначає, що коливання клімату є наслідком не лише природних процесів, але й результатом господарської діяльності людини, в першу чергу через викиди в атмосферу парникових газів, головні з яких діоксид вуглецю та метан.

У Преамбулі йдеться про те, що підвищення середньої глобальної температури приземного шару атмосфери призведе до значних змін клімату в багатьох регіонах світу, у тому числі в Україні. Це суттєво вплине на всі сфери діяльності людини, а також на біологічну різноманітність, поверхневі та підземні води, земельні ресурси, тощо.

Оскільки, виконання Кліматичної програми, в якій передбачено низку важливих заходів і робіт, наукових досліджень, було розраховано лише на 1998–2002 роки, вважаємо, що на сьогодні необхідно прийняти нову Кліматичну програму на найближчі роки та План заходів до неї, в якому будуть визначені конкретні заходи, їхні виконавці та джерела фінансування.

Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1999 р. № 583 було створено **Міжвідомчу комісію із забезпечення виконання Рамкової конвенції**, основною метою роботи якої є організація розроблення та координації впровадження національної стратегії та національного плану дій з виконання міжнародних зобов'язань України із зміни клімату. До складу Міжвідомчої комісії входять представники від органів державної влади, в тому числі від Мінприроди, Держкоінвестагентства, та за згодою, представники громадських організацій (на сьогодні членом цієї комісії від громадськості є голова Робочої групи з питань зміни клімату), наукових установ, народні депутати. Основною формою їхньої роботи є засідання, які проводяться щокварталу відповідно до плану роботи Комісії, затвердженого головою Комісії, або у разі потреби.

В Україні розпорядженням уряду був затверджений **Національний план заходів з реалізації положень Кіотського протоколу** (надалі — Національний план) від 18 серпня 2005 року № 346-р. (зі змінами від 5 березня 2009 року). Національний

план містить низку заходів, спрямованих на виконання міжнародних зобов'язань зі зміни клімату, перелік виконавців цих заходів (відповідні органи державної влади) та строки, протягом яких вони повинні бути виконані. Станом на сьогодні більшість із цих заходів не виконано у зазначені в Національному плані строки, а тому не реалізованими, проте передбаченими залишаються такі заходи:

- розроблення порядку організації та проведення моніторингу за антропогенними викидами парникових газів (строк виконання минув у грудні 2009 року);
- удосконалення системи методологічного та інформаційного забезпечення, що використовується для визначення обсягу викидів парникових газів у секторах економіки, з урахуванням міжнародних вимог та відображення інформації про такий обсяг за результатами державних статистичних спостережень у звітно-статистичній документації (строк виконання минув у грудні 2009 року);
- розроблення методики визначення обсягу абсорбції парникових газів (строк виконання минув в 2009-2010 роках);
- підготовка і затвердження Національного плану розподілу дозволів на антропогенні викиди із джерел парникових газів (строк виконання минув у червні 2009 року).
- не затверджено регіональні та галузеві плани заходів з адаптації до зміни клімату.

Розроблений, втім досі не затверджений Національний план заходів з пом'якшення наслідків зміни клімату. До грудня 2010 року передбачалось розроблення Національного плану заходів щодо адаптації до зміни клімату з визначенням джерел їх фінансування, а також рекомендації щодо розроблення відповідного плану заходів для місцевих органів виконавчої влади. Попри пропущені строки 12. 10. 2011 року оприлюднено для обговорення з громадськістю **проект Національного плану заходів з адаптації до зміни клімату**.

Неналежне виконання міжнародних зобов'язань, взятих на себе Україною, підтвердив й Указ Президента України про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 року «**Про стан і проблеми імплементації Україною Рамкової конвенції ООН про зміну клімату**».

Мінприроди у тримісячний строк разом із Державним комітетом статистики України було доручено :

- вдосконалити методологічне забезпечення визначення обсягів викидів парникових газів згід-

но з Керівними принципами проведення національної інвентаризації антропогенних викидів парникових газів, розробленими Міжурядовою групою експертів з питань зміни клімату;

- переглянути порядок взяття на державний облік об'єктів, які справляють або можуть справити шкідливий вплив на здоров'я людей і стан атмосферного повітря, видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, з метою створення максимально повного переліку підприємств, які мають джерела викидів парникових газів;
- забезпечити належну підготовку, попереднє обговорення громадськістю та своєчасне подання до секретаріату Конвенції щорічних національних кадастрів антропогенних викидів із джерел та абсорбції поглиначами парникових газів в Україні відповідно до вимог документів, прийнятих Конференціями Сторін Конвенції.

Втім, чи належним чином виконано це станом на сьогодні, невідомо, Відомо лише, що 12 жовтня 2011 року Комітет Секретаріату Рамкової конвенції прийняв рішення про призупинення участі України в міжнародній торгівлі квотами на викиди парникових газів за порушення правил надання звітності згідно з правилами Кіотського протоколу. Таке рішення було прийнято на основі перевірки кадастру за 2008 рік. Таким чином, можемо лише здогадуватись, як реалізувались чи реалізуються попередні пункти вищезазначених завдань для Міністерства, термін виконання яких сплив ще 20. 10. 2007 року.

Указом Президента України від 12 вересня 2005 року, **Мінприроди визначено координатором заходів щодо виконання зобов'язань України за Рамковою конвенцією та Кіотським протоколом**. Постановою КМУ від 10 квітня 2006 р. № 468 визначено сам порядок координації заходів, згідно якого відповідні органи подають Держекоінвестагентству щороку до 15 грудня інформацію про обсяги споживання всіх видів палива, а також види промислової та сільськогосподарської діяльності, внаслідок яких утворюються антропогенні викиди. На підставі цих даних Держекоінвестагентство формує та подає Секретаріатові Рамкової конвенції **національний кадастр антропогенних викидів та абсорбції парникових газів і національне повідомлення про зміну клімату**.

Порядок проведення інвентаризації антропогенних викидів та абсорбції парникових газів та складання на підставі цих даних національного кадастру, контроль за його якістю здійснюється відповідно до Постанови КМУ від 21 квітня 2006 р. № 554 «Про затвердження Порядку функціонування національної системи оцінки антропогенних

викидів та абсорбції парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар.

Відповідно до Постанови КМУ від 17 квітня 2008 р. № 392 «Про забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України за Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату та Кіотським протоколом до неї», **Держекоінвестагентство визначено органом, уповноваженим на провадження міжнародної діяльності за Кіотським протоколом до Рамковою конвенцією.** Разом з тим, Постановою КМУ від 13 вересня 2002 р. № 1371 (із змінами від 2 березня 2010 р.) **Держекоінвестагентство, Мінприроди, МЗС, Мінекономіки, Держенергоефективність** визнано відповідальними за виконання зобов'язань, що впливають із членства України в Конференції Сторін Рамкової конвенції.

Велика кількість прийнятих підзаконних нормативно-правових актів переважно регулюють окремі питання у сфері зміни клімату. **У сфері реалізації проектів спільного впровадження** розроблені такі нормативні документи:

- постанови Кабінету Міністрів України: а) Про затвердження Порядку надання державної підтримки власникам об'єктів, що реалізують проекти, спрямовані на скорочення обсягу антропогенних викидів парникових газів згідно із статтею 6 Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (від 25 листопада 2009 р. № 1313); б) Про порядок розгляду, схвалення та реалізації проектів, спрямованих на зменшення обсягу антропогенних викидів або збільшення абсорбції парникових газів згідно з Кіотським протоколом до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (від 22 лютого 2006 р. № 206);
- Накази Держекоінвестагентства: а) Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підготовки та подання на розгляд проектів спільного провадження юридичними особами (від 01 червня 2006 р. № 273); б) Про затвердження Вимог до документів у яких обґрунтовуються обсяги антропогенних викидів та абсорбції парникових газів для отримання листа-підтримки власником джерела викидів, на якому планується реалізація проекту спільного провадження (від 17 липня 2006 р. № 341); в) Про затвердження вимог до підготовки проектів спільного провадження (від 17 липня 2006 р. № 342); г) «Про затвердження Інструкції про реалізацію проектів спільного впровадження за національною процедурою» від 18 грудня 2008 року № 79, тощо.

Велика кількість двохсторонніх угод та меморандумів, укладена із іншими країнами, наприклад

Угода між Урядом України та Урядом Французької Республіки про сприяння проектам відповідно до Механізму спільного впровадження Кіотського протоколу.

У сфері міжнародної торгівлі викидами парникових газів:

- постанови Кабінету Міністрів України: а) Про формування і ведення Національного електричного реєстру антропогенних викидів та абсорбції парникових газів від 28 травня 2008 р. № 504; б) Про затвердження Порядку розгляду, схвалення і реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій та пропозицій щодо здійснення заходів, пов'язаних з реалізацією таких проектів і виконанням зобов'язань сторін Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 22.02.2008 № 221 (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 06.09.2010 № 807); в) Про здійснення попередньої оплати робіт з капітального ремонту, пов'язаних з реалізацією проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій за рахунок коштів, отриманих від продажу частин установленої кількості викидів парникових газів відповідно до статті 17 Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 6 грудня 2010 р. № 1108;
- розпорядження Кабінету Міністрів України: а) Про укладення договору купівлі-продажу одиниць (частин) установленої кількості між Нацеконінвестагентством та Міністерством довілля, сільськогосподарських та морських справ Іспанії (від 18 листопада 2009 р. № 1388-р); б) Про укладання угод з продажу одиниць встановленої кількості (від 18 березня 2009 р. № 277-р); в) Про укладення договору між Національним агентством екологічних інвестицій України та Організацією з розробки нових енергетичних та промислових технологій (Японія) (від 29.01.2009 № 90-р); г) Про введення в обіг одиниць (частин) установленої кількості (від 30 липня 2008 р. № 1028-р.); д) Про операції з одиницями (частинами) установленої кількості (від 1 жовтня 2008 р. № 1294-р.); Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів, спрямованих на зменшення обсягів викидів (збільшення абсорбції) парникових газів від 23.03.2011 № 348 (зі змінами, внесені Постановою Кабінету Міністрів України від 09.06.2011 № 619);
- накази Нацеконінвестагентства: а) Про Порядок проведення національної інвентаризації антропогенних викидів із джерел та поглинання поглиначами парникових газів від 24 жовтня 2008 року № 58; б) Про затвердження Положення про Міжвідомчу робочу групу з розгляду та

схвалення проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій від 16 червня 2008 року № 27/1; – меморандум про взаєморозуміння між Національним агентством екологічних інвестицій України та Міністерством довкілля, суші та моря Італійської Республіки щодо співробітництва у сфері зміни клімату, розробки проектів спільного впровадження та участі в міжнародній торгівлі викидами за Кіотським протоколом до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату.

У сфері зміни клімату можуть прийматися й індивідуальні акти (акти застосування норм права), які стосуються конкретної особи або вирішення конкретної справи. Такими можуть бути акти Держекоінвестагентства, які приймаються при затвердженні проектів спільного провадження. До прикладу, Наказ Держекоінвестагентства № 2 від 25.02.2011 р., яким затверджено проект спільного впровадження «Впровадження заходів з енергоефективності на ВАТ „МК „АЗОВСТАЛЬ“».

Огляд законодавства дає підстави зробити такі висновки.

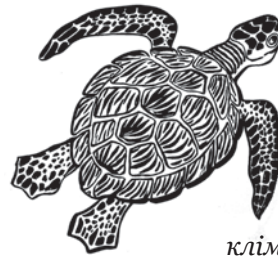
Національне законодавство є одним з найважливіших елементів реагування на зміну клімату. Наявна нормативна база України не є достатньою та потребує значного вдосконалення, особливо врегулювання питання зміни клімату на рівні законів.

Увага органів влади, уповноважених приймати законодавство у сфері зміни клімату, повинна бути перш за все спрямована на реальне скорочення викидів парникових газів. При прийнятті нормативних документів повинна бути забезпечена участь громадськості та максимальне врахування її думки, як того вимагає Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Оргуська конвенція).

Позитивний досвід міжнародної спільноти не може не стати прикладом для України. Саме тому слід рівнятися та запозичувати такий досвід країн західної демократії, що стосується не лише права на безпечне для життя та здорове довкілля, а й забезпечення реалізації прав людини загалом, передбачених в Загальній декларації з прав людини, Конституції України та інших міжнародних актах.

Аліна Самура,
спеціаліст з міжнародних питань,
юриконсульт ЕПЛ,
Наталія Шпег,
юриконсульт 1-ої категорії ЕПЛ

Зміна клімату в цифрах та фактах

Сьоме місце, на думку WWF, займають морські черепахи, для потомства яких небезпечна зміна клімату: температура гнізда чітко визначає стать нащадків, а холод робить чоловіче потомство, тоді як тепло сприяє появі жіночого. Потепління місць гніздування зменшує кількість чоловічого потомства, серйозно загрожуючи тим самим життєздатності популяції черепах.

На двох островах Індонезії, де живуть орангутанги Борнео, глобальна зміна клімату призведе до росту кількості опадів у сезон дощів і пожеж у сухий період. Через свою повільність багато орангутангів Борнео гинуть у розгул вогненної стихії. За підрахунками WWF, за останні десять років чисельність орангутангів скоротилася

на 30–50 %, і надалі єдиний вид цієї мавпи в Азії може зникнути протягом декількох десятиліть.

Що кожному потрібно знати про зміну клімату?

Олена Кравченко,
виконавчий директор ЕПЛ,
головний редактор журналу

Говорячи про зміну клімату ми не раз стикаємось з такими поняттями, як «адаптація», «вразливість», «здатність до адаптації», «оцінка адаптації», «ризик», «зміна клімату», тощо. Що ж означають ці поняття? Яке їхнє правильне тлумачення та як правильно їх розуміти і застосовувати власне у контексті питання зміни клімату? Саме на ці запитання нижче надані відповіді та подані пояснення щодо кожного із цих понять.

Адаптація — це пристосовування природних або антропогенних (соціально-економічних) систем у відповідь на фактичний або очікуваний вплив клімату або його наслідків, яке дозволяє зменшити шкоду або використати сприятливі можливості. Адаптація — новий комплексний напрямок діяльності, що вимагає довгострокових інвестиційних рішень у ситуації високої невизначеності. Метою адаптації може бути мінімізація шкоди або одержання вигоди від зміни клімату. Адаптація вимагає політичної підтримки і законодавчого забезпечення. Програми з адаптації вимагають міжвідомчої інтеграції і тісного співробітництва¹.

Викиди — емісія парникових газів і/або їх прекурсорів в атмосферу над конкретним районом і за конкретний період часу².

Вразливість — це ступінь, у якому суспільство, природна чи антропогенна система зазнає несприятливого впливу зміни клімату, включаючи мінливість клімату й екстремальні явища. Вразливість залежить від характеру, порядку величини та швидкості зміни клімату та коливань, яким піддається система, її чутливості і здатності до адаптації³.

Джерело (в контексті зміни клімату) — будь-який процес або вид діяльності, в результаті якого в атмосферу проникають парниковий газ, аерозоль чи прекурсор парникового газу⁴.

Здатність до адаптації (відносно наслідків зміни клімату) — це здатність природної або антропогенної системи пристосовуватися до зміни клімату (включаючи мінливість клімату та екстремальні явища) з метою знизити потенційні збитки, скористатися сприятливими можливостями або подолати негативні наслідки⁵.

Зміна клімату — коливання клімату Землі в цілому або окремих її регіонів в часі. Вивченням змін клімату займаються науки палеокліматологія та кліматологія⁶. «Зміна клімату» означає зміну клімату, яка прямо або непрямо обумовлена діяльністю людини, породжує зміни у складі глобальної атмосфери і накладається на природне коливання клімату, що спостерігається протягом порівняльних періодів часу⁷. Першочерговий вплив зміни клімату включає зростання температури, підвищення рівня моря, окислення океану, танення льодовиків, погіршення стану земель та лісів та втрату біорізноманіття. Прогнозоване зменшення льодовиків, вічної мерзлоти та снігових покривів матиме вплив на стабільність ґрунтів та гідрологічні системи..., а все більше знебарвлення та відмирання коралів серйозно вплине на продуктивність рифових екосистем.

Кліматична система — сукупність атмосфери, гідросфери, біосфери, геосфери і їхня взаємодія⁸.

Несприятливі наслідки зміни клімату — зміни у фізичному середовищі або біоті, які виклика-

ються зміною клімату, і дуже негативно впливають на склад, відновну здатність або продуктивність природних і регулюючих екосистем, або на функціонування соціально-економічних систем, або на здоров'я і добробут людини⁹.

Оцінка адаптації — це визначення варіантів адаптації до зміни клімату і їх оцінки, виходячи з таких критеріїв як наявність заходів, вигоди, витрати, ефективність, віддача та практична здійсненість¹⁰.

Парникові гази — такі газоподібні складові атмосфери — водночас і природного, і антропогенного походження, — які поглинають і перевипромінюють інфрачервоне випромінювання¹¹. **Шість парникових газів**, що регулюються Кіотським протоколом, — це діоксид вуглецю CO₂, метан CH₄, закис азоту N₂O, гексафторид сірки SF₆, перфторвуглець PFC_s та гідрофторвуглець HFC.

Ризик (у контексті зміни клімату) — це оцінка ймовірності виникнення негативних наслідків для суспільства, секторів економіки, екосистем. Ризик — це міра кількісного визначення загрози переважно від екстремальних явищ, що стають більш частими і інтенсивними в процесі зміни клімату¹².

Широкорозповсюдженою та активно обговорюваною темою в сучасні часи є проблема зміни клімату, її негативний вплив на планету та на людей зокрема, проте які ж конкретно можливі наслідки зміни клімату для навколишнього середовища, а відповідно і для населення планети?

Наслідки зміни клімату для природного середовища:

- підвищується середньорічна температура;
- збільшується внутрішньорічна, внутрішньосезонна та внутрішньодобова амплітуда коливань температури;
- прискорюється танення льодовиків;
- підвищується рівень світового океану, морів, підтоплюються гирла річок, заболочуються та затоплюються прибережні землі;
- змінюються напрямки та температур океанічних течій, зокрема Гольфстріму;
- збільшуються площі пустель;
- клімат стає більш посушливим;
- зменшується кількість опадів;
- змінюється режим опадів, що призводить до паводків;
- в степовій зоні розпочинаються пилові бурі з втратою родючого шару ґрунту;
- змінюються ареали видів рослин, з'являються і швидко розселяються інвазійні види. Серед них чимало небезпечних бур'янів, алергенів, збудників хвороб;

- відбуваються фенологічні зміни: більш раннє квітіння та скидання листків, повторний розвиток;
- процеси підтоплення посилюють заболочення та засолення, скорочують площі піщаних дюн, що є оселищем багатьох ендемічних видів. Одночасно засолення фізіологічно викликає ефект опустелювання, що негативно позначиться не лише на сільському господарстві, але й на умовах проживання людей у цілому в приморських регіонах;
- знебарвлення та відмирання коралів серйозно вплине на продуктивність рифових екосистем.

Часто чуємо, що найбільше потерпають та потерпатимуть від зміни клімату малорозвинені країни, проте насправді все залежить виключно від особливостей тої чи іншої держави, її розташування, її клімату та звісно від ступеню готовності та прийнятих заходів по попередженню зміни клімату. Якщо говорити про Україну, враховуючи її особливості, можна констатувати таке:

Наслідки зміни клімату в Україні¹³:

- зміни середньорічної температури по Україні. Денна температура в липні та в серпні останні 10 років часто перевищує 30 °С. 10 березня у столиці України було представлено доповідь під назвою «Наслідки зміни клімату». Погоду для нашої держави прогнозувала метеорологічна служба Великобританії під егідою ООН. Результати дослідження свідчать, що в XXI столітті на території нашої держави середня температура повітря збільшиться близько на 5–8 градусів. Це призведе до того, що тривалість сніжного і морозного періоду в середньому скоротиться на 50 днів. Зміна клімату призведе до збільшення посух в літньому сезоні і опадів у холодну пору року¹⁴;
- енцефалітний кліщ розповсюдиться в лісах і парках України;
- рапан розповсюдиться в Чорному морі;
- павук каракурт розповсюдиться на півдні України;
- вересень став літнім місяцем;
- неконтрольоване розмноження «синьо-зелених» водоростей в озерах і ставках;
- основна кількість опадів випадає не у весняно-літній сезон, а в осінньо-зимовий;
- влітку в містах відбувається систематичне відключення електроенергії з причин перезавантаженості мережі від використання кондиціонерів;
- запаси води для пиття, промислових і сільськогосподарських цілей стають дедалі меншими, оскільки підвищення температури спричиняє подальший тиск на ґрунтові води в Україні;
- лісові пожежі стають все частішими і спустошуючими;

- очікується скорочення снігового покриву та тривалості зими в Україні, що, відповідно негативно вплине на зимовий туризм;
- погіршення іміджу України на міжнародній арені за умови збереження слабкої і безініціативної позиції України у переговорному процесі з усіх аспектів проблеми зміни клімату.

Зміна клімату та здоров'я людини

Всесвітня організація охорони здоров'я вважає, що потепління клімату є одним з провідних факторів ризику для здоров'я людини, поряд з такими широко відомими факторами ризику, як забруднення повітря, води, тощо. Таким чином можемо констатувати, що зміна клімату — це не лише екологічне питання. Це питання, яке тісно переплітається з правами людини, з правами мільйонів конкретних людей в різних куточках планети, які потерпають від потужних повеней, ураганів, пожеж, засух та інших негативних явищ природи, спричинених змінами клімату. Дотримання прав людини має бути врахованим при обмірковуванні можливих негативних наслідків заходів, які здійснюються у відповідь на зміну клімату і які можуть призвести до порушення прав людини. Резолюція 10/4 Ради з прав людини Організації Об'єднаних Націй з прав людини і кліматичних змін по об'єднаним дослідженням Верховного комісара ООН з прав людини підкреслює, що будь-яке погіршення забезпечення екосистемних послуг буде безпосередньо впливати на широкий спектр прав людини і основних свобод, таких загально визнаних як право на життя і на харчування, доступ до води, здоров'я і нормальне житло та право на власність і користування землями.

Що може зробити кожен українець, щоб зменшити свій вплив на клімат?

Найбільше парникових газів у наших оселях викидається за рахунок обігріву та охолодження (41%), роботи електроприладів (36%), обігріву води (14%), освітлення (8%). Відповідно, з метою збереження тепла та зменшення витрат на обігрів помешкань варто:

- вживати заходи зі збереження енергії у повсякденному житті, зокрема купувати енергоефективні побутові електричні прилади;
- економити водні та енергетичні ресурси;
- вимикати функцію очікування при невикористанні електричних приладів;

- при будівництві будинку використовувати матеріали для кращого збереження тепла, при можливості, встановлювати сонячні батареї на даху;
- сортувати сміття, не спалювати його;
- ходити пішки чи використовувати громадський транспорт, особливо трамваї і тролейбуси.

- 1 Програма розвитку ООН; Рамкова конвенція ООН про зміну клімату. Див. також: За матеріалами круглого столу: «Національний план з адаптації до змін клімату: перший крок до розв'язання проблеми», що проводила ДАЕІ 16 травня 2011 року. Див.: http://www.neia.gov.ua/nature/control/uk/publish/article?art_id=127484&cat_id=115630
- 2 Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля // Упорядники: А. Андрусевич, Д. Скрильніков, С. Ванькович, О. Мощинська, Н. Балущка. Відповідальний редактор: проф. С. Кравченко. Львів: Норма, 2002. С. 155.
- 3 За матеріалами круглого столу: «Національний план з адаптації до змін клімату: перший крок до розв'язання проблеми», що проводила ДАЕІ 16 травня 2011 року. Див.: http://www.neia.gov.ua/nature/control/uk/publish/article?art_id=127484&cat_id=115630
- 4 Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля // Упорядники: А. Андрусевич, Д. Скрильніков, С. Ванькович, О. Мощинська, Н. Балущка. Відповідальний редактор: проф. С. Кравченко. Львів: Норма, 2002. С. 156.
- 5 За матеріалами круглого столу: «Національний план з адаптації до змін клімату: перший крок до розв'язання проблеми», що проводила ДАЕІ 16 травня 2011 року. Див.: http://www.neia.gov.ua/nature/control/uk/publish/article?art_id=127484&cat_id=115630
- 6 http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0_%D0%BA%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%83
- 7 Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля // Упорядники: А. Андрусевич, Д. Скрильніков, С. Ванькович, О. Мощинська, Н. Балущка. Відповідальний редактор: проф. С. Кравченко. Львів: Норма, 2002. С. 155.
- 8 Там само.
- 9 Там само.
- 10 За матеріалами круглого столу: «Національний план з адаптації до змін клімату: перший крок до розв'язання проблеми», що проводила ДАЕІ 16 травня 2011 року. Див.: http://www.neia.gov.ua/nature/control/uk/publish/article?art_id=127484&cat_id=115630
- 11 Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля // Упорядники: А. Андрусевич, Д. Скрильніков, С. Ванькович, О. Мощинська, Н. Балущка. Відповідальний редактор: проф. С. Кравченко. Львів: Норма, 2002. С. 156.
- 12 За матеріалами круглого столу: «Національний план з адаптації до змін клімату: перший крок до розв'язання проблеми», що проводила ДАЕІ 16 травня 2011 року. Див.: http://www.neia.gov.ua/nature/control/uk/publish/article?art_id=127484&cat_id=115630
- 13 Там само.
- 14 <http://physicist.pp.ua/articles/170-yakoyu-bude-pogoda-v-ukrain-u-xxi-stoltt.html>

У 2008 році Рада ООН з прав людини консенсусним рішенням прийняла Резолюцію 7/23 «Прав людини і зміна клімату (Резолюція)». Резолюція була підтримана 69 державами. В Резолюції визнається, що зміна клімату створює безпосередню та далекосяжну загрозу для людей та спільнот в усьому світі і впливає на повне дотримання прав людини.

Совет по Правам Человека

Резолюция 7/23.

Права человека и изменение климата

Совет по правам человека, будучи обеспокоен тем, что изменение климата создает непосредственную и далеко идущую угрозу для людей и общин во всем мире и имеет последствия для полного осуществления прав человека,

признавая, что изменение климата является глобальной проблемой, которая требует глобального решения,

вновь подтверждая Устав Организации Объединенных Наций, Всеобщую декларацию прав человека, Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, Международный пакт о гражданских и политических правах и Венскую декларацию и Программу действий,

принимая к сведению выводы четвертого доклада об оценке Межправительственной группы экспертов по изменению климата, в том числе относительно того, что потепление климатической системы является несомненным и что наблюдаемое с середины двадцатого столетия повышение средних глобальных температур в основном вызвано скорее всего антропогенными факторами,

признавая, что Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата остается всеобъемлющей глобальной основой для решения вопросов изменения климата, подтверждая принципы, содержащиеся в статье 3 Рамочной конвенции, и приветствуя решения Конференции Организации Объединенных Наций по изменению климата, состоявшейся в Бали, Индонезия, в декабре 2007 года, и в частности принятие Балийского плана действий,

напоминая о том, что Венская декларация и Программа действий подтвердила право на развитие, установленное в Декларации о праве на развитие, как универсальное и неотъемлемое право и как составную часть основных прав человека,

признавая, что забота о людях занимает центральное место в усилиях по обеспечению устойчивого развития и что для справедливого удовлетворения потребностей нынешнего и будущих поколений в области развития и окружающей среды требуется осуществление права на развитие,

признавая также, что малоимущие во всем мире, особенно проживающие в районах высокого риска, особенно уязвимы с точки зрения воздействия изменения климата и, как правило, обладают более ограниченными возможностями в области адаптации,

признавая далее, что низкорасположенные и другие малые островные страны, страны с низинными прибрежными, засушливыми и полузасушливыми районами или районами, подверженными наводнениям, засухе и опустыниванию, и развивающиеся страны с неустойчивыми горными экосистемами особенно подвержены неблагоприятным воздействиям изменения климата,

ссылаясь на соответствующие положения деклараций, резолюций и программ действий, принятых в ходе крупных конференций, встреч на высшем уровне и специальных сессий Организации Объединенных Наций и совещаний, проводившихся по их итогам, в частности

Повестку дня на XXI век, и Рио-де-Жанейрскую декларацию по окружающей среде и развитию, Йоханнесбургскую декларацию об устойчивом развитии и Йоханнесбургский план выполнения решений,

ссылаясь также на резолюцию 2005/60 Комиссии по правам человека от 20 апреля 2005 года о правах человека и окружающей среде как части процесса устойчивого развития, *ссылаясь далее* на резолюцию 6/27 Совета от 14 декабря 2007 года о достаточном жилище как компоненте права на достаточный жизненный уровень, и в частности на пункт 3 этой резолюции, и решение 2/104 Совета от 27 ноября 2006 года о правах человека и доступе к воде,

принимая к сведению вклад специальных процедур Совета в дело рассмотрения и углубления понимания неразрывной связи между осуществлением прав человека и охраной окружающей среды,

принимая к сведению также выводы и рекомендации, содержащиеся в докладе Специального докладчика по вопросу о праве каждого человека на наивысший достижимый уровень физического и психического здоровья, представленном Генеральной Ассамблее (A/62/214), в котором содержится призыв к Совету изучить воздействие изменения климата на права человека,

1

постановляет просить Управление Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по правам человека, консультируясь и учитывая мнения государств, других соответствующих международных организаций и межправительствен-

ных органов, включая Межправительственную группу экспертов по изменению климата, секретариат Рамочной конвенции Организации Объединенных Наций об изменении климата и другие заинтересованные стороны, провести за счет имеющихся ресурсов подробное аналитическое исследование взаимосвязи между изменением климата и правами человека для его представления Совету до его десятой сессии;

2

призывает государства внести вклад в исследование, которое будет проводиться Управлением Верховного комиссара;

3

постановляет рассмотреть данный вопрос на своей десятой сессии по пункту 2 повестки дня и после этого представить данное исследование вместе с кратким изложением его обсуждения на десятой сессии, Конференции Сторон Рамочной конвенции Организации Объединенных Наций об изменении климата для рассмотрения. 41-е заседание 28 марта 2008 года Принята без голосования.

Очікування від переговорів в Дурбані на зустрічі, яка відбудеться 28 листопада – 09 грудня 2011 року

Міжнародна мережа з питань зміни клімату, (Climate Action Network International, CAN – International) є найбільшою в світі мережею громадських організацій, яка налічує понад 700 організацій в 90 країнах, котрі проводять спільну роботу для вирішення проблеми кліматичної кризи, нижче подає своє бачення проблеми зміни клімату та очікування від зустрічі в Дурбані.

У Канкуні було досягнуто деяких успіхів, проте Канкунські домовленості не містять основоположних питань, від яких залежить успіх у боротьбі з катастрофічною зміною клімату. Канкунські домовленості створюють реальні можливості для покращення глобальної співпраці в сфері адаптації, лісів, кліматичного фінансування та передачі технологій. Якщо всі можливості, викладені в Канкунських домовленостях, будуть реалізовані і сторони вживатимуть обдуманих та логічних дій, цілком можливо, що COP 17 в Дурбані зможе створити основу для справедливого, амбіційного і обов'язкового глобального режиму зі зміни клімату. У разі, якщо цього не відбудеться, або, якщо замість цього буде мати місце недостатня цілеспрямованість, ми ризикуємо втратити шанс зберегти глобальне потепління нижче 1,5 °C, і маємо бути готовими до катастрофічних наслідків з шкодою для життя, економічного зросту і навколишнього природного середовища. Без належних дій щодо пом'якшення, фінансування, розвитку технологій і потенціалу нам доведеться змиритись з тим, що бідні прошарки населення та бідні країни, які вже зазнали наслідків зміни клімату, постраждають найбільше.

Саме тому CAN вважає, що компромісний чи недостатньо амбіційний результат є неможливим для Дурбана, а тому ставить високі, проте реальні цілі для COP 17. Сторони можуть протистояти цьому історичному виклику завдяки новим рівням солідарності та партнерства та запобігти

сьогоднішній кліматичній реальності шляхом прийняття таких кроків:

Ліквідувати розрив у зобов'язаннях

- ♦ У Дурбані розвинуті країни повинні взяти на себе зобов'язання зі скорочення викидів принаймні на 25–40 % нижче рівня 1990 року до 2020 року
- ♦ Напередодні зустрічі у Дурбані всі розвинені країни повинні підійти до завершення своїх поточних зобов'язань і показати, як їхні цілі збігаються з декарбонізацією їхніх економік до 2050 року. Там, де завданням було скорочення викидів менше ніж на 40 % до 2020 року, вони повинні вказати, яка інша розвинена країна буде компенсувати їхні низькі скорочення за рахунок підвищення своїх.

Закрити лазівки, з метою забезпечення чесного виконання розвинутими країнами своїх зобов'язань зі скорочення викидів, в тому числі:

- правила обліку викидів у сфері землекористування, зміни в землекористуванні і правилах лісокористування повинні робити жорсткішою відповідальність розвинутих країн, щоб сектори лісного господарства і землекористування скорочували викиди;
- правила для будь-яких нових ринкових і нерин-

кових механізмів не повинні понижувати і без того низькі рівні скорочення викидів, і повинні заборонити подвійний облік скорочення викидів і фінансових потоків;

- узгодити правила для мінімізації шкоди від гарячого повітря, наприклад, встановлення коефіцієнту дисконтування чи підняття цілей скорочення викидів для всіх розвинутих країн, з метою компенсації за гаряче повітря.
- ♦ На зустрічі в Дурбані погодити правила ведення реєстру в країнах, що розвиваються, котрі би пов'язали заходи зі скорочення викидів у розвинутих країнах з необхідною підтримкою, а також забезпечило би окрему звітність по діям щодо скорочення викидів в країнах, що розвиваються без підтримки.
- ♦ Забезпечити на конференції Сторін у Дурбані наявність адекватного, передбаченого та сталого фінансування для REDD+ для досягнення значного необхідного скорочення вирубки та деградації лісів, в діапазоні \$15–35 мільярдів на рік до 2020 року, Конференції Сторін варто також прийняти рішення про керівні принципи виміру, звітності і верифікації вуглецю, а також по гарантійних інформаційних системах на основі рекомендацій, зроблених SBSTA цього року. Такі принципи є необхідними для забезпечення максимальної ефективності REDD+ та інформування про поточні зусилля щодо нарощування потенціалу.
- ♦ Уряди країн повинні погодитись швидко та суттєво скоротити використання гідрофторвуглецю (HFCs) при тісному співробітництві між РКООНЗК та Монреальським протоколом з метою негайного скорочення викидів цих «суперпарникових газів».
- ♦ Уряди повинні погодитись досягти піку скорочення викидів до 2015 року та скорочення глобальних викидів як мінімум на 80 % нижче рівня 1990 року до 2050 року в рамках справедливого підходу до розподілу цих зусиль.

Забезпечити другий період дії протоколу, і тим самим зберегти єдиний юридично обов'язковий інструмент, який містить вимоги зі скорочення викидів та терміни їхнього виконання.

- ♦ Структурні елементи Кіотського протоколу мають вирішальне значення для забезпечення того, щоб зобов'язання зі скорочення викидів мали обов'язкову юридичну силу і цілісність стосовно навколишнього середовища.

Забезпечити проведення переговорів щодо створення юридично обов'язкового інструмента в рам-

ках LCA, який був би прийнятий не пізніше 2015 року та вступив би в силу до завершення другого періоду дії зобов'язань Кіотського протоколу.

- ♦ Щонайпізніше, до кінця 2015 року, зобов'язання та дії усіх сторін, дотримуючись при цьому принципів та положень конвенції, повинні бути внесені до юридично обов'язкового документа.

Створити переговорний шлях до забезпечення необхідного фінансування з 2013 року для нового Зеленого кліматичного фонду

- ♦ Узгодити рішення для мобілізації фінансування з 2013 року, в тому числі зобов'язання щодо конкретних джерел державного фінансування в 2013–2015 роках, а також програми роботи з мобілізації державних фінансів у довгостроковій перспективі з різних джерел. Це повинно включати розширені бюджетні внески розвинутих країн і додаткових нетрадиційних джерел державного фінансування, такі як механізми в секторі судноплавства та авіації, податків на фінансові операції та використання спеціальних прав запозичення.
- ♦ Розробити механізми для скорочення викидів у результаті міжнародних перевезень (бункери) таким чином, щоб накопичувати фінансування для країн, що розвиваються одночасно скорочуючи викиди, а також забезпечити загальну але диференційовану відповідальність, гарантуючи відсутність у результаті механізму додаткових зобов'язань у країн, що розвиваються шляхом знижок чи інших механізмів.

Удосконалити та узгодити умови і керівні принципи для національних планів адаптації (НПА), котрі повинні бути об'ємними та включати підходи, які би враховували специфіку країн, гендерні особливості, забезпечувати участь зацікавлених груп, мати повністю прозорий підхід, брати до уваги вразливі верстви населення, громади та екосистеми. НПА повинні бути гнучкими для відповідності національним умовам і отримувати міжнародну підтримку на реалізацію.

Досягнути домовленостей за програмою по втратам і завданню шкоди (в Бонні) і досягнути значного прогресу в Дурбані, для того, щоб був створений механізм на COP 18, результатом діяльності

якого було б скорочення ризиків природних лих та управління ризиками, запровадження міжнародного механізму страхування від кліматичних ризиків, механізму відновлення для вирішення проблеми довгострокових втрат та пошкоджень, заподіяних зміною клімату.

Забезпечити створення інституцій з адаптації, фінансам, технологіям та нарощуванню потенціалу для того, щоб вони слугували потребам країн, що розвиваються і допомагали реальними діями на місцях.

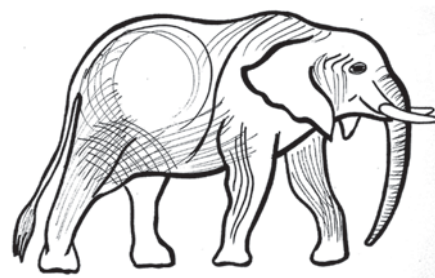
- ◆ Прийняти основні політичні рішення в Дурбані стосовно характеру та форми Зеленого кліматичного фонду, в тому числі призначення Органу із забезпеченням значної участі громадськості, створення тематичних вікон фінансування і умов доступу до них.
- ◆ Узгодити до зустрічі в Дурбані функції Постійного комітету, для забезпечення ефективного функціонування фінансового механізму Конвенції під координацією Конференції Сторін (COP) і для покращення координації між установами, які беруть участь у фінансуванні кліматичних заходів — і в рамках РКООНЗК, і поза ними.
- ◆ Забезпечити, щоб в Дурбані були прийняті структура, функції, складові, розташування та план роботи Центру та мережі кліматичних технологій.
- ◆ Створити оснащений відповідними ресурсами Координаційний орган з нарощування потенціалу та уповноважити його створити присвячену цьому напрямку діяльності програму «швидкого старту».
- ◆ Погодити повноваження та склад Комітету з адаптації, включаючи обговорення питання доступу спостерігачів та їхньої участі, який би розпочав функціонування в 2012 році.

Створити надійний механізм виміру, звітності та верифікації (ВЗВ)

- ◆ Прийняти керівні принципи та терміни для дворічних національних звітів, котрі є основоположними для процесу перегляду 2013–2015 рр. процедури по міжнародній оцінці і огляду (МОО) для розвинутих країн і міжнародних консультацій та аналізу (МКА) для країн, що розвиваються.

- ◆ Створити загальні форми звітності з фінансування і забезпечити, щоб правила ВЗВ Кіотського протоколу для розвинених країн продовжували застосовуватись під час першого періоду дії зобов'язань і стали основою ВЗВ для розвинених країн в рамках конвенції.
- ◆ Створити умови для доступу та участі громадськості у всіх процесах ВЗВ.
- ◆ Прийняти путівник стосовно моніторингу та імплементації стандартів REDD+, а також розробити систему норм, котра забезпечить ефективне управління і використання коштів Зеленого кліматичного фонду.

Зміна клімату в цифрах та фактах

На дев'ятому місці в списку WWF знаходяться слони, місця проживання яких будуть також скорочуватися через більш сухий і менш передбачуваний клімат в Африці, спричинений зміною клімату. Ці зміни спричиняють додатковий тиск на їхнє існування.

Позиція НУО Білорусі, Росії й України до 17-ої Конференції ООН з клімату в Дурбані (ПАР)

Цей текст став результатом обговорень в ході зустрічей CAN EECCA в Києві та Мінську, а також роботи під час Всеросійської конференції РСоЕС по клімату та енергетиці в Петербурзі.

Заявление неправительственных организаций Беларуси, России и Украины к предстоящей 17-й Конференции ООН по климату в г. Дурбан, ЮАР

принято на международной конференции «Участие общественности в политике по климату и энергетике» 26-28 октября. С. Петербург, Россия

Представители общественных организаций Беларуси, России и Украины озабочены замедлением процесса международных переговоров в области изменения климата. Мы считаем важным применение всех необходимых политических, экономических и других мер для предотвращения дальнейшего негативного антропогенного влияния на климат и использование всех возможностей для удержания повышения глобальной температуры в пределах не более 1,5 градусов по отношению к доиндустриальному периоду.

Объективно оценивая ситуацию, сложившуюся в переговорном процессе в рамках РКИК ООН, мы призываем правительственные делегации Беларуси, России и Украины занять на переговорах в Дурбане конструктивную позицию для решения наиболее важных задач, стоящих перед мировым сообществом в рамках переговорного процесса в настоящее время:

Выработка и принятие всеобъемлющего международного юридически обязательного соглашения. Достижение договоренностей, согласно которым до момента принятия всеобъемлющего юридически обязательного соглашения будет принят второй период Киотского протокола.

Для решения этих задач, мы считаем принципиальными следующие положения:

1. Участники переговорного процесса должны приложить все усилия для принятия Конференцией Сторон решения о выработке всеобъемлющего юридически обязательного соглашения.

2. До принятия данного соглашения в рамках Конвенции необходимо принятие второго периода обязательств Киотского протокола. Без принятия

второго периода Киотского Протокола развивающиеся страны не готовы на ответные шаги и взятие на себя обязательств в рамках нового соглашения. Позитивное решение в Дурбане по второму периоду действия Киотского Протокола ускорит переговорный процесс по новому соглашению в рамках РКИК.

3. Все страны должны вносить вклад в достижение уже принятой глобальной цели удержания повышения глобальной температуры в пределах менее 2 градусов, и подтвердить принятие соответствующих стратегических целей: к 2050 г. глобального снижения выбросов на 50 %, и снижения выбросов на 80 % в развитых (в соответствии с реальными показателями GDP-PPP) странах.

Обязательства Республики Беларусь по снижению выбросов парниковых газов до 2020 г должны быть на уровне не менее чем «на 35–45 % ниже уровня 1990 г». То обстоятельство, что рекомендованные объемы сокращений 35–45 % противоречат планам развития белорусской экономики, должно послужить поводом для пересмотра этих планов с целью снижения углеродоемкости экономики, а не для необоснованного занижения обязательств по сокращениям.

Россия к 2020 году должна удерживать уровень выбросов всех парниковых газов в целом и с учетом поглощения лесами не более 60 % от уровня 1990 г. Россия на 2050 год должна принять стратегическую цель: снижение выбросов как минимум на 50 % от уровня 1990 года суммарно по всем источникам и поглотителям, и стремиться к 80 % снижению.

Украина должна взять обязательство по снижению выбросов парниковых газов на уровне – 55 % до 2020 г. от уровня 1990 г.

4. Международная торговля квотами должна быть прекращена с 2013 года. Наличие подобного механизма порождает больше проблем, нежели положительных результатов, и не оказывает реального эффекта в борьбе с изменением климата. Распределение квот между странами в первом периоде обязательств Киотского протокола произошло в соответствии с политическими решениями, а не на основе методологии расчетов экономических возможностей стран, единой для всех стран.

Не должно быть переноса неиспользованных квот на последующие периоды Киотского протокола. Вопросы передачи единиц для корректировки выполнения обязательств в 2015 году могут быть решены через проектные механизмы (т. е. через программный подход).

Неиспользованные квоты должны рассматриваться как неотъемлемый долгосрочный вклад стран в снижение глобальных выбросов в интервале 1990–2050 гг.

5. По нашему убеждению, необходимо сохранить такие механизмы гибкости Киотского протокола, как Проекты совместного осуществления (ПСО) и Механизмы чистого развития (МЧР). Мы также считаем, что должен быть формально закреплён приоритет для проектов ПСО и МЧР, обеспечивающих конкретные и обоснованные социально-экологические выгоды, в первую очередь приоритет проектов внедрения ВИЭ и энергоэффективности. Все проекты должны иметь явный и измеримый положительный социально-экологический эффект.

6. Существующее в РКИК ООН разделение стран на «развитые» и «развивающиеся», а также статус стран, осуществляющих переход к рыночной экономике, устарело. Определение уровня обязательств должно осуществляться по другим принципам: использование шкалы ВВП на душу населения, углеродоемкость экономики и др. Мы поддерживаем предложение России регулярно пересматривать списки развитых стран и стран финансовых доноров (Приложения 1 и 2 РКИК ООН). Определение доноров и реципиентов финансовой и технологической помощи должно соответствовать реальному финансово-экономическому положению в каждой конкретной стране.

Пока существующее на сегодняшний день разделение в РКИК ООН сохраняется, страны с переходной экономикой и, прежде всего, Россия, должны признавать свою ответственность и участвовать в финансовой помощи наименее развитым и наиболее уязвимым странам.

Страны с переходной экономикой не могут претендовать на получение финансовой помощи на адаптацию и сокращение выбросов парниковых газов, однако финансовая поддержка в рамках двустороннего и многостороннего сотрудничества в проектах международных организаций и фондов, направленная на укрепление потенциала, является важной и уместной.

На данном этапе технологического развития в наших странах также важным является доступ к программам сотрудничества по развитию технологий, как в качестве доноров, так и в качестве реципиентов.

7. Атомная энергетика не может служить инструментом решения проблемы изменения климата. Она вносит минимальный вклад в сокращение выбросов, но создает целый ряд нерешенных долгосрочных проблем и опасных рисков.

8. Введение платежей за выбросы международного авиационного и морского транспорта должно стать важным источником финансирования климатических мер. Необходимо введение платежей, стимулирующих снижение выбросов, либо введение обязательств на весь сектор международного транспорта в рамках РКИК ООН.

Мы считаем, что для снижения выбросов авиационного сектора необходимо введение в Беларуси, России и Украине аналогичных принятым в ЕС мерам по платежам за выбросы. Важно, чтобы полученные средства направлялись на целевые программы наших стран и использовались прозрачно и эффективно. *Необходимо законодательное ограничение повышения цен на авиабилеты, обусловленное введением платежей, чтобы эта экономическая нагрузка была возложена на авиаперевозчиков, а не на конечного потребителя.*

9. В секторе лесного хозяйства и землепользования не допустимы меры, ведущие к разрушению естественных экосистем и к замене естественных экосистем искусственными. Так, например, недопустимо позиционировать вырубку старовозрастных лесов и их замену искусственными плантациями, как методы противодействия изменению климата.

Страны, в том числе при помощи нового соглашения, обязаны обеспечить сохранение экосистемных функций как тропических, так и бореальных лесов, лесов умеренного пояса, водно-болотных систем и зон вечной мерзлоты. Мы подчеркиваем, что леса и болота являются не только регуляторами процессов, связанных с парниковым эффектом, но также поддерживают режим естественного речного стока, в частности, бассейна Северного Ледовитого океана, играющего одну из ключевых

ролей в формировании региональных и глобальных климатических изменений. Кроме того, бореальные леса являются исконной средой обитания коренных народов, тесно живущих с природой и наиболее подверженных изменению климата.

Особое значение для наших стран имеет научно обоснованный, четкий и прозрачный учет поглощения и эмиссии парниковых газов наземными экосистемами, включая леса, почвы, водно-болотные угодья и торфяники. Современные планы Беларуси по дальнейшему широкомасштабному осушению естественных болот для увеличения добычи торфа с целью обеспечения сырьевой базой действующих торфобрикетных предприятий и энергоресурсами цементных заводов следует рассматривать как пример непоследовательности национальной политики.

10. Обращая внимание на предложение России о введении понятия «форс-мажор», по которому в кадастрах выбросов ПГ не должны учитываться выбросы, образовавшиеся в результате чрезвычайных ситуаций, например от лесных пожаров, НПО Беларуси, Украины и России предлагают в расчете поглощения и эмиссии ПГ рассматривать только выбросы, образовавшиеся в результате стихийных природных обстоятельств непреодолимой силы. Договоренности по форс-мажору в учете поглощения и выбросов ПГ не должны привести к оправданиям бездействия стран, примером чего могут послужить пожары в России летом 2010, вызванные прямыми ошибками в управлении лесами и недостатками законодательства.

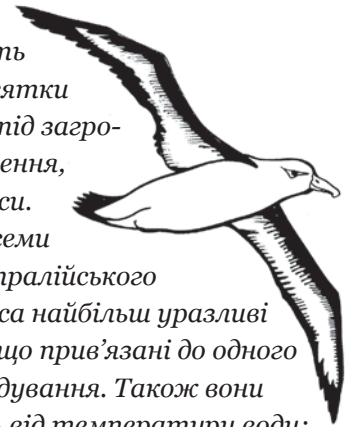
11. Не допустимо использование генно-модифицированных растений для производства биотоплива, для улавливания парниковых газов, а также в рамках других мер для достижения климатических целей.

Мы также констатируем, что в наших странах система органов, принимающих решения по вопросам климатической политики, работает неэффективно. Мы настаиваем на том, что следует реформировать эту систему, наладить систематическую работу межведомственных групп и предусмотреть механизмы конструктивного двухстороннего взаимодействия этих групп, а также других органов государственного управления с общественностью.

Мы считаем необходимым диалог официальных структур, формирующих и осуществляющих климатическую политику, и гражданских организаций. Экологические НПО наших стран готовы участвовать в таком диалоге.

**Участники конференции,
представители 37 неправительственных организаций Беларуси,
России и Украины**

Замикають список десятки WWF, що під загрозою зникнення, альбатроси. Шість із семи видів австралійського альбатроса найбільш уразливі через те, що прив'язані до одного місця гніздування. Також вони залежать від температури води: тепла вода менш багата їжею, і через недолік їжі багато птахів гинуть.

Позиція Робочої групи НУО України з питань зміни клімату на міжнародних переговорах ООН зі зміни клімату

Робоча група НУО (www.climategroup.org.ua) з питань зміни клімату закликає уряд України докласти зусиль з формування позиції України на міжнародних переговорах ООН зі зміни клімату, що сприятиме прийняттю справедливого, амбітного та юридично зобов'язуючого документа у сфері глобальної охорони клімату.

З 28 листопада по 09 грудня 2011 року у м. Дурбан (Південно-Африканська Республіка) проходять міжнародні переговори ООН зі зміни клімату. Переговори у Дурбані є останнім шансом збереження Кіотського протоколу як єдиного міжнародного юридично зобов'язуючого документа. Якщо Україна продовжуватиме виступати зі слабкою і неконструктивною позицією на міжнародних кліматичних переговорах, то втратить можливість реалізації гнучких механізмів Кіотського протоколу. Саме тому Україна може виступити з амбітною позицією і зіграти важливу роль у збереженні цього документа.

Громадськість України закликає уряд України представити амбітну позицію на міжнародних переговорах ООН зі зміни клімату, спрямовану на вирішення глобальної екологічної проблеми.

Просимо Вас сприяти перегляду та зміні офіційної позиції України щодо таких аспектів.

1. Підтримати прийняття 2-го періоду дії Кіотського протоколу.

Одним із головних питань на цьогорічній Конференції Сторін буде обговорення майбутнього Кіотського протоколу, оскільки 1-й період виконання зобов'язань закінчується у 2012 році і подальша доля 2-го періоду досі не визначена.

Питання майбутнього Кіотського протоколу після 2012 року має бути вирішене на зустрічі у Дурбані. На даний момент Кіотський протокол є єдиним міжнародним юридично зобов'язуючим документом, відповідно до якого країни повинні скорочувати викиди парникових газів з метою попередження проблеми зміни клімату. Прийняття 2-го періоду Кіотського протоколу забезпечить неперервність зобов'язань країн скорочувати викиди парникових газів.

Росія, Японія та Канада відмовились приєднатись до 2-го періоду Кіотського протоколу (нада-

лі — КП). Єдиним вагомим гравцем залишається Європейський Союз, який підтримує 2-й період КП, але поки що не висловив офіційну позицію щодо приєднання до 2-го періоду КП.

Україна зацікавлена у 2-му періоді дії Кіотського протоколу, оскільки це дає змогу використовувати гнучкі механізми, передбачені даним документом. Активна позиція на переговорах у підтримку 2-го періоду Кіотського протоколу дозволить зберегти можливість використовувати гнучкі механізми та відновити позитивний імідж нашої держави на міжнародному рівні¹.

В той же час Україна повинна представити амбітну позицію, особливо щодо цілі зі скорочення викидів і відмовитись від повного переносу невикористаних квот на викиди парникових газів на майбутнє.

З огляду на амбітні інтеграційні завдання, котрі поставила перед собою Україна (виконання вимог Енергетичного співтовариства, Угода про зону вільної торгівлі між ЄС та Україною, Угода про Асоціацію ЄС з Україною), нашої делегації слід провести двохсторонні консультації з делегацією ЄС з приводу ходу переговорів та взаємної підтримки. Але на даний момент позиції України та ЄС на кліматичних переговорах різняться. Позиція України означає значний ріст викидів до 2020 року, позиція ЄС означає реальне скорочення викидів. Тому, з цієї точки зору, Україні також слід переглянути свою позицію та представити більш амбітні зобов'язання.

Позитивне рішення щодо 2-го періоду Кіотського протоколу сприятиме прогресу на переговорах щодо укладання нової справедливої, амбітної, юридично зобов'язуючої угоди в рамках Конвенції, яка враховуватиме зобов'язання для США та дії країн, що розвиваються.

2. Збільшити цілі зі скорочення викидів парникових газів

У Канкунських угодах Україна підтримала рішення скорочувати викиди парникових газів, щоб утримати глобальне підвищення температури на рівні 2 °С. Для виконання такої глобальної мети згідно рекомендацій вчених промислово розвинені країни повинні скоротити викиди на 25–40 % до 2020 року і на 85–90 % до 2050 року від рівня викидів в 1990 році. Такі цілі зі скорочення викидів парникових газів забезпечать вірогідність утриматись у межах підвищення глобальної температури на 2 °С лише на 50 %². Навіть з таким обмеженням підвищення температури людству не уникнути значних економічних втрат через збільшення кількості природних катастроф та затоплення територій, засух та нестачі питної води. Сумарно промислово розвинені країни запропонували скорочення викидів в межах 11–18 % до 2020 року від рівня 1990 року, що є недостатніми для утримання росту температури в межах 2 °С.

Україна є промислово розвинутою країною, і тому повинна також докласти зусиль задля скорочення викидів парникових газів. Згідно Канкунських угод, Україна має розробити стратегію низьковуглецевого розвитку економіки. Найбільший потенціал скорочення викидів для України є у заходах із енергозбереження, які є економічно вигідними та доцільними. Низько-вуглецевий розвиток економіки дозволить знизити викиди парникових газів, сприяти розвитку відновлювальних джерел енергії, захистить економіку країни від екстенсивного розвитку та створить умови для енергонезалежності. Окрім того, зниження викидів парникових газів, особливо в секторі енергетики, дозволить знизити викиди інших забруднюючих речовин, що позитивно відзначиться на здоров'ї населення, відповідно знизить видатки на оплату лікування з держбюджету. Як свідчить досвід країн ЄС, розвиток «зеленої» енергетики сприяє створенню нових робочих місць, збільшенню податкових надходжень та технічному оновленню інфраструктури країни³. Амбітні зобов'язання України зі зниження викидів парникових газів *не матимуть негативного впливу на розвиток економіки*⁴.

Неурядові громадські організації закликають уряд України оголосити мету зі стабілізації викидів парникових газів на рівні 2008 року або, мовою Кіотського протоколу, взяти мету зі скорочення викидів на 55 % від рівня 1990 року до 2020 з подальшим зниженням викидів.

На даний момент позиція України ґрунтується у першу чергу на Енергетичній стратегії України до 2030 року. Проте цей документ не відображає реальної ситуації в Україні і тому не може бути основою для прогнозування викидів парникових газів до 2020 року. Позиція України повинна

ґрунтуватись наукових дослідженнях водночас і українських, і міжнародних⁵.

У Дурбані країни також мають домовитись, що пік викидів парникових газів, який повинен бути досягнутим не пізніше 2015 року, про що говориться в останній доповіді Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC)⁶.

3. Відмова від повного перенесення невикористаних квот

Питання перенесення невикористаних одиниць встановленої кількості (ОВК, англ. — AAUs) повинно бути вирішено якнайшвидше. Наполягання країн на перенесенні невикористаних квот на майбутнє послаблює і без того низький рівень зобов'язань зі зниження викидів парникових газів. Однією з основних причин недостатніх зобов'язань зі скорочення викидів є наполягання держав на перенесенні невикористаних квот (які ще називають «гарячим повітрям»).

Україна має змінити свою позицію на міжнародних кліматичних переговорах і відмовитись від повного перенесення невикористаних одиниць встановленої кількості (ОВК) з 1-го періоду на наступні періоди виконання зобов'язань Кіотського протоколу. Відмова від перенесення ОВК на майбутнє сприятиме домовленості щодо 2-го періоду виконання зобов'язань Кіотського протоколу. Таким чином Україна зробить значний внесок в прогрес на міжнародних переговорах та сприятиме позитивному іміджу країни.

Досвід України з продажу ОВК та реалізація Схеми зелених інвестицій (СЗІ) не довели своєї ефективності. В Україні Схема зелених інвестицій почала працювати лише протягом останнього року і майже 2 роки гроші не використовувались. Проекти по СЗІ не призведуть до значних скорочень викидів парникових газів у порівнянні з коштами, які планується витратити. Громадські екологічні організації занепокоєні непрозорістю прийняття рішень та використання коштів в процесі реалізації проектів по СЗІ, оскільки цей процес немає чіткого міжнародного регулювання.

4. Сприяти розробці та погодженню рішень щодо бункерного палива.

Міжнародні авіаційні і транспортні викиди (часто називають просто бункерним паливом або бункерами) є значним і швидкозростаючим джерелом викидів. Вони були виключені з Кіотського протоколу, оскільки сторони не змогли домовитися про методологію розподілу викидів між окремими країнами.

Україна має сприяти розробці механізму для зменшення викидів парникових газів від міжнародного авіаційного та морського транспорту з диференційованою відповідальністю розвинутих країн та країн, що розвиваються. А саме, під час переговорів важливо сприяти досягненню угоди задля встановлення цілі з обмеження викидів від авіаційного та морського транспорту, підтримувати рішення щодо продажу з аукціону дозволів на викиди від авіаційного та морського транспорту, встановити чіткі часові рамки для ІКАО і ІМО задля створення механізмів для швидкого зниження викидів парникових газів від міжнародного транспорту.

Збори за викиди ПГ від міжнародного транспорту дозволить отримувати додаткові надходження в Зелений кліматичний фонд на заходи з адаптації та зниження викидів в країнах, що розвиваються. Робоча група НУО за питань зміни клімату наголошує на важливості прийняття другого періоду виконання зобов'язань Кіотського протоколу та продовження переговорів задля прийняття справедливої, амбітної, юридично-зобов'язуючої домовленості щодо майбутнього кліматичного режиму. Часовий проміжок між юридично зобов'язуючими угодами щодо скорочення викидів парникових газів (у випадку неможливості досягнення домовленостей) матиме негативний ефект при вирішенні глобальної проблеми зміни клімату. Тому офіційна позиція України повинна всіляко сприяти досягненню відповідних домовленостей на міжнародному рівні. Без чіткого наміру скорочувати викиди парникових газів для досягнення піку викидів до 2015 року, існує великий ризик, що не вдасться досягти мети із недопущення підвищення глобальної температури більше ніж на 2°C, яка визнана науковими експертами та на міжнародному рівні державами, в тому числі й Україною. Тому мета України зі скорочення викидів парникових газів повинна відображати реальні наміри скорочувати такі викиди для сприяння вирішенню глобальної проблеми зі зміни клімату.

**Робоча група НУО України
з питань зміни клімату
(www.climategroup.org.ua)**

- 1 3 12. 10. 2011 для України призупинена можливість використовувати гнучкі механізми Кіотського протоколу, а саме торгівлю квотами та проекти спільного впровадження за національною процедурою, через невідповідність національного кадастру викидів парникових газів міжнародним вимогам звітності.
- 2 Четверта доповідь Міжурядової групи експертів зі зміни клімату http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg3/en/contents.html
- 3 Дослідження для країн ЄС «Why Europe should strengthen its 2020 climate action»

- 4 Дослідження Міжнародного інституту системного аналізу щодо можливих цілей зі скорочення викидів індустріально розвинених країн. http://gains.iiasa.ac.at/gains/reports/Annex1-pledges_WEO2009.pdf
- 5 Огляд досліджень з оцінки потенціалу скорочення викидів парникових газів в Україні <http://pecu.org.ua/review-ghg-potential/>
- 6 Четверта доповідь Міжурядової групи експертів зі зміни клімату http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg3/en/contents.html

Зміна клімату в цифрах та фактах

Через вирубування Карпат та значне потепління катастрофічно скорочується популяція бурого ведмедя. Сучасний карпатський ведмідь живе вісім років, хоча його середній вік — близько 30-ти. Карпатському клишоногому потрібний спокій та повноцінний сон. Втім через тотальне потепління у ведмедів починається «шатуни» — стан, коли вони не можуть спати. Зараз бурі ведмеді впадають у сплячку пізніше, а прокидаються раніше. Важко їм ранньою весною, коли сніг вже зійшов, а харчів ще немає. Через це ведмеді виснажені, раніше помирають. Стан анабіозу (сплячка) має тривати п'ять місяців — від першого до останнього снігу. Нині цей термін скоротився до трьох місяців. Уже у листопаді ведмеді мали б спати, та, схоже, сніг випаде ще не скоро. За народною прикметою, поки модрина не обсіпалася — снігу не буде. Потерпають від потепління й інші мешканці Карпат — олені, зайці. Коли випадає сніг і водночас піднімається температура, на поверхні утворюється тверда кірка. Через неї тварини не можуть дістатися до листочків.

Позиція делегації України на 17-й Конференції Сторін РКЗК ООН та 7-й Зустрічі Сторін Кіотського протоколу

04 листопада 2011 року у приміщенні Орхуського центру Мінприроди відбулось чергове засідання Громадської Ради при Державному агентстві екологічних інвестицій України. Одним із питань Порядку денного засідання Громадської ради була Позиція України на переговорах в рамках 17-ї Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату та 7-ї Зустрічі Сторін Кіотського протоколу. Держкоінвестагентством предствалено проект Позиції делегації України на Зустрічі Сторін, що відбудеться у м. Дурбан, Південно-Африканська Республіка, 28 листопада – 09 грудня 2011 року. Дану позицію подаємо нижче.

Україна послідовно робить свій внесок у боротьбу із глобальною зміною клімату та підтримує зусилля міжнародного співтовариства, спрямовані на обмеження і скорочення антропогенних викидів парникових газів в атмосферу та

- підкреслює нагальну необхідність створення міжнародного режиму з протидії зміні клімату, яка б залучала всіх головних емітерів парникових газів і в цьому контексті та виходячи з домовленостей, досягнутих в Канкуні, прагне до узгодження та подальшого підписання глобальної та всеосяжної юридично зобов'язуючої угоди з метою стримування глобальної температури в межах 2 °С, яка б гарантувала юридичну прозорість, передбачуваність, взаємність та порівнювальність;
- поділяє стурбованість Ради Безпеки ООН, висловленої в зверненні Головуючого S/PRST/2011/15 від 20.07.2011 стосовно того, що зміна клімату може посилити існуючі загрози міжнародному миру та безпеці;
- вітає прогрес, досягнутий в результаті підписання Канкунських домовленостей, які створюють міцне підґрунтя для подальшого розвитку вищезгаданого міжнародного режиму;
- усвідомлює та підтримує необхідність розбудови міжнародного переговорного процесу в рамках РКЗК ООН та розглядає Конференцію Сторін в Дурбані як платформу для вирішення ключових питань щодо другого періоду зобов'язань за Кіотським протоколом та досягнення значного прогресу в царині юридичної форми пост-Кіотської кліматичної архітектури.

Як Сторона Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї, Україна

виконує узяті на себе зобов'язання щодо скорочення викидів парникових газів та діє в рамках зазначених міжнародних угод.

Як Сторона Кіотського протоколу, Україна бере активну участь у скороченні викидів парникових газів через «гнучкі» механізми Кіотського протоколу – проекти спільного впровадження та торгівлю квотами за Схемою зелених інвестицій.

Реалізуючи на практиці тезу «спільної, але диференційованої відповідальності», Україна бере на себе зобов'язання щодо такого рівня викидів парникових газів, який на період до 2020 року не перевищуватиме 80 % від рівня базового 1990 року, за умови функціонування міжнародних проектних (наприклад, проекти спільного впровадження) та ринкових (наприклад, торгівля квотами) механізмів.

Україна готова розглядати та прийняти більші обмеження викидів, якщо економіка України отримає доступ до фінансових і технологічних ресурсів для впровадження низьковуглецевих енергоефективних технологій.

Щодо форми угоди. Сторони мають досягнути єдиної і цілісної угоди з визначеними юридичними зобов'язаннями усіх сторін.

У випадку неможливості досягнення такої угоди, необхідно докласти зусиль для:

Продовження дії Кіотського протоколу на три-п'ять років без внесення суттєвих змін до нього.

Прийняття Конференцією Сторін рішень щодо подальшого переговорного процесу із окремим рішенням, що фіксувало б кількісні зобов'язання

Сторін на період до 2020 року та зобов'язання Сторін стосовно моніторингу, звітності та верифікації (MRV).

За відсутності єдиної цілісної угоди Україна готова узяти на себе добровільні кількісні зобов'язання щодо обмеження та скорочення викидів парникових газів в рамках двохсторонніх чи багатосторонніх угод.

Щодо терміну угоди. Термін дії нової угоди має сягати 2020 року з чітким дороговказом щодо її функціонування на більш тривалий термін — до 2050 р. і далі.

Щодо базового року. В новій угоді 1990 рік має зберігатися як базовий рік для обрахування зобов'язань сторін.

Щодо вуглецевих одиниць. Нова угода має передбачати збереження досягнутих скорочень країнами протягом дії кіотського протоколу з метою забезпечення прозорості та спадкоємності кліматичних режимів, а також як один з механізмів гарантування екологічної цілісності

Щодо проектних механізмів. Нова угода має містити перевірені часом і досвідом проектні («гнучкі») механізми Кіотського протоколу. Водночас, угода має передбачати спрощений доступ сторін до проектних механізмів і можливість оперативного запровадження нових проектних механізмів.

Щодо ринкових механізмів. Нова угода має створювати умови для розбудови єдиного фінансового механізму, міжнародних систем торгівлі викидами і відповідних національних планів заходів з пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї.

Щодо емісійної торгівлі викидами. Україна знаходиться на шляху створення внутрішнього ринку емісійної торгівлі викидами як дієвого ринкового механізму скорочення викидів, що довів свою ефективність. Україна готова до встановлення зв'язків внутрішнього ринку торгівлі викидами із ринками інших держав і регіонів з метою підвищення їх ефективності як інструменту скорочення глобальних викидів парникових газів.

Щодо моніторингу, звітності та верифікації. Усі сторони нової угоди мають взяти на себе зобов'язання щодо суворого дотримання вимог моніторингу, звітності та верифікації (перегляду) національних інвентаризацій викидів парникових газів, а також проектних та ринкових механізмів.

Щодо вироблення домовленостей з адаптаційних заходів. Україна вважає важливими відповідні

переговори і вітає конструктивні домовленості щодо термінового розроблення системних заходів та механізмів їх фінансування.

Щодо землекористування і лісництва. Україна підкреслює важливу роль лісів у скороченні антропогенних викидів та поглинанні парникових газів і закликає до забезпечення механізму належного врахування ролі лісів при виконанні зобов'язань Сторін.

Щодо статусу країн з перехідною економікою. Особливий статус України як країни з перехідною економікою, який знайшов відображення і в Рамковій конвенції ООН зі зміни клімату, і в Кіотському протоколі, має бути збережений. Країни з перехідною економікою мають отримати доступ до технологій, фінансових ресурсів та інструментів розвитку потенціалу для забезпечення низьковуглецевої стратегії розвитку національних економік. Україна має докласти зусиль щодо активного сприяння прийняттю рішення Конференції сторін в Дурбані стосовно країн з перехідною економікою.

Судовий процес про довірче управління атмосферним повітрям в Україні

Наталія Шпег,
юрисконсульт I-ої категорії ЕПЛ

Atmospheric Trust Litigation (ATL), так званий судовий процес про довірче управління атмосферним повітрям став добровільною ініціативою представників громадськості у багатьох країнах світу про те, щоб через судову гілку влади домогтися скорочення викидів парникових газів і тим самим зберегти відносно якісне атмосферне повітря для наступних поколінь.

Основна мета подачі таких позовів спрямована на зобов'язання урядів відповідних країн здійснювати політику та заходи у сфері охорони атмосферного повітря в інтересах теперішніх та майбутніх поколінь.

Ідея подачі позову базується на доктрині римського права «public trust doctrine». Згідно цієї доктрини народ довірив атмосферне повітря державі для здійснення ефективного використання цього природного ресурсу, забезпечення його належного захисту та охорони на благо народу. Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина» долучилась до цієї міжнародної ініціативи та подала позов в Україні. Детальніше про це читайте у статті.

Яка загроза від викидів парникових газів для майбутніх поколінь згідно прогнозів вчених?

Провідні вчені у сфері зміни клімату попереджають, що на сьогодні Земля знаходиться у неминучій небезпеці, катастрофічні умови якої застануть наші майбутні покоління. Наявні темпи викидів вуглекислого газу сприятимуть «трансформації» планети, через що можливе повне танення льодовиків, зникнення коралових рифів, лісів Амазонки, підвищення рівня океану. Разом з цим, цивілізації загрожує велике шосте вимирання планети, а майбутні покоління будуть найбільше потерпати від повеней, ураганів, пожеж,

захворювань, спеки, втрати врожаю, аномальних сачків температури. Міжурядова комісія із кліматичних змін (ІРСС) прогнозує найбільш реальний показник підвищення рівня температури на 3° С до 2100 року.

У світі проблема глобального потепління вже давно вийшла з розряду суто екологічних. Її все більше відносять до соціальних та економічних, адже вона має прямий вплив на сільське-господарство та міграцію населення. Вихід із-під контролю глобального потепління може призвести до величезної людської міграції та збільшення кількості смертей, що в кінцевому рахунку приведе до «самознищення» людства.

Для того, щоб зупинити процес глобального потепління, вчені радять у законі прописати не вимоги політиків, а вимоги природи (фізичні, біологічні, хімічні). Вчені попереджають, що світ

має короткий час для того, щоб припинити масові викиди вуглецю до того, як планета прийде до критичної точки і вийде з-під контролю. На сьогодні, вчені вважають що «переломний період», на рівні 350 частинок на мільйон (промиле або ppm) CO₂ еквіваленту. Сьогодні, на жаль, концентрація парникових газів в атмосфері вже 390 ppm і продовжує зростати.

У чому полягає АТЛ, який його взаємозв'язок із доктриною суспільної довіри?

Негативні кліматичні прогнози вчених, тенденція до збільшення антропогенного впливу на зміну клімату через викиди парникових газів, бездіяльність представників влади у вирішенні цього питання, реальні загрози, у зв'язку з цим, теперішнім та майбутнім поколінням стали основними мотивами пошуку нових шляхів розв'язання цих проблем.

Професором Орегонського університету Мері Вуд була запропонована нова ідея із вирішення цих проблем, яка знайшла своє втілення у її правовій праці «Atmospheric Trust Litigation». У ній професор Вуд описала основні юридичні дії із підготовки судових позовів з метою протистояння кризі глобального потепління через суд. Мері Вуд зазначила, що АТЛ є дорожньою картою для громадян, які готують позов проти свого уряду. За словами Вуд, оскільки в нас є три гілки влади і саме суди досі були пасивними спостерігачами існуючої загрози майбутньому людства і наших дітей, тому саме вони повинні також залучитись до вирішення проблеми глобального потепління та в межах своєї компетенції вплинути на уряд через покладення на нього відповідних зобов'язань.

Правову основу для судових позовів Мері Вуд базує на древній доктрині довірчого управління — «public trust doctrine». З чого і починається її праця. Цей принцип відомий ще за часів римського права та згідно нього, природні ресурси можуть використовуватись громадянами, а уряд через чиновників зобов'язаний регулювати підтримання їхнього розумного використання. Таке регулювання випливало із фідучіарного обов'язку уряду захищати природні ресурси в інтересах нинішнього і майбутнього поколінь. Отож, держава, як довірена особа, несе правове зобов'язання із захисту цих екологічних цінностей та інтересах добробуту народу.

Професор Вуд наголошує на тому, що атмосфера, як і всі природні ресурси, належить народові, який

в свою чергу довірив його уряду для здійснення управління. Уряд відповідно не може продати чи передати комусь природні ресурси, бо вони належать народу на рівних засадах. Вона стверджує, що уряд не виконав своїх зобов'язань як довіритель атмосферного повітря, а тому пропонує використати доктрину суспільної довіри в суді. Через суд слід вимагати, щоб уряд негайно вжив заходів щодо стримування глобального потепління.

6 березня 2008 року на конференції зацікавленої громадськості з екологічного права в місті Юджин, штат Орегон Мері Вуд представила свою роботу, яка пізніше була використана багатьма адвокатами при підготовці судових позовів.

Адвокати, які працювали над позовами у своїх країнах, просили суд керуватись правилом про те, що атмосфера є одним з тих важливих ресурсів, який народ передав у довіру для регулювання та здійснення контролю державі через створені у ній органи влади. Метою позову було зобов'язання посадових осіб розробити плани щодо повернення атмосферної концентрації двоокису вуглецю до рівня 350 частин на мільйон, вчинення конкретних дій для вирішення цієї проблеми у своїй країні, штаті чи місті. Такий рівень визначений вченими як необхідний для уникнення катастрофічних кліматичних наслідків. Судові позови мали на меті збільшити можливості молоді, які найбільше втрачають від змін клімату, оскільки занадто молоді, щоб висловити своє бачення та бути почутими і захищеними самостійно. Рішення, які приймаються сьогодні, будуть найбільше порушувати їхні інтереси та права. Таким чином, позивачами у цих позовах планувалось залучити неповнолітніх та дітей, чий інтерес представлятимуть юристи. Зважаючи, що позови подані в інтересах майбутніх поколінь, то символічно їх було приурочено до Дня матері та подано на наступний день після першої неділі травня. З 50 штатів США 10 подали судовий позов, 40 штатів подали клопотання. Але відповідно до законодавства США, якщо уряд не відреагує, вони можуть подати позов.

Що зробила ЕПЛ для майбутнього покоління?

Здавалось би, яке відношення має доктрина суспільної довіри до законодавства України? Можна однозначно відповісти, навіть у випадку, якщо вказана доктрина не має правового значення та не може бути використана як підґрунтя для позову в українських судах, достатньо того, що її ідея та положення втілені у чинному законодавстві України.

Найбільш близькою до правової доктрини довіри народу є стаття 13 Конституції України — Основного закону держави, яка передбачає таке:

- «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу.
- Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.
- Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.
- Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.
- Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом».

Отже, згідно цієї статті, право власності народу на атмосферне повітря передано органам влади, які зобов'язані здійснювати ефективне управління атмосферним повітрям від імені та в інтересах народу України. При здійсненні управління атмосферним повітрям відповідні органи влади повинні використовувати цей природний ресурс з певними обмеженнями. Зокрема, не повинна завдаватись шкода людині і суспільству.

Зважаючи на те, що використання атмосферного повітря через викиди парникових газів є небезпечною для атмосфери і для майбутніх поколінь, що призводить до глобального потепління та відповідно змін клімату, саме тому органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані регулювати кількість викидів цих речовин, вживати усіх заходів в межах своїх повноважень щодо припинення надмірних викидів парникових газів в атмосферне повітря. А право власності при цьому охороняється в тій частині, в якій воно не завдає шкоди людині і суспільству.

Охорона права власності на атмосферне повітря повинна здійснюватись цивільним, кримінальним, адміністративним, іншими галузями законодавства. Крім цього, якщо народ передав право власності органам державної влади та місцевого самоврядування, щоб останні діяли від його імені, це не обмежило права власності народу на атмосферне повітря. А у випадку його порушення, народ може вимагати його припинення. Отже, народ може здійснювати право власності як безпосередньо, так і опосередковано — через відповідні органи. Український народ визнається самостійним суб'єктом права власності на рівні з державою.

Аналогічно, Цивільний кодекс України у статті 324 визначає атмосферне повітря об'єктом права власності Українського народу, від імені якого права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, встановлених Конституцією України.

Також так звані фідучіарні зобов'язання по відношенню до майбутніх поколінь можна побачити у ряді положень чинних нормативно актів України у сфері охорони довкілля. Ратифікувавши Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату (надалі — РКООНЗК)* та Кіотський протокол до неї, Україна визнала зміну клімату глобальною проблемою людства, а також те, що для вирішення цієї проблеми необхідно зменшувати викиди парникових газів для досягнення безпечного для теперішнього і майбутнього поколінь рівня.

Преамбула Рамкової конвенції, зазначає що «Сторони Конвенції, посилаючись на положення резолюції 44/228 Генеральної Асамблеї від 22 грудня 1989 року про Конференцію Організації Об'єднаних Націй з питань навколишнього середовища і розвитку і резолюції 43/53 від 6 грудня 1988 року, 44/207 від 22 грудня 1989 року, 45/212 від 21 грудня 1990 року і 44/169 від 19 грудня 1991 року про охорону глобального клімату в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь людства, **сповнили рішучості захищати кліматичну систему в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь**».

Основним принципом, згідно статті 3 РКООНЗК є те, що Сторони у своїй діяльності по досягненню мети Конвенції і здійсненню її положень керуються, зокрема, таким: «Сторонам необхідно захищати кліматичну систему на благо нинішнього і майбутніх поколінь людства на основі справедливості і у відповідності з їх спільною, але диференційованою відповідальністю і можливостями».

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» як основний природоохоронний нормативно-правовий акт, визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища **в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь**. Про це зазначається у Преамбулі Закону.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» природні ресурси України є власністю народу України, який має право на володіння, використання та розпорядження природними багатствами республіки.

* Закон України «Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату» від 29 жовтня 1996 року № 435/96-ВР.

Повновладдя народу України в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів реалізується на основі Конституції України і безпосередньо, шляхом проведення референдумів, і через республіканські органи державної влади відповідно до законодавства України. Державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають, в тому числі такий природний ресурс як атмосферне повітря, відповідно до статті 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

В Україні механізми зменшення викидів речовин, накопичення яких в атмосфері призводить до негативних змін клімату, досі не розроблено. Розробленню такого механізму повинно передувати встановлення лімітів викидів для конкретних антропогенних джерел, видачу дозволів на викиди парникових газів і контроль за їхнім дотриманням. Відсутність такого механізму зумовлює невиконання відповідачами їх зобов'язань по відношенню до теперішнього і майбутнього поколінь українців та міжнародних зобов'язань по відношенню до міжнародного співтовариства.

Національний план заходів з реалізації положень Кіотського протоколу до РКООНЗК (надалі — Національний план заходів), затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2005 року № 346-р. (із змінами від 05.03.2009 року), передбачає заходи, здійснення яких проводиться відповідно до виданих дозволів на викиди парникових газів. Таким чином, відсутність встановленої процедури видачі дозволів, унеможлиблює виконання заходів, передбачених Національним планом заходів.

Зокрема, пунктом 1 Національного плану заходів, пунктом 5 Постанови КМУ № 554 від 21.04.2006 року, передбачено такі заходи, які повинні готуватись на основі **виданих дозволів на викиди парникових газів**, — здійснення щорічної інвентаризації антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, формування національної системи проведення оцінки обсягу антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, національний кадастр антропогенних викидів та абсорбції парникових газів та національне повідомлення з питань зміни клімату та досліджень, пов'язаних з покращенням якості оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів

У зв'язку із відсутністю нормативно-правового регулювання питання видачі дозволів, такі дозволи на сьогодні не видаються, що унеможлиблює проведення вказаних заходів. Пунктом 4 Національного плану заходів також передбачено створення Держекоінвестагентством, Мінприроди

та іншими органами національної системи обліку антропогенних викидів та абсорбції парникових газів шляхом підготовки і затвердження Національного плану розподілу дозволів на антропогенні викиди із джерел парникових газів до червня 2009 року. Станом на сьогодні цей захід не виконаний.

Невиконання належним чином зазначених заходів призводить до невиконання Україною вимог РКООНЗК в частині обов'язку скорочення антропогенних викидів парникових газів.

Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закону України «Про охорону атмосферного повітря», Закону України «Про Кабінет Міністрів України», Положення про Мінприроди, Положення про Держекоінвестагентство, саме на уряд України, а також Мінприроди та Держекоінвестагентство є відповідальними органами державної влади, яким довірено від імені народу здійснювати управління атмосферним повітрям та покладено виконання функції реалізації державної політики у сфері охорони атмосферного повітря, погоди і клімату в інтересах теперішнього і майбутнього поколінь українців.

Виходячи із зазначених вище положень, Міжнародна благодійна організація «Екологія—Право—Людина» в рамках міжнародної ініціативи АТЛ подала позов проти Кабінету Міністрів України, Міністерства екології та природних ресурсів України та Державного агентства екологічних інвестицій України, в якому просила визнати проти-правною їхню бездіяльність щодо нормативного врегулювання скорочення викидів парникових газів, які негативно впливають на погоду і клімат, та зобов'язати до конкретних дій через врегулювання видачі дозволів на викиди парникових газів, лімітів, нормативів, правил, норм та методик.

Використана література:

- 1 <http://ourchildrenstrust.org/legal-action>
- 2 <http://www.hcn.org/issues/370/17692>
- 3 <http://www.law.uoregon.edu/faculty/mwood/docs/atmo.pdf>
- 4 <http://www.law.uoregon.edu/faculty/mwood/docs/atmo.pdf>
- 5 <http://www.bollier.org/climate-activisms-daring-new-approach-atmospheric-trust-litigation>

Обзор судебных дел ЭПЛ по изменению климата

Алина Самура,
специалист по международным
вопросам, юрисконсульт ЭПЛ

Анна Хомечко,
руководитель проектов
и программ ЭПЛ

Одним из приоритетных направлений деятельности Международной благотворительной организации «Экология-Право-Люди» является изменение климата.

ЭПЛ участвует в международном переговорном процессе по изменению климата, совершенствованию, разработке, комментированию законодательства по изменению климата, контролю за соблюдением национального и международного законодательства в сфере изменения климата, проводит правовые исследования в данном направлении, способствует участию общественности в принятии решений по вопросам изменения климата.

ЭПЛ сотрудничает с Рабочей группой неправительственных экологических организаций Украины по изменению климата, которая объединяет общественность Украины вокруг решения проблем по изменению климата на национальном и международном уровнях.

МБО «Экология—Право—Люди» была первой организацией, которая в 2008 году инициировала первые судебные дела в направлении борьбы с изменением климата, и тогда эти дела вела Булгакова Марьяна Григорьевна. Организация продолжает работать в этом направлении и сейчас ведет такие дела по изменению климата:

Судебные дела против Госэкоинвестагентства по изменению климата:

1. Участие общественности в принятии решений (нарушение НАЭИ законодательства об участии общественности в принятии решений во время комментирования нормативно-правовых актов) — иск подан 31.08.2009 г.
2. Доступ общественности к информации о международной торговле квотами на выбросы парниковых газов Украиной, иск подан 19.10.2009, производство по делу открыто — 26.10.2009 г.
3. Доступ к информации в Национальном электронном реестре антропогенных выбросов, иск подан 24.06.2010, производство по делу открыто — 21.07.2010 г.

4. Налаживание в Украине контроля за деятельностью, которая негативно влияет на погоду и климат (защита климата планеты для будущих поколений) (ATL), иск подано 10 мая 2011 г., производство по делу открыто — 20 мая 2011

Судебные дела против Кабинета Министров Украины:

1. Налаживание процедуры обсуждения проектов нормативно-правовых актов, иск подан — 31.08.2009 г., производство по делу открыто — 22.10.2009 г.
2. Международная торговля квотами на выбросы парниковых газов Украина — иск подан 19.10.2009 г., производство по делу открыто — 26.10.2009 г.
3. Налаживание в Украине контроля за деятельностью, которая негативно влияет на погоду и климат (защита климата планеты для будущих поколений) (ATL), иск подано 10 мая 2010 г., производство по делу открыто — 20 мая 2011

Судебные дела против Минприроды:

1. Изменение климата — право на информацию и участие в принятии решений по вопросам окружающей среды, иск подан 11.04.2008 года, производство по делу открыто — 16.05.2008 г.

2. Изменение климата — невыполнение национальных и международных обязательств, иск подан 28.03.2008 г., производство по делу открыто 03.04.2008 г.

3. Налаживание в Украине контроля за деятельностью, которая негативно влияет на погоду и климат (защита климата планеты для будущих поколений) (ATL), иск подан 10 мая 2011г., Производство по делу открыто — 20 мая 2011

Судебные дела против Генпрокуратуры:

1. Ненадлежащее рассмотрение жалобы ЭПЛ о нарушении законодательства об участии общественности при обсуждении проектов нормативно-правовых актов, иск — 31.08.2009 г., производство по делу открыто — 10.09.2009 г.

Судебные дела против Министерства юстиции Украины:

Участие общественности в принятии решений (комментирование нормативно-правовых актов), иск подан — 31.08.2009 г., производство по делу открыто — 22.10.2009 г.

Некоторые из них рассмотрим ниже:

Дело по изменению климата — невыполнение Министерством охраны окружающей среды обязательств по изменению климата

Украина подписала и ратифицировала РКООНЗК и Киотский протокол к ней. Во исполнение указанных международных документов принимаются национальные нормативно-правовые акты. Но Минприроды, как координатор мероприятий по выполнению РКООНЗК и Киотского протокола, не обеспечивает в должным образом выполнение взятых на себя Украиной обязательств и внедрение климатоохранной политики в государстве.

Суть дела: признание бездействия противоправным и обязательства Минприроды к совершению

действий по выполнению взятых на себя обязательств согласно Рамочной конвенции ООН по изменению климата (РКООНЗК) и Киотского протокола к ней, а также норм национального законодательства, которое принималось для реализации положений вышеуказанных международных документов.

В исковом заявлении ЭПЛ просила суд:

1) признать противоправным невыполнение Минприроды взятых на себя обязательств по изменению климата согласно норм национального и международного законодательства, 2) обязать Минприроды в совершении соответствующих действий, в том числе и по внедрению климатоохранной политики по снижению выбросов парниковых газов в Украине, 3) привлечь виновных за нарушения законодательства к ответственности.

Первое судебное заседание было назначено на 17 июня 2008 года.

22 июля 2008 хозяйственным судом Львовской области вынесено решение в пользу ЭПЛ, которым удовлетворены все исковые требования истца в Минприроды.

02 февраля 2010 Львовский апелляционный административный суд удовлетворил апелляционную жалобу Минприроды на решение суда первой инстанции о признании противоправной бездеятельности Минприроды по выполнению обязательств по изменению климата. Таким образом решение суда первой инстанции отменено, и отказано в удовлетворении исковых требований ЭПЛ.

Нарушение Министерством охраны окружающей среды информационного законодательства

Суть проблемы: МБО «Экология-Право-Человек» отказано в предоставлении информации относительно политики Минприроды по изменению климата. Кроме того, Минприроды не выполняются требования Рамочной конвенции ООН по изменению климата (РКООНЗК) по информированию общественности, участия общественности в рассмотрении вопросов по изменению климата. Поэтому МБО «Экология-Право-Люди» просит обязать Минприроды в совершении соответствующих действий и привлечь виновных за нарушения законодательства к ответственности.

Определением Хозяйственного суда Львовской области от 16.05.2008 открыто производство по иску МБО «Экология—Право—Люди» в Минприроды

о признании бездействия незаконным и обязательства к совершению действий.

Судом первой инстанции постановлением от 24.02.2009 года истцу отказано в удовлетворении исковых требований полностью. ЭПЛ подана апелляционная жалоба на данное решение суда.

После апелляционного рассмотрения дела постановлением Львовского апелляционного административного суда от 25.05.2010 года частично удовлетворено апелляционную жалобу ЭПЛ на постановление хозяйственного суда Львовской области. Апелляционный суд пришел к выводу, что непредоставление информации на один из запросов ЭПЛ является действительно незаконным и постановил признать противоправной бездеятельность Минприроды с непредоставление информации на данный запрос и обязал ответчика предоставить ответ на этот запрос.

Контроль за деятельностью, которая влияет на климат

В Украине отсутствует надлежащий контроль за деятельностью, которая влияет на климат, не ведется перечень предприятий, осуществляющих выбросы парниковых газов, не учитывается количество выбросов и и. д.

Международная благотворительная организация «Экология—Право—Люди» обращалась с соответствующими информационными запросами в Минприроды, Национального агентства экологических инвестиций, Госэкоинспекции, Минприроды для выяснения вопроса, каким образом ведется контроль за деятельностью, которая влияет на климат.

Согласно ч. 2 ст. 16 Закона Украины «Об охране атмосферного воздуха» («Регулирование деятельности, влияющей на погоду и климат») предприятия, учреждения и организации в соответствии с международными соглашениями обязаны сокращать и в дальнейшем полностью прекратить производство и использование химических веществ, вредно воздействующих на озоновый слой, а также сокращать выбросы диоксида углерода и других веществ, накопление которых в атмосферном воздухе может привести к негативным изменениям климата.

Учет вопросов изменения климата при осуществлении экологической экспертизы

В Украине влияние запроектованных объектов на глобальное изменение климата при осуществ-

лении экологической экспертизы в Украине не учитывается. Происходит оценка влияния проектируемых объектов на микроклимат местности, а не на глобальное изменение климата в связи с выбросами парниковых газов.

По сообщению органов государственной власти, осуществляющих деятельность в области экологической экспертизы в Украине, одно, даже крупное предприятие, не может влиять на глобальное изменение климата, поэтому при осуществлении экологической экспертизы соответствующие расчеты плановых выбросов парниковых газов не проводятся.

Такое пренебрежение вопросам влияния плановой деятельности на глобальное изменение климата, является недопустимым, противоречит многим принципам, нормам национального и международного законодательства об охране глобального климата в интересах нынешнего и будущих поколений человечества. Кроме этого целью ОВОС является именно прогноз изменений состояния окружающей среды.

В связи с неучетом указанного вопроса при проведении государственной экологической экспертизы можно констатировать что прогноз планируемой деятельности на окружающую среду осуществляется не в полной мере, поэтому выполнение Украиной некоторых обязательств по изменению климата согласно РКООНЗК и Киотского протокола становится невозможным.

Международная торговля квотами на выбросы парниковых газов Украины

Украина начала торговлю квотами на выбросы парниковых газов, реализуя гибкий механизм согласно ст. 17 Киотского протокола. При этом надлежащего нормативного регулирования данной деятельности в Украине нет, не определены процедуры расходования средств, полученных в результате продажи квот, не понятно, на какие проекты такие средства будут тратиться и кто будет контролировать реализацию проектов, которые будут финансироваться из данных поступлений.

Украина подписала договор с Японией о продаже квот и ЭПЛ обратилась в Кабинет Министров и Национальное агентство экологических инвестиций с запросом об информации касательно юридических условий этого договора, обязательств сторон, контроля за исполнением, процедуры распределения полученных финансов. ЭПЛ отказали в предоставлении этой информации,

классифицируя ее как коммерческую тайну. После проведения семи судебных заседаний, 17 июня 2010 года Львовским окружным административным судом вынесено постановление, которым иск МБО «Экология—Право—Люди» в Кабинет Министров Украины и Национального агентства иностранных инвестиций Украины об обязательстве к совершению действий, признании противоправной бездеятельности ответчиков и решения вопроса о привлечении лиц Национального агентства экологических инвестиций Украины, виновных в нарушении законодательства Украины, удовлетворен частично.

ЭПЛ обжаловано данное решение суда в апелляционном порядке, поскольку информация о цене сделки не может быть засекречена в одной только сделке, а должна признаваться таковой и согласно действующему законодательству Украины, и быть внесена в перечень сведений, составляющих конфиденциальную информацию.

12.04.11 Львовский апелляционный административный суд не согласился с позицией ЭПЛ и отклонил, представленную ЭПЛ, апелляционную жалобу на решение суда первой инстанции.

В то же время, Кабинетом Министров Украины также подана апелляционная жалоба на решение суда первой инстанции, которым исковые требования ЭПЛ к КМУ удовлетворен полностью. Свою позицию КМУ обосновывает тем, что полномочия по производству международной деятельности по РКООНК и Киотскому протоколу положено на НАЭИ, поэтому КМУ и перенаправил обращение ЭПЛ в данный орган, который показывает правомерность действий КМУ и отсутствии противоправности в таких действиях. Апелляционная жалоба КМУ судом апелляционной инстанции отклонена.

Таким образом, оставлено в силе решение Львовского окружного административного суда от 17.06.2010 года по иску ЭПЛ к НАЭИ и КМУ.

ЭПЛ подало кассационную жалобу от 04.05.2011 года на постановление Львовского апелляционного суда и на постановление Львовского окружного административного суда. Высший административный суд открыл кассационное производство от 05.09.2011.

Национальное агентство экологических инвестиций — доступ к информации в Национальном элек-

тронном реестре антропогенных выбросов

В Национальном электронном реестре антропогенных выбросов нет всей необходимой информации, которая должна быть обнародована согласно национальных и международных требований к ведению электронного реестра антропогенных выбросов, в связи с чем ЭПЛ обращались с соответствующим обращением в НАЭИ с просьбой сообщить, содержится ли та или иная информация в Реестре и где с ней можно ознакомиться. НАЭИ нам не дано полного ответа на обращение ЭПЛ, и такой отказ в предоставлении информации ЭПЛ оспаривает в судебном порядке.

Поэтому ЭПЛ просила суд: 1. Признать противоправной бездеятельность НАЭИ, которая заключается в неполном предоставлении информации на обращения ЭПЛ. 2. Обязать НАЭИ предоставить полный обоснованный ответ на обращение ЭПЛ. 3. Вынести частное определение для привлечения к ответственности лиц, виновных в нарушении законодательства об информации.

3 ноября 2010 Львовский окружной административный суд вынес решение в пользу Международной благотворительной организации «Экология—Право—Люди», которым удовлетворил полностью исковые требования ЭПЛ в Национальное агентство экологических инвестиций.

Международная благотворительная организация «Экология-Право-Люди» подала иск против Кабинета Министров Украины, Министерства экологии и природных ресурсов Украины и Государственного агентства экологических инвестиций Украины о признании противоправной бездеятельности относительно сокращения выбросов парниковых газов, негативно влияющих на погоду и климат.

Подготовка данного иска была осуществлена в рамках международной инициативы «Atmospheric Trust Litigation», которая предлагает решить проблему глобального потепления, воздействуя на правительства за судебных исков.

Основной целью подачи такого иска является обязательство соответствующих органов государственной власти обеспечить сокращение выбросов парниковых газов в интересах нынешнего и будущих поколений.

Ответчиками по делу являются органы государственной власти, которым доверено от имени народа осуществлять управление природными ресурсами, в том числе атмосферным воздухом.

Ведь, согласно статье 13 Конституции Украины, атмосферный воздух в пределах территории Украины является собственностью украинского народа. Поэтому, от имени Украинского народа права собственника осуществляют органы государственной власти. Это очень интересное дело, поскольку требует философского понимания права, а не только буквального следования статьям закона.

Ратифицировав Рамочную конвенцию ООН об изменении климата и Киотский протокол, Украина признала изменение климата глобальной проблемой человечества. Основным путем решения проблемы изменения климата в Украине и мире является уменьшение выбросов парниковых газов, наибольшее количество которых выделяется вследствие деятельности предприятий-загрязнителей, особенно в секторах энергетики, угольной промышленности и централизованного теплообеспечения.

В Украине механизмы уменьшения выбросов веществ, накопление которых в атмосфере приводит к изменению климата, до сих пор не разработано. Разработке такого механизма должно предшествовать установление лимитов выбросов для конкретных антропогенных источников, выдачу разрешений на выбросы парниковых газов и контроль за их соблюдением.

Бездеятельность ответчиков заключается в невыполнении возложенных на них законодательством полномочий и обязанностей по регулированию и управлению деятельностью, которая влияет на погоду и климат, путем сокращения выбросов парниковых газов. Наш иск, как и подобные иски во многих других странах, подано в интересах будущих поколений. Поэтому символично его было приурочено ко Дню Матери.

Постановлением Окружного административного суда города Киева от 20 мая 2011 № 2а-6990/11/2670 открыто производство по делу.

Исследования и публикации ЭПЛ в сфере охраны климата

Президент ЭПЛ Светлана Кравченко была одной из первых исследователей проблемы изменения климата и обратила на этот путь юристов ЭПЛ. Поэтому, ЭПЛ уже имеет ряд публикаций на тему изменения климата на английском и украинском языках.

Svitlana Kravchenko. Right to Carbon or Right to Life: Human Rights Approaches to Climate Change. Vermont Journal of Environmental Law, Spring 2008, Volume 9, Issue 3

Svitlana Kravchenko. Chapter Human Rights and Climate Change in the textbook «Human Rights and the Environment», Carolina Academic Press, 2008 (co-author John Bonine)

Svitlana Kravchenko. «Procedural Environmental Rights as a Tool to Combat Climate Change», University of Georgia Law Journal

Svitlana Kravchenko, «Procedural Environmental Rights as a Tool to Combat Climate Change»,

University of Georgia Law Journal (forthcoming) is already published in Georgia Journal of International and Comparative Law, Volume 38, 2010, Number 3.

Svitlana Kravchenko, A Human Right Approaches to Climate Change and Post-Copenhagen Agreement, in «European Union Greenhouse Gas Emissions Trading Scheme: abilities and prospects of a climate governance instrument,» Thompson Reuters, 2010

Svitlana Kravchenko, Climate Change, Biodiversity and Human Rights: Can Synergy Help (forthcoming)

Алина Самура, Наталия Шпег «Предложения МБО «Экология-Право-Люди» касательно эффективного создания внутреннего углеродного рынка» (в печати)

Алина Самура, Наталия Шпег «Обзор нормативных актов в сфере изменения климата» (в печати).

Помимо этих материалов, ряд статей в журнале «Экология. Право. Люди» также посвящены вопросам изменения климата. Со всеми номерами журнала ЭПЛ можно ознакомиться на сайте организации epl.org.ua

- 1905 рік — шведський вчений, лауреат Нобелівської премії (1903 р.) Сванте Август Арреніус, шукаючи пояснення низці кліматичних змін, дійшов до висновку, що види двоокису вуглецю від згоряння органічного палива можуть спричинити глобальне потепління на нашій планеті
- 1979 рік — перша важлива міжнародна конференція, на якій обговорювалися питання зміни клімату, яка мала місце в Женеві
- 1985 рік — Віденська зустріч представників держав-учасниць Наради в Гельсінкі. На ній було прийнято документ, який містить такі рекомендації:
- зменшити викиди в атмосферу сірки на 30% до 1995 р., а також вуглецю та інших забруднюючих речовин;
 - розробити способи захоронення небезпечних відходів;
 - провести дослідження ролі CO₂ у глобальних кліматичних змінах
- 1987 рік — Монреальська зустріч, на якій представники 98 країн прийняли Монреальський протокол про поступове припинення серійного виробництва хлорфторвуглецю та заборону викиду його в атмосферу
- 1988 рік — на слуханнях в Сенаті США Д. Хансен вперше публічно висловив свою заклопотаність тим, що відбувається з кліматом. Він заявив, що Земля увійшла до довгострокового періоду потепління, який багато в чому обумовлений парниковими газами, що виробляється людством в процесі спалювання вугілля*.
- 1989 рік — створення Міжурядової групи експертів з питань зміни клімату (МГЕЗК), перше пленарне засідання МГЕЗК
- 1990 рік — друга всесвітня конференція з питань зміни клімату, де МГЕЗК представила свій перший важливий оціночний звіт з проблеми зміни клімату.
- 1990 рік — Генеральна асамблея ООН прийняла Резолюцію про створення Міжурядового узгоджувального комітету (МУК)
- 1990 рік — Лондонська зустріч, де представники майже 60 країн підписали додатковий (до Монреальського) протокол з вимогою повністю припинити виробництво хлорфторвуглецю до 2000 р.
- 1992 рік — Форум Землі, прийняття Рамкової конвенції ООН про зміну клімату в Ріо-де-Жанейро. РКООНЗК підписало 150 країн з 176 присутніх на Форумі Землі.
- 1994 рік — РКООНЗК набуває чинності
- 1995 рік — перша Конференція Сторін РКООНЗК (COP 1), м. Берлін (Німеччина), прийнятий Берлінський мандат
- 1996 рік — друга Конференція Сторін РКООНЗК (COP 2), м. Женева (Швейцарія)
- 1997 рік — третя Конференція Сторін РКООНЗК (COP 3), м. Кіото (Японія), прийнятий Кіотський протокол
- 1998 рік — Україна подала своє Перше національне повідомлення з питань зміни клімату

- 1998 рік — четверта Конференція Сторін РКООНЗК (СОР 4), м. Буенос-Айрес (Аргентина), прийнятий Буенос-Айреський План дій
- 1999 рік — п'ята Конференція Сторін РКООНЗК (СОР 5), м. Бонн (Німеччина)
- 2000 рік — шоста Конференція Сторін РКООНЗК (СОР 6), м. Гаага (Нідерланди)
- 2001 рік — друга зустріч 6-ої Конференції Сторін РКООНЗК, м. Бонн (Німеччина)
- 2001 рік — сьома Конференція Сторін РКООНЗК (СОР 7), м. Марракеш (Марокко)
- 2002 рік — восьма Конференція Сторін РКООНЗК (СОР 8), м. Нью-Делі (Індія)
- 2003 рік — дев'ята Конференція Сторін РКООНЗК (СОР 9), м. Мілан (Італія).
- 2004 рік — десята Конференція Сторін РКООНЗК (СОР10), м. Буенос-Айрес (Аргентина),
- 2005 рік — перша Нарада Сторін Кіотського протоколу (МОР1) та одинадцята Конференція Сторін РКООНЗК (СОР11), м. Монреаль (Канада)
- 2006 рік — друга Нарада Сторін Кіотського протоколу (МОР 2) та дванадцята Конференція Сторін РКООНЗК (СОР 12), м. Найробі (Кенія)
- 2006 рік — виходить друком книга Альберта Гора «Незручна правда. Глобальне потепління. Як зупинити планетарну катастрофу». Книга розповідає про екологію і загрозу, викликану глобальним потеплінням. Автор книги багато років веде компанію щодо запобігання негативного впливу людини на навколишнє середовище. Застереження вчених про зміни клімату й описи недавніх катаклізмів, таких як ураган «Катріна», чергуються епізодами з біографії Гора, які показують, як він прийшов до розуміння того, що глобальне потепління — це не політичне питання, а «моральний вибір», що стоїть перед цивілізацією. Автор про книгу: «Іноді здається, що наша кліматична криза протікає повільно, але насправді вона відбувається дуже швидко, ставши планетарної небезпекою. І для перемоги над цією загрозою ми спочатку повинні визнати факт її існування. Чому наші лідери, як нам здається, не чують такі гучні попередження про небезпеку? Вони чинять опір правді, бо в момент визнання опиняється перед своїм моральним боргом — діяти. Проте їм багато зручніше ігнорувати попередження про небезпеку? Можливо, але незручна правда не зникає тільки тому, що вона не помічена».
- 2006 рік — документальний фільм «Незручна правда», знятий за однойменною книгою Альберта Гора, отримав два Оскари (як найкраща документальна стрічка і за кращу оригінальну пісню). Режисер фільму — Девіс Гуггенхайм. Фільм Альберта Гора «Незручна правда» містить лякаючі кадри про кліматичні зміни на нашій планеті, а точніше — про глобальне потепління. Стрічка відверто закликає запобігти катастрофічному всесвітньому потеплінню, яке, як вважають, може бути викликано діяльністю людства.
- 2007 рік — Альберт Гор, 45 віце-президент США з 1993 по 2001 рік в адміністрації Білла Клінтона, за внесок в розповсюдження знань та привернення більшої уваги до проблем збереження довкілля в цілому та проблеми зміни клімату зокрема був нагороджений Нобелівською премією миру.
- 2007 рік — третя Нарада сторін Кіотського протоколу (МОР 3) та тринадцята Конференція Сторін РКООНЗК, (СОР 13), м. Балі (Індонезія), прийнятий «Балійський план дій»
- 2008 рік — Сторони Лондонської конвенції про запобігання забрудненню моря скидами відходів прийняли резолюцію про те, що Конвенція стосується фертилізації океану залізом. У Резолюція 2008 йдеться про те, що діяльність, пов'язана з фертилізацією океану залізом, за винятком тієї, що здійснюється з метою наукових досліджень, не повинна бути дозволеною і «повинна вважатися такою, що суперечить цілям Конвенції і Протоколу і на даний час повністю підпадає під визначення «скиди».
- 2008 рік — Рада ООН з прав людини консенсусним рішенням прийняла Резолюцію 7/23 «Прав людини і зміна клімату (Резолюція)». Резолюція була підтри-

- мана 69 державами. В Резолюції визнається, що зміна клімату створює безпосередню та далекосяжну загрозу для людей та спільнот в усьому світі і впливає на повне дотримання прав людини.
- 2008 рік — зустріч у Бонні Сторін Конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття, де був де факто прийнятий мораторій на фертилізацію залізом, спонукаючи уряди «діяти у відповідності з рішенням Лондонської конвенції»
- 2008 рік — четверта Нарада Сторін Кіотського протоколу (МОР 4) та чотирнадцята Конференція Сторін РКООНЗК (COP 14), м. Познань (Варшава), де під час зустрічі Допоміжного дорадчого органу з наукових та технологічних питань була започаткована Програма щодо скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів
- 2009 рік — п'ята Нарада Сторін Кіотського протоколу (МОР 5) та п'ятнадцята Конференція Сторін РКООНЗК (COP 15), м. Копенгаген (Данія), де прийнято Рішення 4/CP.15, яке дозволило подальшу роботу над ініціативою Програми скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів у відповідності із Рішенням 1/CP.13 і 2/CP.13
- 2010 рік — шоста Нарада Сторін Кіотського протоколу (МОР 6) та шістнадцята конференція Сторін РКООНЗК (COP 16), м. Канкун (Мексика). У «Результатах роботи Спеціальної робочої групи з довготермінової співпраці» Сторони ще раз підтвердили свою прихильність до Програми скорочення викидів в результаті знеліснення та деградації лісів
- 2010 рік — Нагоя (Японія), Лондонська конвенція прийняла мораторій на геоінженерні проекти загалом
- 2010 рік — Європейська комісія видала опції для пост—2010 стратегічного рамкового документа стосовно збереження біорізноманіття в ЄС, в яких наголошувалося на важливості забезпечення синергії між цілями у сфері зміни клімату та біорізноманіття, оскільки «втрата біорізноманіття створює загрозу для кліматичних цілей»
- 2011 рік — сьома Нарада сторін Кіотського протоколу (МОР 7) та сімнадцята Конференція Сторін РКООНЗК, м. Дурбан (ПАР)

Підготувала Олена Кравченко,

*виконавчий директор ЕПЛ,
головний редактор журналу*

* Hansen, J., R. Ruedy, M. Sato, and K. Global surface temperature change. — Review Geophysics — 2010 — № 48. — P. 35–48.

Зміна клімату в цифрах та фактах

Попри те, що велика пандна на сьогодні не входить за списком WWF до десятки тварин, популяціям яких загрожує загибель через глобальну зміну клімату на нашій планеті вже в найближчий час, її майбутнє залишається невизначеним через ряд загроз. Лісисті місця мешкання панди в гористих районах на заході Китаю фрагментовані, тому популяції великої панди невеликі й ізольовані одна від одної. Бамбук, який є основною харчування панди, також є частиною чутливої екосистеми і підпадає під вплив змін, викликаних глобальним потеплінням. Через глобальне потепління та браконьєрство у дикій природі, за підрахунками WWF, залишилося всього близько 1600 особин великої панди.

Намалувала О. Жінчина

Не для продажи

